معارف وزیرلیگی

تعلیمی نصاب و معلم تربیه‌لش

مرکزی معینیتی

تعلیمی نصاب انکشافی و درسلیک

کتابلر تألیفی عمومی ریاستی

اۉزبېک تیلی

یېتّینچی صنف درسلیک کتابی

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۶

بو کتاب افغانستان اسلامی جمهوریتی معارف وزیرلیگی‌گه تېگیشلی دیر، بو وزیرلیگی‌نینگ رسمی اجازه‌نامه‌سی‌دن تشقری، اونی چاپ اېتیش، ترقه‌تیش، کۉپه‌یتیریش، ترجمه، نسخه کوچیریش، تصویری یا الکترونیکی ذخیره قیلیشی اجازه اېمس، متخلف‌لر قانون آرقه‌لی تعقیب بۉله‌دیلر.

معارف وزیرلیگی
تعلیمی نصاب و معلم تربیه‌لش
مرکزی معینیتی
تعلیمی نصاب انکشافی و درسلیک
کتابلر تألیفی عمومی ریاستی

اۉزبېک تیلی

یېتّینچی صنف درسلیک کتابی

۷- صنف

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۶هـ . ش.

مؤلفلر: محمد حلیم یارقین، غلام سخی وکیلزاده، برهان الدین نامق، حفیظ الله رحیق، نصرت الله عثمانی

ادیتورلر: دکتور شفیقه یارقین و برهان الدین نامق

تېکشیروو‌چی: الحاج حیات الله عثمانی

دیپارتمنت باشلیغی: معاون مؤلف اتوب الله قویاش

دینی، سیاسی و فرهنگ کمیته‌سی:

- تعلیمی نصاب یوکسلتیریش و درسلیک کتابلر تألیفی عمومی ریاستی ده معارف وزیرلیگی نینگ مشاوری حبیب الله راحل

- اسلامی تعلیمات دیپارتمنتی نینگ مسلکی عضوی مولوی عبدالوکیل

نظارت کمیته‌سی:

- معارف وزیرلیگی تعلیمی نصاب، معلم تربیه‌لش و ساینس مرکزی نینگ معینی دکتور اسدالله محقق

- تعلیمی نصاب یوکسلتیریش پروژه سی مسوولی دکتور شیرعلی ظریفی

- تعلیمی نصاب یوکسلتیریش و درسلیک کتابلر تألیفی عمومی ریاستی سرپرستی دکتور محمد یوسف نیازی

کمپوز و دیزاین:

- نجیب الله نیازی

چاپ ایشلری تنظیم ایتووچیسی:

- نشرات رییسی محمد کبیر حقمل

بسم الله الرحمن الرحيم

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچي يې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامېريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځليږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا به — لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مودی رهبر — وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

معارف وزیری نینگ پیامی

انسان‌نی احسن تقویم‌ده یره‌تگن و اونگه سؤزلش کوچینی بغیشله‌گن و بیلیم و اندیشه بیلن آراسته ایتگن الله‌گه بی‌نهایت ثنا و صفت‌لر و انسانیت‌نینگ بویوک معلمی و هدایت و یاختی‌لیک و رحمت کېلتیروچی اسلام دینی‌نینگ اولوغ پیغمبری حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم گه چیک‌سیز درودلر بؤلسین.

هر بیر جامعه‌ده تعلیم و تربیه هر بیر اؤزگریش‌نینگ باشله‌نیش نقطه‌سی و رواجله‌نیش توپ تاشی دیر. تعلیم و تربیه‌نینگ اساسی هدفی انسان‌نینگ بالقوه کوچینی حرکت‌گه سالیش و اونینگ ایچکی استعدادلرینی یاریتیش دیر.

درسلیک کتاب‌لر تعلیم و تربیه‌نینگ اینگ مهم عنصرلریدن بیری سنله‌دی. کتابلر هردایم ینگی بیلیم و اؤزگریش‌لر و علمی انکشاف‌لر بیلن بیرگه و جامعه احتیاج‌لری‌گه ماس‌لشتیریب مهیا و تألیف ایتله‌دی و درسلیک کتابلر دینی و اخلاقی تربیه‌لش بیلن بیرگه حاصل بؤلگن بیلیم‌لرنی تاثیرلی یؤریق‌لر آرقه‌لی اؤقووچیلرگه انتقال بېریش ظرفیتی و مهارتی‌گه قادر بؤلیشی لازم.

قؤلینگیزده‌گی کتابلر، شو اساسده تالیف و تنظیم ایتیلگن دیر. معارف وزیرلیگی هردایم ینگی تربیه‌لش یؤریق‌لری اصولی‌گه تَیَه‌نیب، اؤلکه‌نینگ تعلیمی نصاب و درسلیک کتابلرینی اسلام مبین دینی اساس‌لری، ملی هویتی‌نی سقله‌شی و علمی معیارلرگه مطابق تیارلب، اؤقووچیلرنینگ استعدادینی برچه اخلاقی و علمی زمینه‌لرده یاریتیب، اولرنینگ اؤیلش، ابتکار و تجسس حِس‌لرینی کوچه‌یتیریش‌گه اینتیله‌دی. بحث قیلیش و روادارلیک، اؤلکه سېورلیک تؤیغوسینی کوچلنتیریش، مهربانلیک، کېچیریم و بیرلیک فرهنگی‌نی رواج‌لنتیریش معارف وزیرلیگی‌نینگ ینه بیر ایستک‌لریدن بؤلیب، اولرنی درسلیک کتابلرده نمایان ایتیش کېره‌ک.

درسلیک کتابلرنینگ مسلکی اؤقیتووچیلری بؤلمه‌گن صورتده، نظرده توتیلگن هدف‌لرنی بیلدیره آلمه‌یدی. اؤقیتووچی، تعلیم و تربیه‌نینگ اینگ مهم رکنلریدن بیرته‌سی بؤلیب، اؤرگه‌تیش و تربیه‌لش برنامه‌لرینی آلغه آلیب باریب باره‌دی. اؤلکه میزده‌گی قرانغولیک و نادانلیککه قرشیلیک بیلدیرگن تعهدلی، ایچ کویر و یخشی اؤقیتووچیلردن، تعلیمی نصاب‌نی اخلاص و انیقلیک بیلن تطبیق ایتیب، اؤلکه‌میزنینگ باله‌لری و یاش‌لرینی بیلیم، اخلاق و معنویت‌نینگ اینگ یوکسک چوقّیسینی فتح ایتیش‌گه رهنما بؤلیشلرینی آرزو ایته‌من.

مردم‌نینگ جدی یاردمی بؤلمه‌گن صورتده اؤلکه‌میزنینگ اؤرگه‌تیش تیزیمی‌نینگ کامیابلیگی نامکن دیر. شونده‌ی افغانستان‌نینگ برچه شریف ملتی، اینیقسه عایله‌لر و عزیز اؤقووچیلرنینگ آته-آنه‌لریدن معارف هدفلری‌نینگ تحققی تؤغریسیده هیچ قنده‌ی یاردم‌لشیش‌لریدن واز کېچمس‌لیکلرینی ایسته‌یمن. همده برچه حرمتلی بیلیمدانلر، قدرلی یازووچیلر، تعلیم و تربیه متخصصلری و اؤقووچیلرنینگ آته-آنه‌لریدن درسلیک کتابلرنی یخشی‌لشتیریش تؤغریسیده ایزگو نظرلر و پیشنهادلر و معارف وزیرلیگی‌نینگ قؤله‌ی نقدلرینی ارائه ایتیب، یاردم بېریش‌لرینی ایسته‌یمن.

اوشبو درسلیک کتاب‌نی تیارلش، تألیف و چاپ قیلیش‌ده زحمت چېککن معارف و زیرلیگی‌نینگ برچه بیلیمدان مؤلف‌لری و اداری و فنی ایشلاووچی‌لریدن همده درسلیک کتابلرنی چاپ و ترقه‌تیشده یاردم بېرگن برچه ملّی و خلق ارا اداره‌لرگه صمیمی منّتدارچیلیک بیلدیریش‌نی لازم بیله‌من.

اداغده نهایت مهربان تینگری تعالی‌دن معارف مقدس آرمانلرینی تحقق ایتیش‌ده مېن‌گه یاردم بېریشینی التماس ایته‌من. **إنه سمیع قریب مجیب**

دکتور اسدالله حنیف بلخی

معارف وزیری

فهرست

سان	عنوان	وقت	بیت
۱	حمد	ایکّی درسلیک ساعتی	۱
۲	نعت	ایکّی درسلیک ساعتی	۶
۳	اؤزنی تانیماق	ایکّی درسلیک ساعتی	۹
۴	قاری محمد عظیم عظیمی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۵
۵	قول صنعتلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۰
۶	جامعه یوکسه‌لیشیده عالملرنینگ اولوشی	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۵
۷	حضر علی (کرم الله وجهه)	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۱
۸	طنز نیمه دیر؟	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۷
۹	سپورت قیله‌میز، ساغلام یشه‌یمیز!	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۳
۱۰	امیرالکلام علی شیر نوایی	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۸
۱۱	مسوولیت نیمه دیر؟	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۲
۱۲	بابر نامه	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۷
۱۳	یلغانسیز شهر	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۲
۱۴	موسیقی	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۸
۱۵	ایشارچی عایله	ایکّی درسلیک ساعتی	۷۵
۱۶	بابا رحیم مشرف	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۱
۱۷	قانون نی رعایت اِتیش	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۶
۱۸	اِیرکین‌لیک نی ارداقله‌یمیز	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۱
۱۹	نادره بیگیم	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۶
۲۰	عالی همت	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۱
۲۱	کمپیوتر	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۶
۲۲	شهریار	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۱
۲۳	اِینتیلگن مقصدگه یِتر	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۶
۲۴	حکایت	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۱
۲۵	هیرویین چیکیش ضررلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۷
۲۶	ملکه توماریس	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۳
۲۷	طلا تپه نینگ تاریخی اثرلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۸
۲۸	ساغلام یشش	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۴۵
۲۹	بیتّینچی صنف درس سؤزلیگی		۱۵۰

بیرینچی درس

هدفلر:

۱- الله ﷻ صفت‌لری و قدرت‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- سۉز و توب سۉزلر باره‌سیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

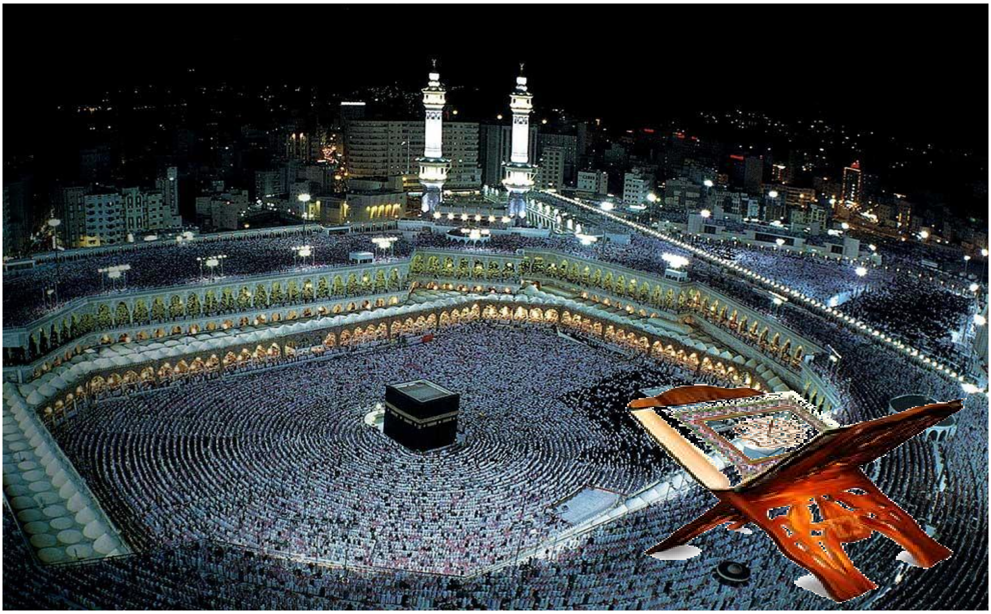

سۉراقلر:

۱- الله ﷻ صفتلریدن نیچیته‌سینی بیله‌سیز اولرنی اَیتیب بیرینگ!

۲- الله ﷻ نی نیمه اوچون "یره‌تووچی" دییمیز؟

حمد

کۉپ حمد و حســـاب‌سیز ثنالر
تنگری‌غه، صباح‌لـر و مســـــالر

کیلتــوردی وجـوده بـو جهـان‌نـی
خلـق اَیلــه‌دی یـیر و آسـمان‌نـی

بار دورانی بارلـیغیــنه عـــــاید
هر ذرهٔ کائـــــنات شــــاهد

موجودلیغی‌نینـگ ابتداســـــــی
یوقــدور ینه شــویله انتهـــاسی

هر نرسه دین اَول ایردی بار اُول
یوق ایردی جهان و برقرار اُول

مثلی یۆق انینگ یگانه ذاتین
افعالین انینگ ینه صفاتین

بۆلماس انی مسکن و مقامی
اۆز ذاتی ایله ایرور قیامی

عرش اوستیده دیب بیلورمیز آنی
لیکن اُول ایمس انینگ مکانی

دانا دور انگا همه عیان دور
یۆق نرسه که اندین اُول نهاندور

خلاق جهان ایرور تعالی
هر نرسه غه قادر و توانا

کۆپدور انی قدرتینه آیات
تنها دیمه ارض ایله سموات

فعال و مرید و حّی و قّیوم
هر نرسه اراده سیغه محکوم

گر بۆلماس ایسه اراده‌سی بیل
ییل تبرا مایین و قمیرلاماس قیل

ایشیتگوسی هر نیچوک صدانی
سمعی صفتی ثبوتی آنی

کورگای همه نرسه انگا منظور
کورمک ولی بیزده جسمه محصور

معلوم انگا دور قمیرلاغان جان
حاضر نظریده آنی هر آن

اثباتی کلامی دور قرآنی
بار دور آنی بیر بیوک بیانی

اۆن اوچ عدد اولدی بو صفاتی
موصوف ایرور بۆلارله ذاتی

ای جان بو همه صفتنی یاد ایت
حق شانیده واجب اعتقاد ایت

سید محمود طرازی

اساسی توشونچه:

الله ﷻ جمله عالم‌نینگ یره‌تووچی‌سی و اونینگ بارلیگی‌گه هر بیر ذرۀ کائنات شاهد دیر موجودلیغی‌نینگ اول و آخری یۉق دیر. اول اولـوغ ذات بـیـ‌مثـل و مانـنـد دیـر. هـر نرسه‌گه قادر، توانا و فعال مرید، حی و قیوم دیر.

فعالیتلر:

۱– اۉقیتووچینگیز شعرنی دیکلمه قیله‌یاتگنده، انیق اِشیتینگ.

۲– درس متنی‌نی اۉقووچیلردن ایکّی کیشی نوبت بیلن دیکلمه قیلسین‌لر.

۳– اۉقووچیلر ایکّی گروپگه بۉلینسین‌لر، بیرینچی گروپدن بیرکیشی بیرینچی بیت‌نی اۉقیسین، سۉنگ ایکّینچی گروپدن بیر کیشی اۉشه بیت مفهومینی اَیتسین. ینه ایکّینچی گروپدن بیر اۉقووچی ایکّینچی بیتـنـی اۉقیـسـین و بیرینچـی گروپـدن بیـر کیشـی شـو بیت‌نینگ مفهومی‌نی اَیتسین. شو یوسونده آخرگچه دوام ببریلسین.

۴– قوییده‌گی لغتلرنینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

صباح، مسا، عاید، شاهد، انتها، قادر، توانا، فعال، مرید، حی، قیوم، ارض، سموات، محصور، اعتقاد، اثبات

۵– هرقطاردن بیر– بیر کیشی بیر بیت‌نی معنا و توزگن جملـه‌سـی بـیلن تختـه‌گـه یازسین. باشقه قطارده‌گی‌لردن بیر کیشی جمله‌نی کِینگه‌یتیرسین.

اوی تاپشیریغی:

درس متنینی نثرگه اۉگیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کِلتیرنگ!

گرامر قاعده‌لری:

خس، کپمه، تاغ، پیل، قاش، سمان، جهان، اهل، قرا، آق، یۉق، تون، قچان، یاروق، هنگامه‌سین، ابرکرم، گرانجان، . . .

یوقاریده‌گی توشونچه‌لرنینگ برچه‌سی سۉز دییله‌دی.

سۉز: بیر، ایکّی یا کۉپراق حرفلردن یسلگن و مستقل معناگه ایگه بۉلگن توشونچه دیر.

سۉزلر توزیلیشی‌گه کۉره اوچ تورگه بۉلینه‌دی:

ساده سۉز، قوشمه سۉز و جفت سۉز.

ساده سۉزلر، توب سۉز و یا یسمه سۉز بۉله‌دی.

توب سۉز: بیر اوزه‌کدن تشکیل تاپگن سۉز، توب سۉز دییله‌دی؛ مثاللر: خس، تاغ، قاش، سمان و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی بَیتنینگ مفهومینی یازینگلر، سۉنگ اوچ کیشی نوبتده، یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۉقیسین:

مثلی یۉق انینگ یگانه ذاتین — افعالین انینگ ینه صفاتین

بۉلماس انی مسکن و مقامی — اۉز ذاتی ایله ایرور قیامی

۲– قوییده‌گی بیتلرده، سۉز و توب سۉزلرنی بیلگیلب یازینگ:

عرش اوستیده دیب بیلورمیز آنی — لیکن اُول ایمس انینگ مکانی

دانا دور انگا همه عیان دور — یۉق نرسه که اندین اُول نهان دور

۳– قوییده‌گی بیتلرنینگ بۉش جایلرینی، متندن فایده‌لنیب تۉلدیرینگ:

کۉپ حمد و حساب . . . .

تنگری غه صباحلر و . . . .

کېلتوردی و جوده . . . .

. . . . ییر و آسمان‌نی

. . . . بارلیغینه عاید

. . . . کائنات شاهد

۴. هرکیم تۉرتته توب سۉز یازیب، اولرنینگ بیریگه جمله توزسین.

۵. ایکّی اۉقووچی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه اول نیچه جمله یازینگ، سۉنگ اولردن ساده سۉزلرنی بېلگیلب، علیحده یازیب کېلتیرینگ.

ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- حضرت محمد ﷺ سیرت‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- ساده سۉزلر و یسمه سۉزلر باره‌سیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- حضرت محمد ﷺ نیچه یاشلریده پیغمبرلیککه مبعوث بۉلدیلر؟

۲- پیغمبریمیزگه، بیرینچی مرته قیسی آیت و قه‌یرده نازل بۉلدی؟

نعت

زهی انبیاء خیلی‌نینگ سروری
باشینگ اۉزرا سرخیل‌لیق گوهری

دیمای انبیاء قومی خیلینگ، سنینگ
باری آفرینش طفیلینگ سنینگ

توتوب گوهر ذاتینگ اوّل وجود
بۉلوب سۉنگره موجود بود و نبود

زمانی‌که نورونگ‌غا بۉلمه‌ی ظهور
نی ظلمت بۉلور ظاهر اُول دم نی نور

وجودینگ‌دین ایلاب قضا کیمیا
مسین آلتون ایلاب باری انبیاء

چو موسی‌غا تورات ایتیب حق بیان
سینگا اُول بیان ایچرا معجز عیان

بۉلیب چونکه داوود قسمی زبۉر
سنینگ معجزینگ اندا ایلاب ظهور

چو عیسی‌غه انجیل نازل بۉلوب
حق اندا صفاتینگ‌گه قایل بۉلوب

نېچه کیم کتبِ آسمانی کېلیب — باری سیدا سېندین نشانی کېلیب
بۆلوب چون ظهور ولادت سنگا — بۆلوب فاش نور سعادت سنگا

نوایی

اساسی توشونچه:

حضرت محمد ﷺ برچه انبیاءنینگ اولوغی و تنگری تعالی‌نینگ حبیبی دیرلر. اول حضرت‌نینگ اوصاف‌لری باری آسمانی کتابلرده کېلگن دیر. پیغمبریمیزنینگ صفت‌لریدن بیری، رحمة للعالمین دیر، اولر خُلق عظیم ایگه سی و اینگ سۆنگّی پیغمبر دیرلر.

فعالیتلر:

۱- هرقطاردن بیر کیشی توریب، بیر بیت‌نی اۆقیسین. کېین باشقه‌لر نوبت بیلن درس حقیده اۆز فکرینی اَیتسین.

۲- قوییده‌گی سۆراقلرگه قیسقه و چقّان جواب بېرینگ:

* بیز کیم‌نینگ اُمّتیمیز؟
* درس متنی نېچه بیتدن عبارت دیر؟
* اینگ سۆنگّی پیغمبر، کیم دیر؟
* بو "نعت" کیم‌نینگ شعری دیر؟
* پیغبریمیزنینگ متنده‌گی ایکّیته آتلرینی ایتینگ؟
* پیغمبریمیز حقیده متنده، ایشله‌تیلگن صفتلرنی اَیتینگ!

۳- قوییده‌گی سۆزلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ظلمت، زبور، تورات، انجیل، ولادت، انبیاء، معجز، ظهور

اوی تاپشیریغی:

۱- نعت درسینی نثرگه اۆزگریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

۲- نعتدن کمیده ایکّی بیتینی یادلنگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سۉزلرگه دقت قیلینگ:

درود، مصطفی، نگین، کتابچه، اۉقیتووچی، کېل، باشیمیز، ایشلر، قیلغیل، کېلگن، بیلسنگ، کېسکین، یاش . . . .

اگر یوقاریده‌گی سۉزلرگه دقت قیلسک، درود، مصطفی، نگین، کېل، باش، بیر اوزه‌کدن تشکیل تاپگن. بو کبی سۉزلر، ساده سۉز دېیله‌دی.

ساده سۉز: بیر اوزه‌کدن تشکیل تاپگن معنالی سۉز، ساده سۉز دېیله‌دی؛ مثاللر: کتاب، قلم، ایش، آی، ددیل، تېنگ، . . . .

ینه‌ده یوقاریده‌گی سۉزلرگه قره‌سنگیز، کتابچه (کتاب+چه)، اۉقیتووچی (اۉقیت+ووچی)، کېسکین (کېس+کین)، سۉزلری بیر اوزه‌ک و اونگه قۉشیلگن قۉشیمچه‌دن یسه‌لگن. بونده‌ی سۉزلر یسه‌مه سۉز دېیله‌دی.

ساده یسه‌مه سۉز: اوزه‌ککه سۉز یساوچی قۉشیمچه‌لرنینگ قۉشیلیشیدن حاصل بۉله‌دی؛ مثاللر: قرینداش، اۉقووچی، کېمه‌چی، کوچلی، اېکین‌زار، دهقانچیلیک

فعالیتلر:

۱- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، درس متنی‌نی دیکلمه شکلیده اۉقیسینلر.

۲- هرقطاردن بیر کیشی درس متنیدن یاقتیرگن بیتی‌نی یازسین، سۉنگ اوچ کیشی تنله‌گن بیتی‌نی باشقه‌لرگه یاددن اۉقیب بېرسین.

۳- قوییده‌گی بیتلردن، ساده سۉز و یسه‌مه سۉزنی تاپیب، یازینگ. سۉنگ اوچ اۉقووچی تاپگن سۉزلرینی باشقه‌لرگه اۉقیسین.

توتوب گوهـــــر ذاتینگ اوّل وجود بۉلیب ســـــۉنگره موجود بود و نبود
زمانی‌کـه نورونگ‌غا بولمه‌ی ظـهور ني‌ظلمت بولـور ظاهـر اول دمنی نور

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه نېچه جمله یازیب، کېین جمله‌لردن ساده سۉز و یسه‌مه سۉزلرنی علیحده کۉچیریب کېلتیرینگ!

اوچینچی درس

هدفلر:

۱– "اۉزنی تانیشماق" توشونچه‌سینی بیلیش و تورموشده اهمیتی‌نی توشونیش.

۲– قۉشمه و جفت سۉزلرنی بیلیب، جمله‌لر و متنلردن بیلگیلب، اپشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– گاهی اۉزینگیزده‌گی یخشی– یمان عادتلرنی سیزگن‌می‌سیز؟

۲– اگر بیرار نامعقول خصلتینگیز طفیلی ملامتگه قالگن بۉلسنگیز، اونی ترک اپتیشگه اپنتیلگن‌می‌سیز؟

اۉزنی تانیماق

اۉقیتووچی، اۉقووچیلردن سۉره‌دی:

– کیم اۉزینی تانییدی؟

بېکتاش یوکسک سېس بیلن دېدی:

– معلم صاحب، بیزنینگ برچه‌میز اۉزیمیز، آته– آنه، عایله اعضاسی و حتی قوم– قریندا‌ش و اۉرتاقلریمیزنی هم تانییمیز.

تېمور شاشیلیب دېدی:

– معلم صاحب، بو ایش جوده آسان– کو. دنیاده بو نرسه‌نی بیلمه‌یدیگن‌نی اۉزی بۉلمسه کېره‌ک!

بیر نېچه اۉقووچی هم شونگه اۉخشش سۉزلرنی ایتدیلر.

اۉقیتووچی برچه اۉقووچیلرنینگ سۉزلرینی دقّت و حوصله بیلن اپشیتدی، کېین اولرگه قره‌ته دېدی:

– عزیز اؤقووچیلر! اؤزنی تانیماق یکّه کیشی یا عایله اعضاسی‌نینگ آتـی، یاشـی و ایشی‌نی بیلیش و سیزلر ایتگن نرسه‌لر بیلن خلاصه بؤلمه‌یدی. بیراو نی تانیمـاق اوچـون سیزلر اېسله‌گن نرسه‌لردن تشقری، کیشی‌لرنینگ روحی، معنوی، تورلی کوچ– مهـارتلری هم انچه مهم و تعیین‌لاوچی دیر.

بیز عایله، گذر، مکتب و جامعه‌ده تورلی خوی– عادت، یوریش– توریش، بیلیم، همده تویغولرگه اېگه بؤلگن شخصلر بیلن دوچ کېله‌میز. بیرینی حلیم و متواضع، صـبرلی و آرام تاپسک، باشقه‌سینی مقتنچاق، چیدم‌سیز و ناآرام کؤره‌میز؛ ینه بیری کېچیریملی و مهربان بؤلسه، باشقه‌سی رحم‌سیز و تاش بغیر دیر.

دېمک، انسانلر فرقلی بؤلگن تورلی خصلت‌لر و قیلیـق‌لرگـه اېگـه دیرلـر. شـونینگ اوچون، انسانلرنینگ آچیق و یشیرین خصوصیت‌لری اولرنی تانیب آلیشده جوده مهم دیر.

عزیـز اؤقـووچیلر! یوقاریـده‌گـی اېسـلنگن خصوصـیت‌لـردن تشـقری وفادارلیـک، وطنسېورلیک، انسانسېورلیک، ایشگه اینتیلیش کبی کؤپلب خصلتلر هر بیـر انسـان‌نینـگ روحی، قیلیغی، همده تورموشده‌گی مهارتلری، اونینگ شخصیت و اؤزلیگینی شکل‌لنیشی و توزیلیشیده کتّه نقشی بار.

شو پیتده اولوغ بېگ آتلی اؤقووچی سؤره‌دی:

– معلم صاحب! بو نرسه‌لرنینگ بیلیشی باشقه‌لرگه نیمه فایده‌سی بار؟

اؤقیتووچی اَیتدی:

– جوده یخشی و اؤرینلی سؤراق بؤلدی. قره‌نگ، هرکیشی اؤزیگه بیر اؤرتاق یا بیر عمر یؤلداش یا که اؤیینداش تنله‌ماقچی بؤلسـه، شـونده طبیعـی کـه اونیـنگ بیرینچـی سؤراقلری شولر دیر:

او قنداق آدم و قنداق عایله‌دن دیر؟ اخلاق و سویه‌سی قنداق؟ و باشـقه شـو کبـی سؤراقلر.

در واقع او، اوشبو سؤراقلر آرقه‌لی کؤزلنگن شخص‌نی اؤزیگه مناسبلیگی یا مناسب بؤلمه‌گن‌لیگینی بیلماقچی بؤله‌دی.

عزیز اؤقووچیلر، باشقه‌لرنی تانیماق، بیز اوچون قنچه‌لر مهم بؤلسه، اؤزیمیزنی تانیشیمیز هم اؤزیمیزگه شونچه‌لیک مهم و ارزشلی دیر. هر کیم اؤزینی، قیسی یخشی خصلت‌لر یا خدا قیلمه‌سین یمان عادتلری بارلیگینی بیلماغی ضرور. انه شونده‌گینه او، یخشی خصلت‌لرینی یوکسلتیریش و آرتتیریش، عکسینچه یمان فعل‌لرینی قؤییشی گه اینتیله‌آله‌دی. نتیجه‌ده، او عایله و جامعه‌سینینگ فعال و یخشی عضوی بؤله‌دی. هرکیم‌نینگ اؤزی حقیده‌گی انه‌شو معلوماتلری "اؤزنی تانیش" دېیله‌دی.

"اؤزنی تانیماق" الله ﷻ نی تانیماق دیر. "اؤزنی تانیماق" بیزگه تصمیم آلیش، اېزگو یؤل- یؤریقنی تنلش، ساغلام تفکر و عایله و جامعه‌ده فعال و اونوملی عضو بؤلیش‌گه اولکن یاردم بېره‌دی.

اساسی توشونچه:

"اۉزنی تانیماق" الله ﷻ نی تانیماق و "اۉزنی تانیماق" کیشیلرگه مهم یـۉللاوچی دیـر؛ شونینگ اوچون، جامعه‌ده فعال و اونوملی قتنـه‌شـیش مقصـدیده هـر بیرانسـان اۉزینـی هرتمانلمه تانیب، ایش توتیشی کېره‌ک. بیلیم، تجربه و کېره‌کلی مهارتلر آرقه‌لـی انسـانلر اۉزینی تانیب، مؤثر فعالیتلر قیله‌آله‌دی.

فعالیتلر:

۱- متن بېش دقیقه‌ده تاووشسیز اۉقیلسین.

۲- ایکّی - اوچ کیشی نوبت بیلن تختـه آلدیگـه باریـب، مـتن مفهـومی حقیـده اۉز فکرینی قیسقه‌چه اَیتسین.

۳- یانمه-یان اۉلتیرگنلر بیرگه بحث‌لشـیب، متنـده‌گـی کېلـه‌سـی زمـان فعللرینـی کتابچه‌لریگه کۉچیرسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنا قیلیـب، ایکّیتـه‌سـینی تنلـب، جملـه توزینگ:

شاشیلیب، معنوی، تویغو، مقتنچاق، چیـدم‌سـیز، متواضـع، عمریۉلـداش، اۉییـنـداش، ساغلام تفکر

۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلردن ایکّیته‌سی‌نینـگ معناسـی و توزگن جمله‌سیدن بیرینی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- اۉزنی تانیماقده نیمه‌لرنی بیلیش کېره‌ک؟ اۉقووچیلر گروپلرگه بۉلینیب، شو حقده فکر المشتیریب، بحث قیلسین‌لر.

۷- هر گروپدن بیر کیشی توریب، اۉز گروپی‌نینگ فکرینی قیسقه‌چه اَیتسین.

اوی تاپشیریغی:

"اۉزنی تانیماق، تېنگری تعالی‌نی تانیماق دیر" دیگن مقال‌نینگ مضـمونی اساسـیده تۉرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سۉزلرنی اۉقیب، دقت قیلینگ:

قوم- قرینداش، یوریش- توریش، تاش بغیر، یۉل- یۉریق، ساغلام تفکر، وطنسیور کۉریب تورگنینگیزدیک، یوقاریده‌گی برچه سۉزلر ساده‌سۉز بۉلمه‌ی، بلکه ایکّی سۉزدن تشکیل تاپگن. اولر، توزیلیشی و خصوصیتی‌گه کۉره "قۉشمه سۉز" و "جفت سۉز" دییله‌دیلر.

قۉشمه سۉز:

ایکّی و اوندن آرتیق معنالی اوزه‌کدن یسه‌لیب، بیر توشونچه‌نی افاده‌له‌یدی؛

مثاللر: اولوغ بیگ، بیلباغ، یوزباشی، کتابخانه، تیمیریۉل و باشقه‌لر.

جفت سۉز:

ایکّی مختلف یا بیرخیل سۉزدن تکرار شکلده توزه‌لگن سۉز "جفت سۉز" دییله‌دی؛

مثاللر: قاه- قاه، استه- سیکین، او- بو، اکه- اوکه، تیز- تیز، چاپه- چاپه و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس‌نینگ بیرینچی بۉلیمیده‌گی متندن قۉشمه و جفت سۉزلرنی تاپیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ!

۲- قوییده‌گی متندن قۉشمه و جفت سۉزلرنی بیلگیلنگ:

" . . . انسان آز- آز اۉرگنیب، دانا بۉله‌دی. ایرکین جان کتابخانه‌دن همیشه کتاب آلیب اۉقییدی و بیلیم و معلوماتینی آشیره‌دی. او، سیکین- سیکین انگلیسچه‌نی هم اۉرگنماقده."

۳- هر قطاردن بیرکیشی توریب، بېلگی‌لگن قۉشـمه و جفـت سـۉزلرینی تختـه‌گـه یازسین. کېین هـر قطـاردن بیـر کیشـی توریـب، باشـقه قطارنینـگ یـازگن سـۉزلرینی تېکشیریب تۉغریله‌سین.

۴- هر بیر اۉقووچی بیر جمله‌ده قۉشـمه سـۉز و ینـه بیـر جملـه ده جفـت سـۉزنی ایشلتسین.

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، یازگن جمله‌لرینی یازیب، کۉرستسین.

۶- قوییده‌گی جمله‌لرنی قۉشمه و جفت سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

- او پطلونی‌نینگ ...... ینی محکم باغلب، فوتبال اۉیینی‌گه کیردی.

- ...... ده تورلی کتابلر موجود.

- اۉقیتووچی ...... اۉقیش‌نی بویوردی.

- بیز صنفداشلر ...... دېک میز.

اوی تاپشیریغی:

۱- قوییده‌گی سۉزلردن قۉشمه و جفت سۉزلرنی ایکّی اَیری ستونده یازینگ:

بېلدسته، آپه- سینگیل، یوگوره- یوگوره، آش پیچاق، اېلمراد، به- به، قره‌باغ، تخته کۉپروک، تکه- پوکه، چک- چک، تاش کۉمیر، یۉل- یۉل، تاش‌بقّه

تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱– قاری عظیمی و اونینگ اثرلری و فعالیتلری بیلن تانیشیش.

۲– تکرار سۉزنی بیلیش و جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– قاری محمد عظیم عظیمی‌دن قیسی بیرار شعر بیله سیزمی؟

۲– بو اولوغ عالم و شاعر قیسی ادبی و هنری زمینه‌لرده ایش آلیب بارگن؟

قاری محمد عظیم عظیمی

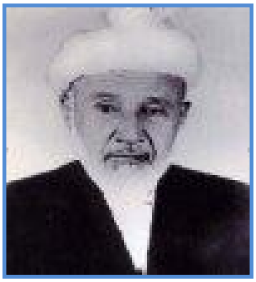

قاری محمد عظیم عظیمی اۉلکه‌میز ادبیاتی تاریخی‌نینگ تانیقلی سیمالریدن بیری دیر. او، کۉپ قیرّه‌لی ادیب و عالم بۉلیب، اۉزبیک، دری، پشتو و عرب تیل‌لریده اثرلر یره‌تگن.

قاری عظیمی هجری قمری ۱۲۷۵– ییلی سرپل شهریده توغیلیب وایه‌گه یېتدی. او، یاشلیگیدن اۉتکیر ذهن و یوکسک استعداد ایگه‌سی ایدی. شو طفیلی، اۉن ایکّی یاشیده قرآنکریم حافظی بۉلدی. او اسلامی فقه و شریعت، تاریخ و ادبیات بیلیم‌لرینی خصوصی تعلیمات، همده تینیمسیز و اوزلوکسیز مطالعه آرقه‌لی ایگلله‌دی. کۉپ زمان اۉتمه‌ی، یېتوک عالم، شاعر و ادیب صفتیده ایل‌گه تانیلدی.

قاری عظیمی اۉن بېش یاشیدن شعر یازیشگه باشلب، بوتون حیاتینی شعر و ادب بیلن باغله‌دی و عمری‌نینگ سۉنگّی دملریگچه او بیلن همنفس ایدی.

بوندن تشقری، استاد عظیمی یېتوک خطاط ایدی و برچه اسلامی خطلرنی اۉقیب، چیرایلی یازه‌آلردی. شونینگدیک، موسیقینی هم سېویب، اینیقسه اۉزبیک کلاسیک قۉشیقلرینی یخشی انگلردی. اۉزی هم رباب و تنبورنی چاله‌آلردی.

قاری عظیمی شعرده کـۉپراق میـرزا عبـدالقادر بېـدل‌گـه ایزداشـلیک قیلـردی. او، شعرنینگ غزل، قصیده، رباعی قطعه، مسمّط، مستزاد، ترکیب بند، ترجیع بنـد، مثنـوی و معما کبی تورلی قالبلرده شعر یازگن. شعرلری‌نینگ اساسی مضمونینی سېوگی، صـداقت، ایماندارلیک، بیلیم و هنر اۉرگنیش، سخاوت، اېرکینلیک، انسانسېورلیک کبی عالی فضیلتلر تشکیل اېته‌دی. شعرلریده عدالت سیزلیک، ظلم، جهالت و یاووزلیک قره‌لنگن.

عظیمی‌نینگ شعرلری گۉزه‌ل سۉزلر و بدیع صنعتلرگه بـای. اونینـگ هـر بیـت یـا شعریده تورلی شعری صنعتلر، خودی ایپگه تیـزیلگن دانـه- دانـه اینجـولر کبـی کۉزگـه تشلنه‌دی.

قاری عظیمی سرپلده امانی دورنینگ بیرینچـی اۉقیتـووچی و سـرمعلمی صـفتیده، معارف مشعلینی یاققن. اونینگ بوتون عمری علمی و ادبی فعالیتلر بـیلن بیرگـه مکتـب، مدرسه و محیطده ینگی استعداد و یاشلرنی تربیه‌لش بیلن اۉتدی. اونینگ "با کاروان بېدل" (سیلنگن شعرلر تۉپلمی)، شعرلریدن توزیلگن تۉلیق دېوانی، "نصاب الصبیان" (پشتو- دری منظوم سۉزلیک)، "قواعدالقران" منظوم رساله‌سی باسیلیب چـیققن. عظیمـی‌نینـگ معمـا رساله‌سی حالیگچه نشر اېتیلمه‌گن.

قاری عظیمی هــ. ۱۳۶۹ ییلی ۹۴ یاشیده کابلده وفات اېتدی و سرپل شهری‌نینـگ "کتّه امام" قبرستانیده دفن اېتیلدی. اونینگ شعرلریدن بیر بیت:

بۉلای ایمن دېسـانگ قوس فلک‌نینگ حـادثاتیدین
عظیم، اقوال و افعـاله اۉزونگنی راست چون تیر اېت

اساسی توشونچه:

قاری عظیمی اؤلکه‌میز ادبیاتی تاریخی‌نینگ تانیقلی سیمالریدن دیر. او تؤرت تیلده تورلی منظوم و منثور اثرلری بیلن شعر و ادبیاتیمیز یوکسه‌لیشیده مناسب اولوش قؤشگن. شونینگدیک، معارف ترماغیده بوتون عمرینی یاشلر تربیه‌سیگه صرفله‌گن.

فعالیتلر:

۱- متن‌نی ۶ دقیقه‌ده جیم اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- قاری عظیمی قه‌یرده توغیلگن و قیسی هنرلرنی بیلردی؟
- او نیچه تیلده اثر یره‌تگن و بیر اثرینی اپسلنگ!
- اؤز شعرلریده قیسی فضیلتلرنی کویله‌گن؟
- اونینگ قیسی اثرلری چاپ اپتیلمه‌ی قالگن؟

۲- یانمه- یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لیکده درس متنیدن اؤتگن زمان فعللرینی بیلگیلب، کتابچه‌لریگه یازسین.

۳- قوییده‌گی سؤزلردن معنالی بیر جمله توزینگ: شعرلری، گؤزه‌ل، عظیمی، سؤزلر و صنعتلرگه بای، نینگ دیر.

۴- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، ایکیّته‌سیگه جمله توزینگ: اقوال، فقه، ایزداشلیک، اؤتکیر ذهن، یاووزلیک، بیتوک، ایمن

۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

استاد عظیمی‌نینگ:

بؤلای ایمن دیسانگ قوس فلک‌نینگ حادثاتیدین
عظیم، اقوال و افعاله اؤزونگنی راست چون تیر ایت

مضمونی حقیده کمیده تؤرت سطرلیک بیر متن یازینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سؤزلرگه دقت قیلینگ:

سپکین- سپکین، قطار- قطار، بیرته- بیرته، اؤتیب- اؤتیب، یوگوره- یوگوره، لیپ- لیپ، دانه- دانه و باشقه‌لر.

کؤریب تورگنینگیزدیک، بو جفت سؤزلرنینگ برچه‌سی ایکّیته بیرخیل سؤزدن یسه‌لگن. بونده‌ی سؤزلرنی "تکرار سؤز" دییدیلر.

تکرار سؤزلر:

بیر سؤزنینگ قؤشه‌لاق کیلیشیدن حاصل بؤلگن سؤزلر، تکرار سؤز دییله‌دی؛ مثالّلر: بلند- بلند، یوره- یوره، چاپه- چاپه، اوچته- اوچته، میش- میش و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی متندن تکرار سؤزلرنی بیلگیلنگ:

مین بو ییرگه سپکین- سپکین کیلدیم. قرانغولیک اوچون اریکین آلگن ایدیم. یؤلده، اریکین لیپ- لیپ قیلیب اؤچدی. قؤرقوودن، یوره‌گیم گورس- گورس اورردی.

۲- هر قطاردن بیر کیشی توریب، بیلگیله‌گن تکرار سؤزلرنی ایتیب بیرسین.

۳- اوچته ینگی تکرار سؤزنی تاپیب، هر بیریگه اَیری جمله توزینگ.

۴- اوچ اؤقووچی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین؛ کیین باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۵- یانمه-یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لشیب، جمله‌لرده‌گی بؤش ییرلرنی مناسب تکرار سؤزلر بیلن تؤلدیرسین:

- اونینگ کؤزلری . . . . . . ایتیب اوچردی.

– کیم دیر، اېشیک‌نی . . . . . قیلدی.

– تاووق . . . . . قیلدی.

– . . . . بو یېرگه کېلدیم؛ شو باغث یوره‌گیم . . . . . . اوره‌دی.

– او فکاهی‌نی اېشیتیب، . . . . . اوریب کولدی.

– قۉزیلر . . . . قیلاتیبدی.

۶– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تۉلدیرگن جمله‌لریدن ایکّیته‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیسین. اگر بیرار جایده ینگلیش بۉلسه، باشقه‌لر تۉغریله‌سین‌لر.

اوی تاپشیریغی:

۱– درس متنی و مثاللرده کېلتیریلمه‌گن تۉرتته ینگی تکرار سۉز یازیب، هر بیرینی اَیری جمله‌گه ایشله‌تینگ!

۲– قاری عظیمی‌نینگ بَیتی‌نی یادلنگ و چیرایلی خط بیلن یازینگ. قیزیققن‌لر، عایله و مکتب اعضا سی یاردمیده استاد عظیمی‌نینگ شعرلریدن بیرینی یازیب کېلتیرسین‌لر.

بېشینچی درس

هدفلر:

۱- قۉل صنعتلری و حیاتده اقتصادی اهمیتی‌نی بیلیش.

۲- درس حقیده بحث‌لشیب، اۉز فکرلرینی اَیته آلیش قابلیتی‌نی کوچه‌یتیریش.

۳- "مستقل سۉز" نی بیلیب، جمله‌لرده بېلگیلب ایشلته آلیش.

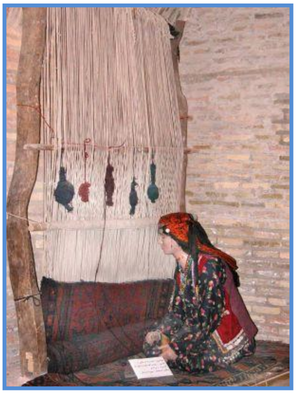

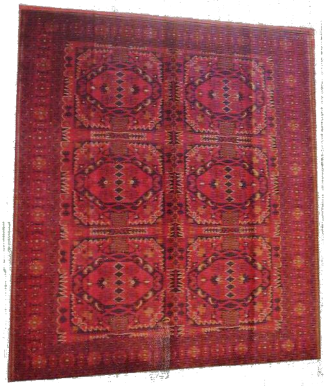

سۉراقلر:

۱- یشش جایلرینگیزده قۉل صنعتلری بۉلسه، آت توتینگ؟

۲- قۉل صنعتلری نینگ فایده‌لری حقیده کیم سۉزله‌ی آله‌دی؟

قۉل صنعتلری

عزیز اۉلکه‌میز افغانستانده تورلی قۉل صنعتلری بار. بولر کۉپ تورلرگه اېگه دیر. قۉل صنعتلری کۉپلب عایله‌لرنینگ اقتصادینی تأمینله‌یدی، همده اۉلکه اقتصادینی یوکسلتیریشده کتّه اولوش قۉشه‌دی. بوندن تشقری، قۉل توشیریم‌لری مهم صادر ایتیلووچی جنسلردن هم دیر.

اۉلکه‌میزده قالین، گلیم، شال، بۉز، الچه و برک تۉقیش، کشته‌چیلیک، پۉستین‌دۉزلیک، خامک دۉزلیک، زرگرلیک، کلاللیک، نجارلیک، گچکارلیک، مس‌گرلیک،

تېمیرچیلیک، اۉیمه‌کارلیک، کاشیکارلیک، چرمگرلیک، اېتیک، بوت و تاقی دۉزلیک کبی اۉنلب صنعتلر بار. بو صنعتلر اېسکی زمانلردن بویان اولوسیمیز آره‌سیده بار بۉلیب، زمان اۉتیشی و تورموش شرایطی اۉزگریشی بیلن شکل و ماهیتی‌گه کۉره اۉزگریب، یوکسه‌لیب کیلگن.

قۉل صنعتلری، هر بیر اۉلکه یا یورت‌نینگ جوده قیمتلی صنعت بایلیگی سنه‌له‌دی. بوساحه‌ده ایشلب چیقه‌ریلگن هر بیر بویوم، اوستالر و ایشچیلرنینگ چېبرلیک، مهارت، ذوق و سلیقه‌لری نینگ یقّال کۉزگوسی هم دیر. اینیقسه قالین، گلیم، الچه، کاشیلر، تاقیلر، اۉیمه‌کارلیکلر و کشته‌چیلیک بویوملری‌نینگ یوزیده‌گی هربیر چیزیق و دیزاینلر تۉقووچی، تیکووچی و کاشیکارلرنینگ ظرافت و زیبالیک پسندلیگی همده گۉزه‌ل صنعتلرده‌گی مهارتلرینی کۉرستووچیسی دیر. پیغمبریمیز حضرت محمد ﷺ اَیتگن‌لر: کاسب، الله ﷻ نینگ دوستی دیر.

شو اساسده قۉل صنعتلریده نه یلغوز اېرککلر، بلکه خاتین- قیزلر هم کۉپ شغللنیب تورگن‌لر. اینیقسه قالین، گلیم و برک تۉقیش؛ تاقی و کشته تیکیش، ایپک، پخته و یونگ‌نی اېگیریش ایشلری اساساً چېبر خاتین- قیزلر آرقه‌لی بجریله‌دی. قیسقه قیلیب ایتگنده، قۉل صنعتلری ملی فرهنگیمیزنینگ اېنگ مهم و ارزشلی مادّی و معنوی نمونه‌لری دیر.

اساسی توشونچه:

قۆل صنعتلری هر بیر یورت‌نینگ مهم بایلیک منبع‌سی، هنر ذوقی، سلیقه و مهارت بېلگی‌سی دیر. عزیز اۆلکه‌میز تورلی قۆل صنعتلری بیلن بای دیر. اونینگ قـالین، گلـیم، الچه کبی قۆل صنعتلری‌نینگ اونوم‌لری دنیا بۆییچه مشهور دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی اۆزینگیز سېکین اۆقینگ!

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، متنده ایتیلمه‌گن بیرار قۆل صنعتی‌نی ایتسین.

۳- اۆقووچیلر آره‌سیده اگر بیرار کیشی، قیسی بیر قۆل صـنعتی‌نـی بیلیـب، او بـیلن شغللنیب یورگن بۆلسه، تخته آلدیگه باریب، او حقده سۆزله‌سین.

۴- یانمه- یان اۆلتیرگن اۆقووچیلر قۆل صنعتلری اهمیتی و قنداق رواجلنتیریلیشـی حقیده بحث‌لشسین. کېین هر قطاردن بیر کیشی توریب، شو حقده اۆز فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

۵- اوزاق اۆتمیش، تورموش، چیبرلیـک، یققـال، بویـوم سـۆزلری‌نینـگ معناسـینی سۆزلیکدن تاپیب، دفترلرینگیزگه یازینگ و ایسته‌گن سۆزلردن جمله تووزینگ.

۶- قوییده‌گی جمله‌لرنی مناسب سۆزلر بیلن تۆلدیرینگ:

- قۆل صنعتلری هر بیر . . . نینگ جوده قیمتلی صنعت . . . سنه‌له‌دی.
- قۆل صنعتلری بیلن نه یلغوز ایرککلر، بلکه . . . هم کۆپ شغللنیب تورگنلر.

اوی تاپشیریغی:

۱- هربیر اۆقووچی درس متنیده بۆلمه‌گن، اوچته قۆل صنعتی‌نینگ آتلرینی تاپیب یازسین.

۲- قۆل صنعتی‌نی اۆرگنیش فایده‌لری حقیده تۆرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

سؤز تورکوملری: (مستقل سؤزلر و یاردمچی سؤزلر)

قوییده‌گی متن‌نی دقت بیلن اۆقینگ:

" . . . جیم– جیریتلیک‌نی بیرار قتله قیسی قورباقه‌می، چیرچیرک‌می، سیندیره‌دی و قیته‌دن شونداق هم جیم– جیریتلیک بۆله‌دی که، دریچه‌دن باققه قره‌ب، اۆز خیاللریگه چۆمیلگن آق بیلک، الغینچک ایچیده شیرین اویقوگه کېتگن آلتی آیلیک باله‌سی‌نینگ نفس آلگنینی اېشیتیب، قیزغین مهر بیلن اونگه قره‌ب قۆیه‌دی. تۆقوز آیدن بېری، آق بیلک هرکېچه شونداق اویغاق اۆلتیریب، تېمورنینگ خیالی‌گه غرق بۆله‌دی؛ او بیلن سۆزله‌یدی؛ نفس آلگنینی اېشیته‌دی؛ کۆزیده‌گی مهر و محبت النگه‌سینی کۆره‌دی و خیال عالمیده اونی قوچاغلب آلیب، حسرت بیلن آه چېکه‌دی". ("ینه کۆروشگونچه" داستانلر تۆپلمی کتابیدن)

متندن اجره تیلگن، ایکی ایری ستونده‌گی سؤزلرگه دقت قیلینگ:

مستقل سؤزلر		یاردمچی سؤزلر (نامستقل)
قتله	اۆز	و
		نی
دریچه	او	می
تۆقوز	باله	گه
		که
آی	بیرار	سی
کېچه	قیزغین	بیلن
تېمور	حسرت	نینگ
		دن
		هم

کۆریب تورگنینگیزدیک، اۆنگ تمانده‌گی ایکله ستون‌نینگ برچه سؤزلری مستقل سؤزلردیر.

مستقل سؤز: بو سؤز معلوم لغوی معنانی انگلەتیب، نرسه یـا کـه حادثـەلرنینـگ نامی، سانی، بېلگیسی و حرکتی کبی خصوصیتلرینی افادەلەیدیدی. مستقل سؤز تورکومی آت، صفت، سان، آلماش، روش و فعلدن عبارت دیر؛ مثالّلر: اویغاق، قوچـاق، سـېن، تـاغ، قیزیل، درخت، یاغمیر، سیز، سېکین، جیم- جیریت

فعالیتلر:

۱- یوقاریدەگی متن‌نی ینه کؤزدن کېچیریب، اونـدن بېلگیلنمـەگـن باشـقه بېشـته مستقل سؤزنی بېلگیلنگ.

۲- ایکیّته مستقل سؤزنی یازینگ، کېین هربیریگه جمله توزینگ.

۳- هرقطاردن بیر کیشـی توریـب، یـازگن مسـتقل سـؤزی و تـوزگن جملـەسـینی اؤقیسین.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر، بیرگەلیکده قوییدەگی جملەلرنینگ بؤش یېرلرینی قوییدەگی مناسب سؤزلر بیلن تؤلدیرینگ:

آته، آنه، مکتب، تاغ، غوره، بیلیم، حاصلی

- . . . و . . . کېلدیلر.
- مېن حاضر . . . گه کېتماقچی من.
- . . . بلند بؤلسه هم، چیقر یؤلی بار.
- صبر قیلسنگ، . . . دن حلوا پیشر.
- . . . نی اؤرگەنینگ و . . . . نی یېینگ.

۵- اؤقووچیلردن بېش کیشی نوبت بیلن توریب، هر بیری تؤلدیرگن جملەلریدن بیر جملەسینی اؤقیسین.

۶- املاء: اؤقیتووچینگیز اَیتەدیگن متن‌نی توزوک و انیق یازینگلر.

آلتینچی درس

هدفلر:

۱- حیاتده بیلیم و عالملر اهمیتینی توشونیش.

۲- بیلیم اؤرگنیش‌گه قیزیقیش.

۳- یاردمچی سؤزلرنی بیلیب، اولرنی متنلردن بیلگیلب، مناسب جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

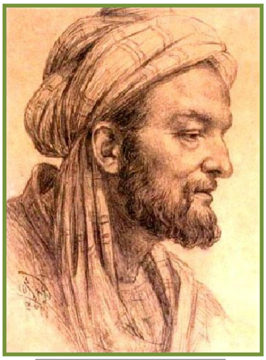

بلخ‌لیک ابن سینا

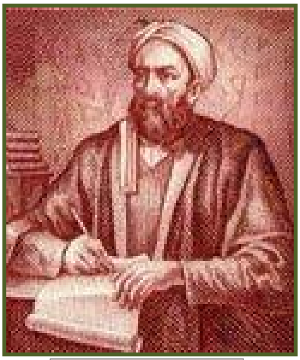

ابو ریحان البیرونی

بلخ‌لیک مولاناجلال‌الدین

سؤراقلر:

۱- ابن سینا کیم دیر؟

۲-مولانا حقیده نیمه‌لر بیله‌سیز؟

جامعه یوکسه‌لیشیده عالملرنینگ اولوشی

بیلیم و تخنیک بوتون جهان جمعیتی ترقیسی و یوکسه‌لیشی‌نینگ اساسی عاملی دیر. بشریت بوگونگی ترقیات یوتوقلریگه عصرلر دوامیده، یوزلرچه نسل‌نینگ ایزچیل ایش و سیناولری آرقه‌لی ایریشگن.

بو اولکن یوتوقلر اؤز- اؤزیدن قؤلگه کیلمه‌گن- بلکه بونده، بوتون بشریت گه تیگیشلی عالملر، تحقیقاتچیلر، مخترعلر و کاشفلر آزمی- کؤپمی، اولوش آلگن‌لر.

عالملر، تحقیقاتچیلر، مخترعلر و کاشفلر بشریت‌نینگ ایلغار و ممتاز کیشیلری صفتیده عمر بۉیی انسانلر آنگینی اۉستیریش، تینچیلیک؛ بیلیم و تخنیگ ترقیاتی همده جامعه یوکسه‌لیشی اوچون ایزچیل و تینمیسیز ایشلب کېلگن‌لر. پیغمبریمز، حضرت محمد ﷺ نینگ "عالملر، پیغمبرلر وارثی دیرلر" دېگن مبارک حدیثلری اولرنینگ جامعه‌ده‌گی یوکسک مقاملری، همده اېزگو یقّال اۉرینلرینی بېلگی‌لگن.

بوگون بیز عالملرنینگ اونوملی ایشلری طفیلی، شونچه اولکن یوتوقلرگه اېریشگنمیز و تورموش ساحه‌سیده کۉپلب قوله‌یلیکلر و امکانیت‌لردن بهره‌مند بۉلگنمیز. بوندن تشقری عالملر، انسانلر فایده‌لنیشی و جامعه باشقرووی اوچون شریعت، فقه، فلسفه، تاریخ، تیل، ادبیات، هنر، اقتصاد، طب کبی بیلیملر، همده تورلی قانونلرنی یره‌تگن‌لر.

ارسطو، افلاطون، مارکونی، امام بخاری، ابونصر فارابی، ابوریحان البیرونی، ابوعلی سینای بلخی، محمد بن موسی، الخوارزمی، امام زمخشری، اولوغ بېک میرزا، امیر کبیر نظام الدین علیشېر نوایی، گالیله، ادیسون، نیوتن، علامه سید جمال الدین افغانی، انشتاین و باشقه مینگلرچه عالم و مخترعلر آتی تاریخ نینگ آلتون یپراقلریده یازیلگن.

قیسقه‌سی، هر بیر جامعه‌نینگ مادّی و معنوی اۉسیشی، آسایشده‌لیگی و برچه قوله‌یلیکلردن بهره‌مند بۉلیشی، عالملر و متخصصلر آرقه‌لی یره‌تیلگن بیلیم و تخنیکدن عقل‌لی فایده‌لنیش طفیلی‌گینه میسر بۉله‌دی. بیلیم، کمال، هنر و تخنیک مهارتلرینی کسب اېتگن حاضرگی یاش نسل‌دن هم، ایلغار و ماهر عالملر، متخصصلر چیقیشی انیق.

اساسی توشونچه:

بیلیم و تخنیک بشریت آسایشی و جامعه یوکسه‌لیشی‌نینگ مهم عاملی دیر. بیلیم و تخنیک‌نی اساساً عالملر، مخترعلر و کاشفلر یره‌تیب، یوکسلتیرگن و جامعه خدمتیده قۉیگن‌لر. هر بیر نسل اۉقیش و بیلیم اۉرگنیش بیلن بو نعمتدن بهره‌مند بۉلیب، یوتوقلرینی کیله‌جک نسل‌لرگه میراث قۉیگن‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی ۵-۶ دقیقه جیم اۉقینگلر.

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، درس‌نینگ اساسی مفهومی حقیده قیسقه‌چه سۉزله‌سین.

۳- هربیر اۉقووچی، درس متنیده کیلمه‌گن ایکّیته عالم و مخترع‌نینگ آتینی اۉز کتابچه‌سیگه یازسین.

۴- درس متنیدن بیرلیک و کۉپلیک آتلردن ۳-۳ ته‌نی بیلگیلب، کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ.

۵- اۉقووچیلر ایکّی دسته‌گه بۉلینیب، حاضرگی نسل فایده‌لنیب تورگن بیلیم و تخنیک‌نینگ سۉنگی یوتوقلری حقیده بحث‌لشسین‌لر. هردسته‌دن بیرکیشی اۉز دسته‌سی بیلدیرگن فکرلرنی ایتسین.

۶- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنا قیلینگ و اولردن ایکّیته‌سینی جمله‌گه ایشله‌تینگ:

تخنیک، سیناو، مخترع، کاشف، ایلغار، ممتاز، تینیمسیز، آنگ، اولکن، باشقروو، شریعت، فقه، فلسفه، سینگری

اوی تاپشیریغی:

پیغمبریمیز ﷺ نینگ "عالملر، پیغمبرلر وارثی دیرلر" دیگن حدیثلری مضمونی اساسیده ۴-۵ سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی شعرنی اۏقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۏزلرگه دقت قیلینگ:

کتاب و هم قلم گر بۏلسه یارینگ
ینه کسب فضایل بۏلسه کارینگ

همه دانش اوچون بۏلسه تلاشینگ
یوقاری بۏلغوسی عالمده باشینگ

گر حرمت ایله‌سنگ انسان مقامین
مدام تعظیم بیلن توتسنگ نامین

سعادتلر تمان یۏللر آچرسن
توگنمس کۏپ قووانچلرگه یېترسن

شعر متنده‌گی (و، هم، گر، اوچون، بیلن، تمان) سۏزلرنینگ برچه‌سی یاردمچی سۏزلر دېیله‌دی. بو سۏزلر، یکّه اۏزی یا مستقل حالتده بیر معنانی یېتکزه آلمه‌یدی.

یاردمچی سۏزلر:

یکّه‌لیکده بیرار معنانی انگلتمه‌یدیگن، گپ بۏله‌گی بۏله آلمه‌یدیگن، گرامرلیک معنالرنی افاده‌لش‌گه ایشله‌تیله‌دیگن سۏزلر دیر. یاردمچی سۏزلر جمله‌لر اره‌سیده‌گی مناسبتنی بیلدیریش‌گه ایشله‌تیله‌دی و سۏزلرنی سۏزلر و جمله‌لرگه اولب، جمله‌نینگ مضمونینی توگلله‌یدی.

یاردمچی سۏزلرنینگ اوچ توری بار: کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه.

۱- کمکچی (ربط): بوسۏزلر، آتلردن کېین کېلیب، اولرنینگ باشقروو یۏلی بیلن تابع‌لنیشی نی کۏرسته‌دی؛ مثاللر: اوچون، بیلن، تمان، باعث و باشقه‌لر.

۲- باغلاوچی (عطف): بولر جمله بۏلک‌لرینی، اۏز ارا باغلش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثاللر: و، هم، همده، شونینگدېک، ینه، تغین، اېسه و باشقه‌لر.

۳- یوکلمه (پسینه): مستقل سۏزلر یا که جمله‌گه تورلی قۏشیمچه معنا بېریش یا که تورلی گرامرلیک مناسبتلرنی افاده‌لش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثاللر: چی، بلکه، (نخات که)، می

فعالیتلر:

۱- تۆرت گروپ‌گه بۆلینیب، قوییده‌گی جمله‌لردن یاردمچی سۆزلرنی تاپیب، کتابچه‌لرینگیزگه کۆچیرینگ:

- سیز بارمه‌سنگیز، مین هم بارمه‌یمن!
- بوگون، مین و یۆلچی بیرگه فوتبال اۆینه‌یمیز.
- نیمه اوچون وعده قیلیب، کیلمه‌دینگ؟
- اۆزینگ بیلن اۆرتاغینگ‌نی کیلتیر. بیز ایسه، کوتیب توره‌میز!
- یۆلداش کیچیکدی، شو باعث بیز جۆنه‌دیک.
- احتیاط بۆل، ینه ایدیشلرنی سیندیرمه‌گین!
- اَیت- چی، نیمه اوچون اونی اوردینگ؟ نخات که شونچه بغری تاش بۆلسنگ!
- بیز، ایرکین بیلن کاهگل‌گه یاردملشدیک، همده بیر آز توپراق تاشیدیک.

۲- هر گروپ کۆچیرگن برچه یاردمچی سۆزلرینی کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه تورلرگه اجره‌تسین.

۳- هر گروپدن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اجره‌تیب یازگن سۆزلرینی یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴- قوییده‌گی یاردمچی سۆزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ: بلکه، می، و.

۵- اۆقووچیلردن اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، تـوزگن جمله‌لریدن بیرته‌سینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- قوییده‌گی جمله‌لرنی یاردمچی سۉزلر بیلن توگلله‌نگ:

- تاشقین کیلمه‌دی،. . . بیرار ایش بیلن بند بۉلدی . . .

- اۉتکیر . . . اۉکتم جان حاضر کیله‌دیلر.

- میز، چوکی . . . کتابلرنی یخشی اسره‌ش کیره‌ک . . . ؟

- سیز . . . اوی تاپشیریغی‌نی بجرمه‌ی کیلیب‌سیز؟

- ایتینگ . . . ، مهمانلر کیلمسه، اونده نیمه قیله‌میز؟

۷- بیش کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هربیری توگللگن جمله‌لردن بیرته‌سینی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه سۉزلر ایشله‌تیلگن اوچته جمله یازیب کیلتیرینگ.

بېشینچی درس

هدفلر:

۱– حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) حقیده معلومات تاپیش و کارنامه‌لریدن اونوملی فایده‌لنیش.

۲– آتاقلی‌آت (خاص‌اسم) و توررداش آت (عام اسم)نی اؤرگنیب، جمله‌لرده بیلگیلب ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱– حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) پیغمبریمیزنینگ نیمه‌لری بؤلر ایدیلر؟

۲– حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) نیچه‌ینچی خلیفه ایدی؟

حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه)

حضرت علی (کرم الله وجهه) رسالت خاندانی و وحی دامانیده اؤسه‌دی. کېینچه‌لیکده اسلام نینگ تؤرتینچی خلیفه‌سی صفتیده مسلمانلرنی هدایت و رهبرلیک قیله‌دی، ولادتلری جمعه کونی اوتیز ییل عام الفیل واقعه‌سیدن سؤنگ مکه مکرمه ده صورت تاپه‌دی.

آته‌لری عبدالمطلب اوغلی ابوطالب دیر که حیاتی نینگ سۆنگی لحظه‌لری‌گچه حضرت محمدﷺ دن قریش کافرلری تۆغریسیده قۆلله‌یدی. آنه‌لری اسد هاشم قریشی قیزی فاطمه ایدی، کنیه‌لری ابوالحسن، ابوالحسین و ابو تراب ایدی و مسلمانلر اولرنی مرتضی، حیدر، حیدر کرار، اسدالله و امیرالّمومنین لقب بیرگن‌لر.

حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) حضرت محمدﷺ نینگ قیزلری حضرت فاطمة الزهرا بیلن اویلنه دی و حضرت امام حسنؓ، حضرت امام حسینؓ، حضرت زینبؓ و حضرت ام‌گلثومؓ شو مبارک وصلت نتیجه سی دیر. حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) حضرت محمدﷺ بیلن کیچیک‌لیکدن بیرگه یشر ایدی. برچه یخشی عمل و چیرایلی خصلت‌لر و معنوی گۆزه‌ل‌لیکلرنی اولردن اورگنه‌دیلر. تۆقّیز یا اۆن یاشلریده حضرت محمدﷺ پیغمبرلیککه مبعوث بۆلگن‌لریدن کیین کیچیکلردن بیرینچی کیشی دیر که اولرگه ایمان کیلتیره دیلر.

حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) وحی دورانیده مکّه مکرمه ده بۆلیب، برچه قیسیق و بوغوق‌لرنی تحمّل ایتیلیشی ده چین یوره‌کلی دوست صفتیده پیغمبریمیز یانیده تۆخته یدیلر و هجرت کیچه سیده هم اولرنینگ مبارک بسترلریگه باریب یاته دیلر و هجرت محیطی ده هم شهامتلی و غیرتلی مسلمان بییگیت تانیلیب، رسول الثقلینﷺ نینگ اینگ ایشانچلی اۆرتاغی صفتیده یانلریده قرار آله دیلر. تبوک غزوه‌سیدن بۆلک باشقه برچه غزوه‌لرده رسول مبارکﷺ بیلن بیرگه جهاد نینگ بیوک علمداری و ستونی بۆلیب قاله‌دیلر.

حضرت محمدﷺ نینگ رحلت‌لریدن سۆنگ حضرت ابوبکر صدیقؓ، حضرت عمرؓ و حضرت عثمانؓ نینگ یار و مشاورلری صفتیده مسلمانلر خدمتیده بۆله دیلر و اوچینچی خلیفه نینگ شهادتیدن کیین هجری قمری اۆتّیز بیشینچی ییلی ذی الحجه آیی نینگ ییگیرمه بیشینچی تاریخیده مسلمانلر نینگ تۆرتینچی خلیفه سی صفتیده سیلنه دیلر

و خلافت دوره‌لریده مسلمانلر ایچیده تاپیلگن سیاسی بعضی چالش‌لر نتیجه‌سیده مجبوری شکلده جمل، صفین و نهروان اوروشلریده قتنه‌شه‌دیلر.

حضرت علی‌ رضی الله عنه بالآخره بېش ییل و تۉرت آی خلافت دن سۉنگ خوارج (عبدالرحمن بن ملجم) وسیله سی بیلن هجری قمری قیرقینچی ییلی رمضان آیی نینگ ییگیرمه بیرینچی تاریخیده کوفه مسجدیده شهادت گه یېته دیلر و وفات چاغلریده اۉز فرزندلری و عایله اعضالری تیگره‌ک‌لریده ییغیلگن اېدیلر. قۉشنی‌لرنینگ حق و حقوقینی رعایت اېتیش، جماعت نمازیگه حاضر بۉلیش و الله تبارک و تعالی اویی نی بۉش قۉیمس‌لیک، ذکات نی بېریش، اعلای کلمة الله اوچون جهاد قیلیش، فقیر و کمبغل کیشی‌لرگه یاردم بېریش، خاتون قیزلرنینگ حق و حقوقینی مراعات قیلیش و اولرنی سرزنش قیلمس‌لیک، خلق بیلن یخشی مناسبتده بۉلیش، امربالمعروف و نهی عن المنکرنی هېچ قچان اېسدن چیقرمس‌لیک، پیرهیزگارلیک و یخشی ایشلرده بیر- بیرلری بیلن یاردم‌لشیش و گناه، ستم و ظلمدن یوز قَیتریش حقیده که برچه‌سی پیغمبریمیزنینگ سۉز و اطوارلری اېدی، نصیحت قیله‌دیلر.

اساسی توشونچه:

حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) رسالت خاندانی و وحی دامانیده توغیلیب اوینب اوسه‌دی. اینگ قیین و تضییق و قیسیق دن تؤلیق لحظه‌لرده پیغمبریمیز یانیده تؤختب مسلمانلرگه خدمت ایته‌دیلر. کیچیک‌لیک‌دن آق حضرت نینگ حضورلریده اونیب اوسیش‌لری سببلی برچه یخشی عمل‌لر، چیرایلی خصلتلر و معنوی گؤزه‌ل‌لیک‌لرنی اولردن اؤرگنه دیلر. رحلت‌لریدن سؤنگ مسلمانلرنینگ تؤرتینچی خلیفه‌لری صفتیده سَیلنه‌دیلر و حضرت رسول اکرمﷺ نینگ سؤز و اطوارلرینی ایزلش اوچون اؤز فرزندلری‌گه تأکید ایته دیلر.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیری درس متنینی اؤقیسین، باشقه‌لری ایشیتیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرسین‌لر.

- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) عام الفیل‌دن نیچه ییل سؤنگ توغیله دیلر؟
- کنیه‌لری نیمه‌لردن عبارت ایدی؟
- مسلمانلر اولرگه نیمه لقبلر بیرگن ایدیلر؟
- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) کیم‌نینگ قیزی بیلن اویلنه دیلر؟
- اولر نیمه‌لرنی حضرت محمدﷺ دن اؤرگه‌نیب، کسب ایتگن ایدیلر؟
- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) قیسی وقتلرده پیغمبریمیز یانیده تؤخته‌گن ایدی؟
- هجرت کیچه‌سی قه‌ییرده ایدیلر؟
- نیچه ییل خلافت قیله‌دیلر؟
- کیم‌لر طرفیدن شهید ایتیله‌دی؟
- وفاتلری وقتیده نیمه‌لر حقیده اؤز فرزندلری‌گه نصیحت قیله‌دیلر؟

- قوییده‌گی سؤزلرنی سؤزلیکدن تاپیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ!

رسالت، خلیفه، عام الفیل، مبعوث، قیسیق، تضییق، صمیمیت، هجرت، رسول الثقلین، غزوه، چالش، اعلای کلمة الله، امربالمعروف، نهی عن المنکر.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

* بیلیم اینگ قیمتلی میراث دیر؛ ادب دایمی و ینگی تاقینچاق دیر؛ اۉیلش و فکر قیلیش یارقین گۉزگو دیر.

* اینگ ارزشلی بی‌نیازلیک عقل دیر و اینگ کتّه قشاقلیک بی‌سوادلیک دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده بیلیم، میراث، ادب، تاقینچاق، کۉزگو، بی‌نیازلیک، عقل، قشاقلیک، بی‌سوادلیک سۉزلری "آت" دیر.

آت: شخص، نرسه، واقعه- حادثه‌لرنی تانیته‌دیگن مستقل سۉزلر تورکومی آت دیبله‌دی.

آت، کیم؟، نیمه؟، کیم‌لر؟ و نیمه‌لر؟ کبی سۉراقلردن بیریگه جواب بیره‌دی.

اۉرنک: کیم کېلدی؟ ارسلان کېلدی. کیم‌لر کېله‌دیلر؟ صنفداشلریمیز کېله‌دیلر. حیوانلر باغیده نیمه‌لرنی کۉر دینگ؟ حیوانلر باغیده تورلی قوشلر و حیوانلرنی کۉردیم. نیمه یازه‌سن؟ خط یازه‌من.

آت ایسه، آتاقلی آت، تورداش آت، ذات آت، معنی آت، بیرلیک آت و کۉپلیک آت کبی تورلرگه بۉلینه‌دی.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلر اوچ گروپگه بۉلینسین‌لر. هرگروپ حضرت علی (رض) باره‌سیده یازیلگن متندن تۉرت جمله نی تنلب، اولرده ایشله‌تیلگن آتلرنی تاپیب علیحده یازسینلر.

۲- هرگروپدن بیر کیشی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن آتلرنی علیحده یازیب کۉرسه‌تینگ:

* بهار فصلیده دله‌لر کۉم- کۉک بۉله‌دی.

* ایرکین برچه ایشلرینی دقت بیلن بجره‌دی.

* توت درخت نینگ تگیده ایکیته قۉزیچه اۉتلب یورگن.

* باغ ده قوشلر اوچیب- قۉنیب، سیره‌ماقده ایدی.

۴– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی بېریلگن سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

(مېوه‌لر، اېرگش خان، بال ارى‌سى، اوییده)

* یازده تورلی . . . پیشه‌دی.

* یولدوز . . . آنه‌سی بیلن یاردملشه‌دی.

* . . . گل‌لرنینگ شیره‌سینی تۉپله‌یدی.

* . . . اۉزبېک تیلی اۉقیتووچیسی دیر.

۵– املا: اۉقیتووچینگیز اۉقیگن متن‌نی انیق و توزوک یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

حضرت علی ؓ نینگ قوییده‌گی سۉزلرینی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، اونده بۉلگن آتلرنی علیحده یازینگ!

* تربیت بۉلمه‌گن تیل، ییرتقیچ حیوان دیر. اگر اونی قۉییب ییبارسنگ، هرکیم‌نی قاپه‌دی.

* دۉست‌لرنی قۉلدن بیرماق، غریبلیک و قشاقلیک دیر.

* کیمکه سېنی عیبینگدن آگاه‌لنتیره‌دی، حقیقتده سېنگه مژده بیره‌دی.

* اېنگ کتّه عیب، اۉزینگده بار نرسه‌نی، باشقه‌لرگه عیب بیلماق دیر.

* بی‌عقل بیلن یۉلداش بۉلمه، چونکه یمان ایشنی یخشی کۉرسه‌تیب، سېنی هم اۉزیدیک قیله‌دی.

سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- "طنز" ادبی توشونچه‌سی، همده خصوصیتی‌نی بیلیش.

۲- "طنز" نینگ اۉقیش، اِشیتیش و یازیشیگه قیزیقیش.

۳- آتاقلی و تورداش آتلرنی بیلیش و جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- بوندن ایلگری "طنز" سۉزینی اِشیتگن‌می‌سیز؟ شوحقده قیسقه‌چه سۉزلنگ!

۲- قنداق بیر مطلب، مقاله یا کتابنی اۉقیب کولگن‌سیز؟

"طنز" نیمه دیر؟

طنز بدیعی ادبیات نینگ مهم بیر توری دیر. طنزنینگ اساسی خصوصیتی کولگو و استهزا یۉلی بیلن کم‌چیلیکلرنی کۉرستیش دیر. طنزچی معلوم بیر سوژه‌ده، کۉزلنگن کمچیلیک یا یره‌مس و ناتۉغری بیر ایش یا قیلیق‌نی کولگولی عباره‌لر بیلن بدیعی شکلده بیان اېته‌دی.

طنز مضمونی عموماً جامعه‌ده‌گی نقصانلر و قِنغیر خط- حرکتلردن عبارت. طنز کۉپراق نثرده بۉلیب، گاهی نظم‌ده هم یازیله‌دی.

دنیاده کۉپلب مشهور طنزچیلر بۉلگن. فرانسه‌لیک مولیر، بریتانیه‌لیک برنارد شاو، ترکیه‌لیک عزیز نسین، روسیه‌لیک آنتوان چیخوف‌لر جهان ادبیاتی‌نینگ اینگ مشهور طنزچیلریدن سنه‌له‌دیلر. شونینگدېک، عبدالله قادری، سیداحمد، غفور غلام و عبدالله قهارلر هم اۉزبېک تیلی‌نینگ آتاقلی طنزچیلری دیرلر. قوییده افغانستان طنزچیسی محمد حلیم یارقین‌نینگ کیچیک بیر طنزینی اۉقیسیز:

یره‌شمه‌گن تخلصلر

بیر پیتلر ژورنالیستلردن بیری، مشهور تورک طنزچیسی "عزیز نیسین" دن شونداق سۉره‌گن اېکن:

– "نېسېن" معناسی "سېن اېمس‌سن" دیر. اَیتینگ– چی، سیز بونداق عجیب تخلص‌نی نېگه اۉزینگیزگه تنله‌گن‌سیز؟

شونده "عزیز نېسېن" بو سۉراققه قوییده‌گی قیزیقرلی جوابنی بېرگن اېدی:

– بیزنینگ اۉلکه‌میزده هم خودّی غرب و باشقه رواجلنگن اۉلکه‌لر سینگری برچه آدملرگه اۉزیگه تخلص و عایلوی آت قۉیماق مود بۉلیب قالدی. اولوسیمیز باشقه‌لرگه اېرگشیش و تقلید قیلیشگه جوده چقّان و اوستا. شو باعث، برچه میده–کتّه‌لر بو مودگه اېرگشیب قالدیلر!

ایلگری زمانلرده اگر فقط شاعرلر، یازووچیلر و هنرمندلر اۉزلریگه تخلص قۉیسه‌لر، اېندی بۉلسه، اۉقیمیشلی– اۉقیمیش‌سیز؛ دکاندار– یوگوردک؛ عادی ایشچی و ارابه‌چی قیسقه‌سی برچه– برچه‌لر اۉزلریگه تخلص قۉیه باشله‌دیلر. حتی تار کوچه‌میزده‌گی سکسان یاشلی چال بقّال هم عمری‌نینگ سۉنگیده اۉزیگه بیر تخلص تنله‌گن اېدی!

بو تخلص بازلیکده، اېنگ قیزیغی شو اېدی که خودی اندازه‌سی اندامی‌گه تۉغری بۉلمه‌گن کییم کییگن کیشیگه اۉخشش، کۉپلب آدملرنینگ قۉیگن تخلصی هم اولرنینگ شخصیت، خوی–عادت و کۉرینیش‌لریگه اصلاً ماس اېمسدی؛ مثال اوچون: اېنگ خسیس کیشیلر اۉزلریگه "سخی" و "کریم"؛ قۉرقاق آدملر اېسه "باتیر" و "قۉرقمس" کلپنگ و گرنگ کیشیلر "اویغاق" و "تحصیللی"؛ اېنگ قشاق و کمبغل کیشی "بای بېگ" یا اۉته تنبل و بېکاره آدملر "چقّان" و "ایشچن"؛ اۉزگه‌لرگه جاسوسلیک قیلیب یورگن خاین کیمسه‌لر "اۉلکه‌سېور" و "اېل سېور" دېب تخلص قۉیگن اېدیلر!

بولردن هم قیزیقراغی، آدملرنینگ پول و مالینی یېب یورگن، حرامخۉر بیر کیمسه اۉزیگه "پاکنفس" دېب تخلص قۉیگنی برچه‌نینگ آغزینی حیرتدن آچیب قۉیگن اېدی!

بو حالنی کۉریب، حیران قالدیم. اۉز– اۉزیم‌گه: سېن بو خېل آدملردن اېمس‌سن، دېب اۉزیم‌گه "نېسېن" تخلص‌نی تنله‌دیم!

اساسی توشونچه:

طنز، بدیعی ادبیات‌نینگ مهم بیر توری دیر. کولگو و استهزا یؤلی بیلن کمچیلیکلرنی کؤرستیش، طنزنینگ اساسی خصوصیتی دیر. جهانده، همده اؤزبیک تیلیده جوده کؤپ مشهور طنزچیلر بار. طنزچیلر "طنز" آرقه‌لی، کیشیلر و جامعه‌ده‌گی نقصانلرنی آچیب، تنقید قیله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچینگیز درس متنی‌نی اؤقی یاتگنده انیق اېشیتینگ و بو سؤراقلرگه قیسقه و چقّان جواب بېرینگ.

- طنز، ادبیات‌نینگ قیسی توری‌گه کیره‌دی؟
- طنزنینگ مهم خصوصیتی نیمه دیر؟
- مشهور طنزچیلردن ایکّی کیشینی آت توتینگ.
- بیرار طنز اثرینی اؤقیگن بؤلسنگیز؟ آت توتینگ.
- سیداحمد قیسی تیلده "طنز" یازگن؟
- اؤلکه‌میزنینگ اؤزبیک طنزچیلری یازگن بیرار کتابنی کؤرگن‌می‌سیز؟

۲- اؤقووچیلر تؤرت گروپگه بؤلینیب، "یره‌شمه‌گن تخلصلر" طنزی حقیده فکر المشتیریب، بیر نیچه یره‌شمه‌گن آت یا تخلص‌نی یازسین‌لر.

۳- هر گروپدن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز گروپی‌نینگ فکرینی طنز حقیده آیتسین.

۴- سیز یشب تورگن محیطده، تخلصی عملی و شخصیتی‌گه اؤخشمه‌گن آدملر بارمی؟ ممکن بؤلسه، آتینی توتمسدن فقط تخلص و قیلیق‌لرینی آیتیب بېرینگ!

۵- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، ایسته‌گن سؤزلرینگیزدن مناسب جمله توزینگ!

بدیعی ادبیات، استهزا، ژورنالیست، اؤقیمیشلی- اؤقیمیش‌سیز، ماس، سؤزه، یوگوردک

٥- هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، سۊزلرنینگ معناسینی اۊقیسین.

٧- هر قطاردن باشقه بیر کیشی اۊرنیدن توریب، توزگن جملـه‌لریـدن بیرتـه‌سـینی اۊقیسین.

اوی تاپشیریغی:

١- هرکیم ایکّیته "یره‌شمه‌گن تخلص" نی ایزلب تاپیب، کتابچه‌سیگه یازسین!

مثال: کلته بۊیلی میده آدملرنینگ تخلصی "کپلیشگن" یا اۊزون بپک"

٢. هرکیم بیر فکاهی یادلب، اونی کتابچه‌سیگه یازیب کپلتیرسین!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متن‌نی دقت بیلن اۉقینگ:

دنیاده کۉپلب مشهور طنزچیلر بۉلگن: فرانسه‌لیک مولیر؛ بریتانیه‌لیک برنارد شاو؛ ترکیه‌لیک عزیزنیسین؛ روسیه‌لیک آنتوان چیخوف‌لر، جهان ادبیاتی نینگ اینگ مشهور طنزچیلریدن دیر.

شونینگدیک، عبدالله‌قادری، سیداحمد، غفورغلام، عبدالله قهار و محمد حلیم یارقین‌لر هم اۉزبیک تیلی نینگ آتاقلی طنزچیلری دیرلر.

تگیگه خط چیزیلگن یوقاریده‌گی سۉزلرنینگ برچه سی"آتاقلی آت" لردیر.

آتاقلی آت: معین بیرشخص، جای یا نرسه‌نینگ آتی" آتاقلی آت " دیبله‌دی. بونداق آتلر کۉپلیکده قۉللنمه یدی؛ مثالّلر: حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم)، علیشیرنوایی، بلخ، مریخ، ظهیرالدین محمد بابر، محاکمةاللغتین، کابل پوهنتونی، آمودریا، افغانستان، بیرلشگن ملتلر سازمانی و باشقه‌لر.

قوییده‌گی سۉزلرگه دقت قیلینگ:

دنیا، طنزچی، اۉلکه، موتر، شهر، آدم، اۉقووچی، لیسه، سیاره

یوقاریده‌گی سۉزلر عمومی آتلر بۉلیب، اولرنی"تورداش آتلر" دیبیدیلر.

تورداش آتلر: بیرخیلده‌گی نرسه‌لرنینگ عمومی آتینی بیلدیره‌دیگن آتلر "تورداش آتلر" دیبله‌دی؛ مثالّلر: انسان، مکتب، قیشلاق، مملکت، حزب، کتاب و باشقه‌لر. تورداش آتلر، آتاقلی آتلرگه قره‌گنده کۉپچیلیک‌نی تشکیل بیره‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی مقالّلرنی اۉقینگ، اولرده‌گی آتاقلی و تورداش آتلرنی بیلگیلنگ:

- دهقان بۉلسنگ، شدکار قیل.
- قیزیم، سینگه ایته‌من، کیلینیم، سین اېشیت.
- گپ دېسنگ قاپ- قاپ، ایش دېسنگ قندهاردن تاپ.

● بیر ییگیت‌گه اۉن هنر هم آز.

● حاجی، حاجی‌نی مکّه‌ده تاپیبدی.

۲- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، مقاللرده‌گی بیرته آت تورینی ایتسین.

۳- بیرته آتاقلی و بیرته تورداش آتنی اپسلنگ، کېین اونی مناسب جمله‌گه ایشله‌تینگ.

۴- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، تاپگن آتلری و توزگن جمله‌لرینی یازسینلر.

۵- بیر چوکیده‌گی اۉقووچیلر، قوییده‌گی جمله‌لرنی کېره‌کلی آتلر بیلن توگلله‌سین:

● بیز عزیز اۉلکه‌میز... نی سېوه میز.

● ... عزیز، تربیه‌سی اوندن هم عزیز!

● ... اۉزبېک تیلی‌نینگ بویوک شاعر و ادیبی دیر.

● مکتبیمیزنینگ آتی... دیر.

۶- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگلله‌گن جمله‌لریدن بیرته‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بېشته آتاقلی و بېشته تورداش آت یازینگ.

۲- بېش سطرلیک بیر متن یازیب، همده اونده آتاقلی و تورداش آتلرنی ایسته‌گنینگیزچه ایشله‌تیب، تگیگه خط چیزیب کېلتیرینگ!

توْقیزینچی درس

هدفلر:

۱- معنوی و جسمانی ساغلام بۆلیشده سپورت نقشینی بیلیش.

۲- حیاتده سپورت اهمیتی‌نی توشونیب، اونگه قیزیقیش.

۳- انیق و ناانیق (ذات و معنا) آتلرنی اۆرگنیب، اولرنی متنلردن بیلگیلب، باشقه جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱-قیسی اۆیین‌لرنی یخشی کۆره‌سیز؟

۲-سپورت فایده‌لری حقیده کیم سۆزله‌ی آله‌دی؟

سپورت قیله‌میز، ساغلام یشه‌یمیز!

هر بیر انسان‌گه برچه‌دن آلدین ساغلام و کوچلی بدن لازم دیر. مناسب یېمکلر، بدنگه کوچ و قوت بغیشلب، یخشی اۆسیشی گه یاردم بیره‌دی؛ بیراق بدن و اونده‌گی اعضا و حسلر ایسه، تورلی حرکتلر، مهارتلر و قابلیت‌لرگه هم ایگه بۆلیشی لازم دیر. حرکت قیلیش، یوگوریش و جسمانی ایشلرنی بجریش انسان گوده‌سی، همده برچه اعضاسینی کوچلی و مهارتلی بۆلیشی‌گه سببچی دیر.

انسان توغیلگنی بیلن ییغلش، قیمیرلش و قۆل- اياق حرکتلری بیلن بدنی‌نینگ کوچی و مهارتینی آشیره بیره‌دی. کون‌سیین بو حرکتلر و فعالیتلر کۆپه‌ییشی و قۆل، اياق، بۆیین، بېل و بوتونله‌ی گوده‌نی ایشگه تشلش، اولرنی کوچلی و مهارتلی قیله‌دی.

انسان گوده‌سی و اعضاسی کوچلی و تورلی مهارت ایگه‌سی بۆلیشی اوچون کونده‌لیک عادی ایش و حرکتلردن تشقری، منظم یوسونده تورلی سپورتلرنی بجریشی کېره‌ک. بو نرسه، اگر یاشلر و ییگیتلرگه بدن اۆسیشی، کوچه‌ییشی و نتیجه‌ده تورلی

مسابقه‌لرنی یوتیش اوچون کېره‌ک بۆلسه– ده، کېکسه‌لرگه هم بدننی ساغلام سقلش و اونی تورلی کسللیک‌لرگه قرشی چیدملی بۆلیشی اوچون لازم دیر.

بوگون سپورت خلق ارا مقیاسیده بوتون جهانده مهم و یوکسک اۆرین‌گه اېگه بۆلگن. ماهر و ساغلام سپورتچی ییگیتلر نه یلغوز اۆزلرینی، بلکه یورت و اولوسلرینی هم جهانگه مشهور قیله‌دیلر. بیر یورت نینگ آتی خلق ارا اولمپیک مسابقه‌لرینی یوتیب قهرمان بۆلگن ییگیت– قیزلر طفیلی، بوتون جهانگه یه‌یره‌لیب، بیراغی اېسه، کۆککه هیلپیره‌یدی.

سپورت انسانلر اره‌سیگه دۆستلیک، ایناقلیک و تینچلیک‌نی کېلتیره دی. شونینگ اوچون سپورتچیلرنی تینچلیک و دۆستلیک اېلچی‌لری هم دېیدیلر.

هم سپورت آرقه‌لی آدملر معنوی و جسمانی لحاظدن ساغلام بۆله‌دی و یاشلر اېسه، قهرمانلیک و شهرت چۆقّی‌لرینی ضبط اېته‌دیلر. نتیجه‌ده، یورت ساغلام، کوچلی و بیلیملی انسانلرگه اېگه بۆلیب، آلغه باره‌دی.

اساسی توشونچه:

برچه انسانلرگه کوچلی و ساغلام بۉلیش ضرور دیر. چونکه کوچلی و ساغلام انسانلر، حیات ترماقلریده فعال و اونوملی ایش قیله آلهدیلر. سپورت دۉستلیک و تینچلیک رمزی دیر. سپورتچیلر سپورت طفیلی شهرت و قهرمانلیک چۉقیلرینی ضبط اېته آلهدیلر.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلردن بیری درس متنینی یوکسک سېس بیلن اۉقیسین، باشقهلر دقت بیلن اېشیتسینلر.

۲- اۉقووچیلر تۉرت دستهگه بۉلینیب، سپورت نینگ انسانلرگه قنداق روحی و جسمانی فایده یېتکزیشی حقیده بحثلشسینلر.

۳- هر دستهدن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اۉز دستهسینینگ فکرینی ایتسین.

۴- قوییدهگی سۉزلرنی معنا قیلیب، ایکّیتهسینی تنلب، جملهلرده ایشلتسینلر:

گوده، المپیک، یوسون، یلغوز، خلق ارا، توغیلگنی بیلن- آق

۵- هر قطاردن ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری سۉز و اونینگ معناسی و ایکّینچیسی توزگن جملهسینی اۉقیسین.

۶- هرکیم کتابچهسیگه سپورت نینگ بېش تورینی یازسین.

اوی تاپشیریغی:

رسمی سپورتلردن تشقری، اۉز محلهنگیزده بالهلر اۉینهیدیگن بېشته اۉیین نینگ آتینی کتابچهلرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متن‌نی اۉقیب، تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

" . . . عزیز اۉلکه‌میز افغانستان سپورت‌چیلری تیکواندو و باشقه اۉیینلرده تورلی مداللر آلیب، افغانستان‌نی المپیک مسابقه‌لریده، مدال آلگن اۉلکه‌لر قطاریگه قۉشدی. سپورت انسانلر ارەسیگه دۉستلیک، ایناقلیک و تینچلیک‌نی آلیب باره‌دی."

بو سۉزلرنی ایکّی دسته‌گه اجره‌تیش ممکن:

۱- افغانستان، سپورتچی، تیکواندو، ورزش، انسان . . . . ، بولرنی انیق آتلر (اسم ذات) دییدیلر.

۲- دۉستلیک، ایناقلیک و تینچلیک.

بو سۉزلرنی ناانیق آتلر (اسم معنی) دییدیلر.

انیق آتلر:

بیش سیزگی اعضاسی (بیش حس) یاردمیده سیزیلیشی ممکن بۉلگن نرسه‌لرنی افاده‌لیدیگن آت، "انیق آت" دییله‌دی؛ مثاللر: کتاب، تلویزیون، ایسیقلیک، سیس، هوا، سوو، شمال، هید و باشقه‌لر.

ناانیق یا معنا آت:

آنگ و تویغولر یاردمیده‌گینه ادراک قیلینه‌دیگن نرسه‌لرنی افاده‌لیدیگن آت "ناانیق یا معنا آت" دییله‌دی؛ مثاللر: غضب، توشکونلیک، محبت، خوشلیک، قیغو، کینه و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی آتلر اره‌سیده انیق آتلر و ناانیق آتلرنی اجره‌تیب، اَیری- اَیری یازینگ:

وطنسیورلیک، قلم، یازووچی، مهر، مکتب، بیلیم، هوشیارلیک، کتابچه، اۉقیتووچی، شادلیک، شیرینلیک، وجدان، غرور، کبر

۲- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اجره‌تگن آتلرینی ایکّی ستون گه یازسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغریلیگی یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳- بیر چوکیده اؤلتیرگن اؤقووچیلر مصلحت‌لشیب، انیق و ناانیق آتلردن ایکّی- ایکّی ینگی مثاللر یازیب، اولرنی اَیری مناسب جمله‌لرده ایشلتسین‌لر.

۴- اؤقووچیلردن تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری یازگن سؤزلریدن اوچته‌سینی تخته‌گه یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۵- قوییده‌گی جمله‌لرنی توگللنگ:

- آدملر اره‌سیده . . . جنجال و فاجعه کېلتیره‌دی.
- انسان . . . دن نازک، . . . دن قتیق.
- یاردمینگیز اوچون جوده . . . من.
- همیشه الله(جل جلاله) . . . کېره‌ک.
- . . . انسانلر، قازانه‌دیلر.

۶- بېش کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری تؤلدیرگن جمله‌لریدن فقط بیرته‌سینی یازسین. باشقه‌لر اوحقده فکر بیلدیریب، خطاسینی تؤغری‌لسین‌لر.

اوی تاپشیریغی:

۱- انیق و ناانیق آتلرنینگ هربیریگه، درسده بؤلمه‌گن ایکّیته ینگی مثال تاپیب، همده بیر جمله "انیق آت" و بیر جمله "ناانیق آت" بیلن یازیب کېلتیرینگ!

اۉنینچی درس

هدفلر:

۱- عدالت، یخشی خصلتلر و چوچوک سۉزلر مفهومینی توشونیش.
۲- "بیرلیک" و "کۉپلیک" آتلر بیلن تانیشیب، متنلرده بیلگیلهٔی آلیش.

سۉراقلر:

۱- طمع سیز کیشی دیب، کیم‌نی ایته‌دیلر؟
۲- قنداق کیشی یخشی دۉست بۉله آله‌دی؟

امیرالکلام علیشیر نوایی

علیشیر نوایی، هجری ۸۴۴- ییلی هراتده توغیلیب، هجری ۹۰۶ ییلی وفات ایتگن. او، اۉزبیک تیلی‌نینگ بویوک شاعر، ادیب و متفکری دیر. نوایی ۳۰ دن آرتیق نظم و نثر اثرلر یره‌تگن. خزاین المعانی، خمسه، مجالس النفایس، محبوب القلوب و محاکمة اللغتین اونینگ مشهور اثرلریدن دیر.

سۉز اینجولری

اوچ کیشی دین اوچ ایش یامان کۉرونور — سینگه عرض ایلای اهل دنیادین
شاه دین تندلوغ، غنی دین بخل — مال غه میل و حرص داناد‌ین

قویاشدیک شه عدالت پیشه قیلسه — جهان ملکینی بیر دمده یاروتقه‌ی
اگر ظلم ایتسه آقشام ظلمتی‌دیک — هم اۉل دم تیره‌لیک عالمنی توتقه‌ی

حق سینی سیوگای ایل بیلا بۉلسانگ — تیل و کونگلینگ نی بیر قیلیب بیر روی
نکته سۉرسانگ شگفته و خندان — زیست قیلسانگ کشاده و خوش روی

یاری که تیگر بیراو گه آزاری آنینگ — عقل ایلیده تینگ دورور یۉق و باری آنینگ
یاری که ایرور حمیده اطواری آنینگ — کۉرماققه غنیمت اۉلدی رخساری آنینگ

کیمکه مومن دور او قچان چیدا غای — کیم اۉزی تۉق و قۉشینی بۉلغای آچ
آنگا داغی کیراک ییتورسه نصیب — خوانیده گر کۉلاچ و گر اۉماچ

ای خردمنــــد عـــالمی کـــه ســـبنگا علمـــدین اؤزی ایـــلادی صـــانع
کیشـــی اورگانســا قیلماغیــل محـــروم یـــا کـــه نفــع آلســه بؤلماغیــل مـــانع

امیرالکلام علیشیر نوایی

اساسی توشونچه:

بخیللیک و طمع یمان دیر. کیشیلر بونداق خصلتلردن اوزاق بؤلیشلری کېره‌ک. ظلم، جامعه‌گه بربادلیک و عدالت اېسه، سعادت کېلتیره‌دی. شیرین تیللی و چوچوک سؤزلی بؤلیش، برچه انسانلر اوچون کېره‌ک.

فعالیتلر:

الف: عزیز اؤقووچیلر، شعرنی جیم اؤقیب، بو سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرینگلر:
۱- شعر کیم‌نیکی دیر؟
۲- درس نیمه حقده دیر؟
۳- بو شعرده ذکر ایتیلگن یمان خصلتلردن بیرینی اَیتینیگ!
۴- بو شعرده بیان قیلینگن یخشی خصلتلردن بیرینی اَیتینگ!

ب: اؤقووچیلردن بېش کیشی نوبت بیلن سؤز اینجولریدن بیر- بیر بیـتـنـی دکلمـه قیلسین.

ج: اؤقووچیلردن ایکّیته‌سی اؤرنیدن توریب، درس‌نینگ اساسی توشونچه‌سی حقیـده صنفداشلریگه سؤزله‌سین.

د: اؤقووچیلر، قوییده‌گی ینگی لغتلرنی اؤز کتابچه‌لریگه کؤچیریب، معناسینی تاپسین.
جمله‌دن ایکّی ینگی سؤزگه گپ توزه‌تسین.
یاروتماق، شرف، طمع، حمیده، اطوار، اغیار

اوی تاپشیریغی:

قوییده گی شعرنی نثرگه اؤزگرتیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

آنالرنینگ ایاغی آســــــتیدا دور روضه جنت و جـــــنان باغی
روضه باغی وصالین ایستار اېسانگ بؤل آنالار ایاغی تؤپـــــــراغی

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۆزلریگه دقت قیلینگ:

۱- بیلیم، کیشی‌گه کتاب آرقه‌لی میسر بۆله‌دی.

۲- عدالتلی شاه، قویاش ینگلیغ بۆله‌دی.

۳- کتاب، قلم بیلن یازیله‌دی.

۴- یازیش اوچون قلم و کاغذ تیارلشیمیز کېره‌ک.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۆزلر "بیرلیک آت" لر دیر.

بیرلیک آت: بیر نرسه یا بیر کیشی‌گه دلالت قیله‌دیگن آت‌گه "بیرلیک آت" دېیله‌دی؛

مثاللر: قلم، کتابچه، میز، اۉقووچی، قیز و باشقه‌لر.

قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

- بیز کتابلر آرقه‌لی، جهانده‌گی نرسه‌لر بیلن تانیشه‌میز.
- کۆکلم ده، درختلر کۆم-کۆک کییملر کییه‌دی. دله‌لر یم- یشیل بۆله‌دی.
- یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ، تگیگه خط چیزیلگن سۆزلری "کۆپلیک آتلر" دیر.

کۆپلیک آتلر: بیردن کۆپراق نرسه یا کیشی‌گه دلالت قیله‌دیگن آت، (کۆپلیک آت) دېیله‌دی؛ مثاللر: باله‌لر، یولدوزلر، گللر، اۉرتاقلر، بیلیم‌لر و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

عزیز اۉقووچیلر:

۱- بیرلیک و کۉپلیک آتلرنینگ هر بیریگه اوچته مثال یازینگ.

۲. قوییده‌گی متندن بیرلیک و کۉپلیک آتلرنینگ تگیگه خط چیزیب، بیلگیلنگ:

"نوایی اۉزبیک خلقی‌نینگ بویوک شاعر و متفکری دیر. او، کۉپ اثرلر یازیب، برچه تورک خلقلریگه میراث قالدیرگن. خمسه، محبوب القلوب و لسان الطیر اونینگ مشهور اثرلریدن دیر.

۳- "بیرلیک آت" ایشله تیلگن ایکّی جمله یازینگ.

۴- "کۉپلیک آت" ایشله تیلگن ایکّی جمله یازینگ.

۵. هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌لرینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- املا: اۉقیتووچینگیز اۉقی‌یاتگن متن‌نی انیق و توزوک یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

الف) امیرالکلام علیشیر نوایی حقیده "بیرلیک" و کۉپلیک" آتلر ایشله‌تیلگن قیسقه متن یازیب کیلتیرینگ!

اۉن بیرینچی درس

هدفلر:

۱- مسؤولیت مفهومینی توشونیب، حیاتده مسؤولیتلی بۉلیش.

۲- "ایگه‌لیک قۉشیمچه" لرینی بیلیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- مسؤولیت دېگنده نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

۲- مسؤولیت‌سیز دېب، قنداق کیشی‌نی اَیتیش ممکن؟

مسؤولیت نیمه دیر؟

بیرکون اۉقیتووچی اوکتای خان، اۉقووچیلردن سۉره‌دی:

- عزیز اۉقووچیلر، بوگون درسینگیز نیمه حقده‌لیگینی بیله‌سیزمی؟

صنف باشلیغی اۉتکیر، اۉرنیدن توریب دېدی:

- هه معلم صاحب! بوگونگی اۉقیله‌دیگن درسیمیز مسؤولیت نیمه دیر؟ دېگن حقیده دیر.

اۉقیتووچی اۉتکیردن بوگپ‌نی ایشیتیب، اۉقووچیلرگه اَیتدی:

- هه! بوگون درسینگیز "مسؤولیت" حقیده دیر. کېین اۉقیتووچی، ایل بیک آتلی اۉقووچیدن سۉره‌دی:

- مسؤولیت دېب، نیمه‌نی اَیته دی؟

- ایل بیک دېدی:

– هرکیم گه بیر مقام و یا کیشی تمانیدن تاپشیریلگن ایش، اونینگ مسؤولیتی دیر.

اۇقیتووچی، کۉپ یخشی دېب، شو سۉراق‌نی باتوردن سۉره‌دی. باتور اېسه دېدی:

– اویده یا که مکتب و یا اداره‌لرده قیلینه دېگن ایش‌لر، مسؤولیت دېیله‌دی.

اۇقیتوچی، یخشی دېب، شو سۉراقنی بابردن هم سۉره‌دی، او اېسه:

– قیشلاق، مکتب، محله و گذر، شهر و نهایتده بوتون اۉلکه اوچون تاپشیریلگن ایشلر و فعالیتلر برچه‌میز نینگ مسؤولیتیمیز ساحه سیگه کیره‌دی، دېدی.

اوکتای خان، اۇقووچیلر ایتگن سۉزلر و تعریفلرنی یخشی و تۉغری دېب، اولردن تشکر قیلدی، کېین دېدی:

عزیز اۇقووچیلر! صنفده ایتیلگن سۉزلرنینگ برچه‌سی قیزیق و مهم اېدی. چین‌دن هم اوییمیز، مکتبیمیز، گذریمیز و اداره‌میزده بجریب یورگن ایشلریمیز "مسؤولیت" دېیله‌دی. مسؤولیت، حقیقتده کیشی‌نینگ ذمه سیگه قۉییلگن وظیفه یا بورچ دیر. بو وظیفه یا بورچ نینگ بجریلیشی‌گه هر بیر کیشی‌نینگ اۉزی مسؤول دیر. بیراق انسانلر اجتماعی موجود بۉلیب، اولر بیرگه یشب، بیرگه ایشله‌یدیلر. شو باعث، اولر شخصی، رسمی و عایله‌وی مسؤولیت‌لردن تشقری قوم– قرینداشلر، قۉشنیلر، محله داشلر، همشهریلر و بوتون اۉلکه داشلری تۉغریسیده هم معین بورچ و مسؤولیت‌گه اېگه دیرلر. بو مسؤولیت‌لرنینگ کۉپلری تۉغریدن– تۉغری کیشی‌نینگ ذمه‌سیگه بۉلمسه هم، بیراق اخلاق، وجدان، دین و اجتماعی حیات طلب‌لریگه کۉره بجریلیشی ضرور دیر؛ مثال اوچون، قانون‌گه احترام و عمل قیلیش، یشش جایلرینی پاکیزه اسره‌ش، قۉشنیلر بیلن یخشی مناسبتده بۉلیب، کېره‌ک بۉلگنده یاردم بېریش، محیط، اۉلکه کۉرکم‌لیگی و سرسبزلیگینی اسره‌ش و کۉرکم‌لشتیریش‌گه فعال حصه آلیش، اۉلکه ترقیاتی، اېرکین‌لیگی و توپراق بوتونلیگینی سقلشده اینتیلیش کبی فعالیت‌لر هم انسانلرنینگ معنوی مسؤولیتلریگه کیره‌دی.

شو اساسده شخصی، رسمی و عایله‌وی ایشلردن آلیب، محله، شهر، جمعیت و اۉلکه‌گه تېگیشلی برچه رسمی، دینی، اخلاقی و اجتماعی فعالیتلر انسانلرنینگ "مسؤولیتی" و "بورچی" دېیله‌دی. بو مسؤولیت‌لرنینگ بیر قنچه‌سی تۉغریدن تۉغری مجبوری بۉلسه، اَیریم‌لری اېسه اخلاقی، دینی و وجدانی بورچ‌لریدن حسابلنه‌دی.

اساسی توشونچه:

جامعه‌ده هر بیرکیشی‌نینگ اۊزیگه یره‌شه مسؤولیتی بار. انسان اجتماعی موجود صفتیده عایله، محله، شهر، مکتب، اداره و اۊلکه‌ده معین مسؤولیتلرگه ایگه دیر. بو مسؤولیتلردن اَیریم‌لری‌نینگ بجریلیشی مجبوری بۊلسه، اَیریم‌لری وجدانی و اخلاقی دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اۊقینگلر، کېین ایکّی کیشی نوبتده قوییده‌گی سۊراقلرگه قیسقه جواب بېرسین:

- نیمه‌لرنی مسوولیت دېب اویله‌ی‌سیز؟
- نېچیته اخلاقی مسؤولیت‌نی ایتینگ.
- محیط پاکیزه‌لیگی قنداق مسؤولیت دیر؟

۲- اۊقووچیلر ایکّی گروپگه بۊلینیب، اۊز ارا درس مفهومی حقیده فکر المشتیرسین‌لر، کېین هرگروپدن بیر کیشی توریب، اۊز گروپی نینگ نظرینی ایتسین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی یازیب، هرقیسی‌سینی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

کۊرکم، حصه قۊشیش، توپراق بوتونلیگی، اینتیلماق، ذمه

اوی تاپشیریغی:

اخلاقی مسؤولیتلردن بیرینی تنلب، او حقده بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

اېگه‌لیک قۉشیمچه‌لر:

قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

قلمیم= قلم+یم، قلمیمیز = قلم+یمیز، آته‌نگ = آته+نگ، قلمینگ = قلم+ینگ، آته‌نگیز=آته+نگیز، قلمینگیز= قلم+ینگیز، آته سی=آته+سی، قلم=قلم+ی، آته‌لری = آته+لری،

قلم‌لری = قلم+لری.

یوقاریده‌گی "م"، "یم"، "میز"، "یمیز"، "نگ"، "ینگ"، "نگیز"، "ینگیز"، "سی"، "ی"، "لری"، آتلرده‌گی "اېگه‌لیک قۉشیمچه‌لری" دېیله‌دی. اېگه‌لیک قۉشیمچه‌لری قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

آتلرگه قۉشیلیب، نرسه یا که پدیده توشونچه‌سی‌نینگ اوچ شخصدن بیریگه تېگیشلی‌لیگینی، قره‌شلیگینی یا که مناسب‌لیگینی کۉرستووچی قۉشیمچه‌لر، اېگه‌لیک قۉشیمچه‌لری دېیله‌دی. قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

- آته‌م اۉقیتووچی اېدیلر.
- کتابیم، اویده اېسیم دن چیقیب قالگن اېکن.
- بیز آته‌میزنی سېوه‌میز.
- سېنگه مینگ رحمت، قنچه هم یخشی ایش بجردینگ!
- همه‌نگیز یاشی اولوغلرگه حرمت قیلینگلر.
- ارسلان قلبی پاک باله دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرده کېلتیریلگن "ایگه‌لیک قۉشیمچه"لر تگیگه چیزیق چیزیب کۉرسه‌تینگ:

- مېن آته و آنه‌مگه حرمت قیله‌من.
- مکتب، ایکّینچی اوییمیز دیر.
- مېن اۉلکم نی چین قلبیم‌دن سېوه‌من.
- مېن تېمورنی کۉریب، اونگه آته‌نگ‌گه رحمت! دېدیم.
- سلطان مراد، اوکه‌سی اولوغ بېککه، کتابینگ نی اۉقیدینگ می؟ دېدی.
- چۉلپان اوکه‌سینی جوده هم سېوه‌دی.

۲- قوییده‌گی متنده "کېلیشیک قۉشیمچه" لرینی ایشله‌تینگ:

- بیر کون استاد اوکتای خان اۉقووچیلرگه قره‌ب . . .
- عزیز اۉقووچیلر، بوگونگی درسی . . . نیمه حقده‌لیگینی بیله‌سیزلرمی؟
- افغانستان . . . یورتیمیز دیر.
- بایسکل . . . توزه‌لدی‌می؟
- اوکه . . . سفردن کېلدی.

۳- تۉرتته ایگه‌لیک قۉشیمچه‌سی بۉلگن سۉز یازیب، بیرته‌سیدن جمله توزینگ.

۴- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری یازگن سۉزلری و ایکّینچی‌سی ایسه، توزگن جمله‌سینی اۉقیسین.

۵. املا: اۉقیتووچینگیز اۉقی یاتگن متن‌نی تۉغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

مسوولیت حقیده "ایگه‌لیک قۉشیمچه‌لری" ایشله‌تیلگن بیر قیسقه متن یازیب کېلتیرینگ!

اوْن ایکّینچی درس

هدفلر:

۱– "بابرنامه" نینگ، اوْزبېک ادبیاتیده توتگن اوْرنی و اهمیتینی بیلیش.

۲– آتلرنینگ تورلنیشینی اوْرگنیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سوْراقلر:

۱– بابر حقیده نیمه‌لرنی بیله‌سیز؟

۲– بابرنینگ یازگن کتابلریدن بیرانته‌سینی بیله‌سیزمی؟

بابر نامه

ظهیرالدین محمدبابرشاه اوْزبېک ادبیاتی رواجیگه اولکن حصه قوْشگن مشهور ادبی سیما و او اوْلکه‌میزده بویوک دولت قورگن سیاسی شخصیتلردن بیری دیر.

بابردن بیزگه، اوْزبېک و دری تیللریده یازگن شعر دیوانی، بابرنامه، مبّین، عروض و والدیه رساله‌لری یېتیب کېلگن. بو اثرلر جمله‌سیده، اونینگ "بابرنامه"سی بیریک بیر تاریخی اثر دیر. "بابرنامه" اوْته بدیعی مهارت بیلن یازیلگن. بو اثرنی اوْزبېک نثری نینگ شهکاری دېسک، ارزییدی.

"بابرنامه" نی "توزوک" هم دېگنلر، اما بابرنینگ اوْزی "وقایع" دېب یازه‌دی. او بیر رباعی‌سیده دېیدی:

بو عالم ارا عجب المَلر کوْردیم
عالم اېلیدن طرفه ستملر کوْردیم
هرکیم بو وقایعنی اوْقور، بیلگه‌ی کیم
نې رنج و نې محنت و نې غملر کوْردیم

بابر "بابرنامه"ده، اوْز کوْزی بیلن کوْرگن و باشیدن کېچیرگن هجری ۹–۱۰نچی عصرگه تېگیشلی تاریخی واقعه‌لرنی انیق و چین یازه‌دی. شونینگدېک عزیز اوْلکه‌میز

افغانستان، ماوراءالنهر، هند و پاکستانگه قره‌شلی تورلی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علمی، تاریخی، جغرافیایی، دینی و اتنوگرافیک چوقور، کېنگ و تؤلیق معلوماتلرنی عکس اېتتیره‌دی، اینیقسه اؤلکه‌میز افغانستان واقعه‌لری و کابل‌گه تېگیشلی نرسه‌لرگه علیحده اؤرین بېره‌دی؛ چونکه او کابل‌نی چین کؤنگولدن سېوردی.

"بابرنامه" اؤزبېک ادبی تیلی نینگ چیرایلی نمونه‌سی صفتیده هم کتّه اهمیتگه اېگه دیر. اثر بو نقطۀ نظردن هم، اؤزبېک ادبی تیلی نینگ رواجی و اؤسیشیده مهم اؤرین توتگن.

بابر اؤلکه‌میزنینگ هر بیر شهری، قیشلاق و ییلاقی، یؤلی، تاغی، دله و اؤرمانلری، دریا و سای‌لرینی گېزیب چیققن؛ هر بیر اؤت، گل، درخت و اؤسیملیک‌لرینی اؤز قؤلی بیلن اوشلب کؤرگن؛ تورلی قوم‌لری بیلن یقیندن گپیریب، اولرنینگ عادتلری و رسم-رواجلرینی اؤرگنگن.

او، برچه معلوماتلرنی "بابرنامه"ده جوده چیرایلی و سېزیلرلی قیلیب، تصویرله‌یدی. بو تصویرلر شونچه‌لیک انیق و آیدین بېریلگن که، کتابنی اؤقیگن کیشی اؤزینی بابر زمانیده‌گی یېرلر و واقعه‌لرده تاپه‌دی. "بابرنامه" انه شو خصوصیتلری اوچون، حاضرگچه جهان‌نینگ برچه مهم تیللریگه ترجمه قیلینیب، باسیلگن. قوییده، سیز "بابرنامه" دن کابل حقیده‌گی قیسقه بیر پارچه نی اؤقیسیز:

"کابل نینگ بسیار لطیف هواسی بار، کابل هواسیدېک هوالیق یېر عالمده معلوم اېمس کیم بؤلغای. یازلرده کېچه‌لری پؤستین‌سیز یاتیب بؤلمس، قیشلری اگرچه قاری اکثر اولوغ توشر؛ ولی مفرط ساووغی یؤقتور. سمرقند و تبریز هم خوش هوالیققه مشهور دور؛ ولی مفرط ساووقلری باردور. اطرافیده تؤرت خوب اؤلنگ واقع بؤلوبتور...."

اساسی توشونچه:

"بابرنامه"، بابرنینگ باشدن کېچیرگن و کۉزی بیلن کۉرگن واقعه‌لر و نرسه‌لری‌نینگ بیانی دیر. اونده، عزیز اۉلکه‌میز افغانستان، ماوراءالنهر، هند و پاکستان نینگ ۹-۱۰نچی عصرده‌گی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی، دینی و اتنوگرافیک معلوماتی چوقور و انیق بیان ایتیلگن. "بابرنامه" اۉزبېک ادبی نثری‌نینگ چیرایلی نمونه‌سی دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی آلتی دقیقه‌ده جیم اۉقینگ.

۲- تۉرت گروپگه بۉلینیب، "بابرنامه" باره‌سیده بحث‌لشینگ، کېین هرگروپدن بیرکیشی توریب "بابرنامه" حقیده یازیلگن متن نینگ بیر پراگرافی موضوعی‌نی باشقه‌لرگه سۉزله‌سین.

۳- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولردن تۉرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ. کېین اۉقیتووچی بیر نېچته اۉقووچی نینگ یازگن‌لرینی کۉریب، خطالرینی توزه‌تسین.

سیما، عاید، وقایع، شهکار، توزوک، اۉسیش، ییلاق، دله، سبزیلرلی، اتنوگرافیک، اۉته، اۉلنگ، مفرط، مبیّن، رساله

۴- هرگروپدن بیرکیشی نوبتده توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین. باشقه‌لر تۉغری یا ناتۉغری‌لیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسین‌لر.

۵- بابر رباعی‌سینی بیرکیشی دیکلمه قیلسین، کېین اونینگ مفهومینی ینه بیر کیشی توریب ایتسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بابر رباعی سینینگ مضمونی حقیده بېش سطرلیک بیر متن ترتیب بېریب، همده بابرنامه نینگ کابل حقیده‌گی معلوماتی دېک، هر بیرینگیز اۉز محله‌نگیز حقیده ۵ سطرلیک معلومات یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

– احمد کتابینی مېزدن آلدی.

– محمود صنفده درسینی دقت بیلن اېشیته‌دی.

– یولدوز، آیدین‌گه کۆپگینه مهربانلیک کۆرسه‌تیب، اونینگ درسلریگه یاردم بېردی.

– جاندن سېنی کۆپ سېورمن، اي عمر عزیز

– ساندن سېنی کۆپ سېورمن، اي عمر عزیز

– هرني نی کیم سېومک آندین آرتوق بۆلماس

– آندن سېنی کۆپ سېورمن، اي عمر عزیز

(امیر علیشیر نوایی)

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه خط چیزیلگن سۆزلر، آتلرنینگ تورلنیش (اۉزگریش شکلی) کۆرسه‌تیلگن.

آتلرنینگ تورلنیشی (اۉزگریلیش شکلی):

اۉزبېک تیلیده آتلرنینگ کېلیشیک شکللری (اضافت حرفلری یا پیشینه) (نینگ، نی، دن، گه و ده) بیلن اۉزگریشی تورلنیش دېیله‌دی، کېلیشیک‌لرنینگ برچه‌سی، آت (اسم)دن کېین کېله‌دی و اولرنینگ باشقه سۆز ترکومی‌گه مثلاً فعلگه، صفتگه، ... روش مناسبتی و تابعلیگینی بېلدیره‌دی. آتلر، کېلیشیک قۉشیمچه‌سینی آلیب، اۉزگره‌دی. کېلیشیک قۉشیمچه‌لری تورلاوچی قۉشیمچه‌لر سنه‌له‌دی. اۉزبېک تیلیده آلتیته تورلاوچی قۉشیمچه بار:

۱– باش کېلیشیک قۉشیمچه‌سی (بېلگیسی یۉق)،

۲– قره‌تقیچ کېلیشک قۉشیمچه‌سی (نینگ)،

۳– توشوم کېلیشک قۉشیمچه‌سی (نی)،

۴– جۉنه‌لیش کېلیشک قۉشیمچه‌سی (گه)،

۵– اۉرین– پیت کېلیشک قۉشیمچه‌سی (ده)،

۶– چیقیش کېلیشک قۉشیمچه‌سی (دن).

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اۇقیب، آتلرنینگ تورلنیش (اۉزگریش) شکل‌لرینی کۉرسه‌تینگ:

– شفیق کیم‌گه اۉز کتابینی بیردی؟ سېن اونی تانیی‌سن‌می؟

– تیمور توناکون باتورگه بیر قلم ساوغه قیلدی.

– افغانستانده حاضرچه دموکراسی اوچون ینگی آدیملر کۉته‌ریلماقده.

– تیل بیر ملت‌نینگ بېلگیسی، خلق نینگ اۉتمیشی، ترقیات و کیله‌جگی نینگ کۉزگوسی دیر.

– کوشانیلر میلادی بیرینچی عصردن آلدین یشردیلر.

– تورکی خلقلر مدنی حیاتیده، عرب یازووی نینگ اۉرنی و اهمیتی کتّه دیر.

۲– درس متنی‌نی کۉزدن کېچیریب، اونده‌گی آتلرنینگ تورلنیشی (اۉزگریلیشی) نی کتابچه‌نگیزگه کۉچیرینگ.

۳– هرقطاردن بیر کیشی توریب، کۉچیرگن تورلنگن آتلرنی اۇقیسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بېلدیرسین‌لر.

۴– یانمه‌–یان اۉلتیرگن اۇقووچیلر، مصلحت‌لشیب قوییده‌گی جمله‌لرنی اۇقیب، مناسب سۉزلر بیلن توگللنگ:

– انسان ... حیوان ... نیمه فرقی بار؟

– آز ییماق و آز گپیرماق ... عادت قیل.

– بو تۉلقون ... اویی دیر.

بابرنامه . . . بابر . . . اۉزی وقایع دېب، یازه‌دی.

بابر، بابرنامه . . . عزیز اۉلکه‌میز حقیده تۉلیق معلومات بیره‌دی.

– بو حکایه‌لر تۉپلمینی سېن . . . ساوغه قیله‌من.

۵– آتلرنینگ تورلنیش (اۉزگریش) شکللرینی نظرده توتیب، ایکّیته جمله یازینگ.

۶– املاء: اۇقیتووچینگیز ایتگن متن‌نی توزوک املاء بیلن یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

بیش سطرلیک بیر متنده، آتلرنینگ تورلنیش شکللرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن اوچینچی درس

هدفلر:

۱- تۉغریلیک و چین سۉزلیک بۉلیش اهمیتینی توشونیش.
۲- حیاتده، ایش و محنت مهم‌لیگینی بیلیش.
۳- کېلیشیکلر و باش کېلیشیک توشونچه‌سینی بیلیش و متن‌لرده بیلگیلب، جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- یلغان دېب نیمه‌نی اَیته‌دی؟
۲- تۉغری‌لیک باره‌سیده سۉزله‌ی آله‌سیزمی؟

یلغانسیز شهر

روایت قیلیشلریچه اۉتگن زمانلرده جوده کۉرکم بیر شهر بار ایدی. اوشبو شهرنینگ اولوسی آز؛ لېکن برچه سی بای و دولتلی ایدی. بو شهرده هېچکیم ایشسیز و کسل ایمسدی؛ برچه ایل- اولوس بیر- بیرلری بیلن بیر عایله اعضاسیدېک یشردیلر.

بو شهرنینگ یاش و قریّسی، ایرکک- عیالی، حتی پادشاه و بېکه سی هم دایم اۉقیب، اۉرگنیب، ایشلردیلر. شونینگ اوچون، هېچکیم هېچ نرسه‌گه محتاج ایمسدی و محتاجلیک یۉقلیگی سببلی بو شهرده اۉغریلیک، الداقچیلیک، تیلمچی‌لیک، خیانت و یاووزلیک هم یۉق ایدی. بو شهر، "یلغانسیز شهر" آتی بیلن دانگ تره‌تگن ایدی. الله ﷻ بو شهر اولوسیگه خیر و برکه‌سینی یاغدیرر ایدی.

بو شهرنینگ یانیده باشقه بیر شهر بار ایدی. بو شهرنینگ پادشاه و بېکه سیدن، سرای اهلی و اولوسی‌گچه برچه‌سی تنبل‌لیک، بېکارلیک، یلغانچی‌لیک، خیانت، گناه و جنایتگه عادت قیلگن ایدیلر. شونینگ اوچون، تېنگری تعالی اولردن ناراض بۉلیب، خیر و برکه‌سینی اولرگه یاغدیرمسدی. بو شهرنینگ یېری قوروق و اولوسی قشاق ایدی. بو شهر "یلغان شهری" گه آت چیقرگن ایدی.

ایتیشلریچه، "یلغان شهری" نینگ پادشاه سی قۉشنی شهرنینگ آبادلیگی و تینچلیگینی کۉره آلمه‌ی، یۉق قیلیش نیتیده بۉلیب، شیطان یاردمیده بیر آلتین قصر قوردی. اونده تورلی گل‌لر، قوشلر، درختلر، تورلی ییمک- ایچمکلرنی تیارلب، یلغانسیز شهری نینگ پادشاه سی، بیکه‌سی و سرای بیکلری و امیرلرینی مهمانلیککه چقیردی و بیر هفته دوامیده مهمانلرگه تورلی کۉنگول آچر اۉیین‌لر، نمایش‌لر خیلمه- خیل الداقچی ناز و نعمت‌لر و اۉتکینچی آسایش و قووانچ‌لرنی کۉرسه‌تیب، بونده‌ی حیات کیچیریش نینگ یخشی‌لیگیگه اولرنی ایشانتیردی، سۉنگره ایشلمه‌ی بایلیک تۉپلش و آسایشده یشش قنغیر و ناتۉغری یۉللرینی اۉرگتدی. یلغانسیز شهری نینگ پادشاه و امیرلری اۉز شهرلریگه قیتیب، اولوسگه آغیر سالیق سالدیلر؛ باشقه‌لر محنتی حسابیگه یشه‌ی باشله‌دیلر و شو یۉل بیلن شاه و سرای عملدارلری‌نینگ تۉکین- ساچین حیاتی تأمینلندی. ایل- اولوس قشاق بۉلیب، بیکارلیک، اۉغریلیک، الداقچیلیک و یاووزلیک کبی یمان ایشلر کۉپه‌یدی. اولوغ تنگری تعالی هم اولردن ناراض بۉلیب، رحمت یاغمیرینی یاغدیرمه‌ی قۉیدی. کۉپ اۉتمه ی، برچه میوه‌لی باغلر، یم- یشیل اۉرمانلر، کۉرکم چیچکتولر و سیر محصول ایکین زارلر قوریب، تیکانتولرگه ایلندی. اینگ یمانی شو ایدی که پادشاه و اولوس بو حال‌نینگ دلیلینی بیلمه‌ی، برچه عیبنی تقدیرگه باغلب، تدبیر و چاره‌سینی ایزله‌مه‌ی قۉیدیلر.

بو متلنی بیلیمدان، تجربه‌لی بیر چال اۉزی‌نینگ مهربان، ایشچن، درسلرینی اعلا نمره‌لر بیلن اۉقییدیگن، محنت سیور نیبره‌سیگه اۉته قیغو و حسرت بیلن ایتیب بیردی. مهربان و محنت سیور اۉقووچی باله، اۉیله‌نیب قالدی و اوزاق اۉیلب، بیر قرارگه کیلدی: "یلغان شهری‌گه ایلنگن بو بوزوق شهر و اولوسینی ینه یلغانسیز ایل و تینچ-آباد شهرگه ایلنتیریش کیره‌ک. بونی بیرینچی بۉلیب، اۉزیم‌دن و اۉرتاقلریم‌دن باشله‌ی‌من."

عزیز اۉقووچیلر! نیمه اۉیله‌یسیز؟ "یلغان شهری" گه ایله‌نیب قالگن، یلغانسیز شهر اولوسی واقعه نینگ اصل سببینی توشونیب، شهرلرینی ینه کۉرکم، آباد و یلغانسیز شهر قیله آلر میکن‌لر؟ قیسی یۉللر بیلن بو مقصدگه ایریشیش ممکن؟

اساسی توشونچه:

تۉغریلیک، صداقت، ایناقلیک، محنت سېورلیک و بیلیم هر بیـر اولوسـنی سـعادت، تینچلیـک و یوکسـه‌لـیش تمانگـه آلیـب بـاره‌دی. عکسـینچه، تنبـل‌لیـک، بېکارلیـک، یلغانچیلیــک، خیانــت، اۉغریلیــک و یاووزلیــک آدملرنــی تــۉغری یۉلــدن آزدیریــب، بختسیزلیک، قشاقلیک، محتاجلیک کبی بلالرگه یۉلیقتیره‌دی.

اېزگو خصلت و عمللر، انسانلرگه قوتقوروچی بۉلسه، عکسینچه یمان خصلت و عمللـر بختسیز قیلووچی دیر.

فعالیتلر:

۱- عزیز اۉقووچیلر، درس متنینی ۶ دقیقه‌ده جیم اۉقینگلر.

۲- سیزگه متن‌نینگ قیسی جمله‌سی جووده یاقدی؟ نیمه اوچون؟

۳- سیزگه متن‌نینگ قیسی بیر جمله‌سی یاقمه‌دی؟ نیمه اوچون؟

۴- اۉقووچیلر تۉرت دسته‌گه بۉلینیب، حکایه‌نینـگ مضمــونی و یلغانسـیز شـهرنی قیته‌قوریش یۉللری حقیده بحث‌لشسینلر.

۵- بیر دسته‌دن بیرکیشی توریب، حکایه‌نینگ نتیجه‌سی و باشقه دسته‌دن بیر کیشی یلغانسیز شهرنی قیته تیکلش اوچون تاپگن یۉللری حقیده فکرینی ایتسین.

۶- قالگن ایکّی دسته‌دن بیر- بیر کیشی ایکّی دسته‌نینـگ فکرلرینـی اۉز فکرلـری بیلن تۉلدیرسینلر.

۷- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنا قیلیب، ایکّیته‌سـینی تنلـب، مناسـب جملـه توزینگ:

روایت، بېکه، الداقچیلیک، تیلمچیلیک، دانـگ تـره‌تگـن، سـرای، سـالیق، تـۉکین- ساچین، چیچکتو، تیکانتو

۸- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریـب، سـۉزلرنینگ معناسـی، همـده تـوزگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۉقیب، اېشیتتیرسین.

اوی تاپشیریغی:

حکایه متنینی یخشی یادلب، حکایـه سـۉنگیده‌گـی ایکّـی سـۉراقیگه کمیـده آلتـی سطرلیک جواب یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۏقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۏزلرگه دقت قیلینگ:

- اېرکین شوبوگون سفردن کېلرمیش.
- دهقانلرنینگ اېکینی اونچه‌لیک یخشی بۏلمه‌دی.
- ایکله تیم مسابقه اوچون میدان‌گه چیقدیلر.
- کسل باله آغزی‌نی آچیب، زۏرغه نفس آلردی.
- مکتب‌دن کېلیب، تاغه‌م نیکی گه کېتدیم.
- آهای، اوی‌ده کیم بار؟

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن دن، نینگ، گه، نی، ده سۏزلری کېلیشیکلر دېیله‌دی.

کېلیشیکلر:

آت یا که آتلشگن سۏزنینگ فعلگه یا آتگه بۏلگن مناسبتی و تابعلیگی‌نی افاده‌له‌یدیگن شکل‌لرنینگ برچه‌سی کېلیشیک تورکومی یا درجه‌سی دېیله‌دی.

کېلیشیک جمله‌نینگ سۏزلرینی بیر- بیریگه باغلب، اۏرته‌ده‌گی مناسبت‌نی کۏرسته‌دی.

اۏزبېک تیلیده آلتیته کېلیشیک بۏلیب، اولر بیرلیک و کۏپلیک‌ده‌گی آتلرگه قۏشیله‌آله‌دیلر.

مثاللر:

- "یلغان سۏز، اوزاققه (گه) چۏزیلمس".

بو جمله‌ده‌گی "اوزاق قه" سۏزیده‌گی "قه= گه" قۏشیمچه‌سی "یالغان سۏز" نی "اوزاق" سۏزیگه تابعلیگینی انگله‌ته‌دی.

- "اینده‌مسدن، اوی دېک چیقر!".

بو جمله‌ده "دن"، "اینده‌مس" سۏزینی" اوی دېک چیقماق" عباره‌سیگه تابع قیله‌دی.

- "سوونی کۏرمه‌ی، اېتیک‌نی چیقرمه!".

بو يېرده "سووني" و "اېتيکني" سۆزلريده‌گی "ني" قۆشيمچه‌سی اولرنی "کۆرماق" و "چيقرماق" فعل‌لريگه باغله‌يدی.

قوييده‌گی جمله‌لرني دقت بيلن اۆقينگ:

– تۆلقون شو حاضر کېلدی.

– شمال جوده قتّيق اېسدی.

ايکلّه جمله‌ده‌گی "تولقون" و "شمال" سۆزلری باش کېليشيک حسابلنه‌دی.

کېليشيکلر جدولی

کېليشيکلرنينگ آتی	قۆشيمچه سی	سۆراقلری
باش کېليشيک	–	کيم؟، نيمه؟، قه‌يېر؟
قره‌تقيچ کېليشيک	نينگ	کيم‌نينگ؟، نيمه‌نينگ؟
توشوم کېليشيک	ني	کيم‌ني؟، نيمه‌ني؟، قه‌يېرني؟
جۆنه‌ليش کېليشيک	گه، –که، –قه	کيم‌گه؟، نيمه‌گه؟، قه‌يېرگه؟
اۆرين– پيت کېليشيک	ده	کيم‌ده؟، نيمه‌ده؟،قه يېرده، قچان؟
چيقيش کېليشيک	دن	کيم‌دن؟، نيمه‌دن؟ قه‌يېردن؟

باش کېليشيک:

باش کېليشيک آتنينگ گپ (جمله) ده ايگه (فاعل، مسند) ايکنليگيني انگله‌ته‌دی. اونينگ کۆرستگيچ قۆشيمچه‌سی يۆق و کيم؟، نيمه؟ سۆراق‌لريدن بيريگه جواب بۆله‌دی؛ مثال: سۆلمس کتابلرني کېلتيردی. بو يېرده "کيم کتابلرني کېلتيردی؟" ديگن سۆراققه "سۆلمس" ديب جواب بېريله‌دی، ديمک "سۆلمس" باش کېليشيک دير.

فعاليتلر:

١- "يلغانسيز شهر" داستانيده‌گی کېليشيکلردن بير نېچه باش کېليشيک نمونه‌لرنی بېلگيلب، کتابچه‌نگيزگه يازينگ؛ مثال: اولر "اۋز شهرلريگه قيتديلر".

٢- بېش کيشی نوبت بيلن توريب، هربيری تاپگن باش کېليشيکلردن بير-بيرته جمله‌نی تخته‌گه يازيب، باش کېليشيگينی کۆرستسين، باشقه‌لر اونی تصديقلسين يا تۆغری‌لسين.

٣- يولدوز و اۋتکيرببگ‌نی باش کېليشيک اۋرنيده ايری جمله‌لرده ايشله‌تينگ.

٤- هرقطاردن بيرکيشی توريب، توزگن جمله‌لرينی اۋقيسين و باشقه‌لر فکر بيلديرسينلر.

اوی تاپشيريغی:

آلتيته جمله يازيب، هر بير جمله‌ده باش کېليشيک‌نی کۆرسه‌تينگ!

اۉن تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱- موسیقی و اۉزبېک چالغو اسبابلری حقیده معلومات تاپیش.

۳-گرامردن "قره‌تقیچ و توشوم" کېلیشیگینی اۉرگنیش و جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- اۉزبېک موسیقی اسبابی حقیده نیمه بیله‌سیز؟

۲- قیسی بیرینگیز بیرار موسیقی آله‌سینی کۉریب، چالگن‌می‌سیز؟

موسیقی

"موسیقی، یونانچه "موزیک" سۉزیدن آلینگن بۉلیب، تاووشلر و آوازلر دېگن معنانی انگلته‌دی. شونینگدېک، موسیقینی "کویلر" علمی دېیدیلر. موسیقی علمی اساسیده، کوی و آهنگلرنینگ توری، تاریخی، چالغو اسبابی تورلری و موسیقی گه تېگیشلی برچه موضوعلر اۉرگنیله‌دی.

بویوک فیلسوف ارسطو، موسیقینی ریاضی قسملریدن بیری دېگن. اسلام فیلسوفلری هم ارسطو سۉزینی تصدیق‌له‌گنلر.

موسیقی، انسان‌نینگ روح و قلبیگه تسکین بېره‌دیگن و قوونچ بغیشله‌یدیگن گۉزه‌ل بیر نرسه دیر. موسیقی، انساننی کوی و آهنگلرنینگ عجایب دنیاسیگه یېتکله‌یدی و حس-تویغولرنی نازکلشتیره‌دی. قیسقه‌سی، "موسیقی، روح غذاسی دیر"

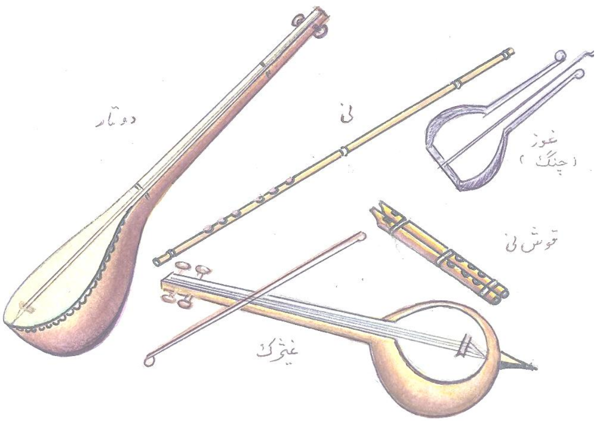

موسیقی هر بیرخلق‌نینگ ملی بایلیگی دیر. خیلمه-خیل

چالغو اسبابلر و اولر آرقه‌لی جرنگلب کېله‌یاتگن ملی کوی و نوالر، انه شو معنـوی بایلیـک نینگ اجره‌لمس قسمی سنه‌له‌دی.

اۉزبېک اولوسی‌نینگ باشقه خلقلر کبی اۉزیگه خاص موسیقی‌سی و چالغو اسبابلری بار. اۉزبېک چالغو اسبابلری اوچ دسته‌گه بۉلینه‌دی:

۱- تارلی چالغولر: (دوتار، عود، غژک، قانون، قۉشقارچه، تنبور، دمبوره، رباب ...

۲- پوفلنه‌دیگان چالغولر: (نی، سورنی، کرنی، توله ...

۳- ضرب بیلن چالینه‌دیگان چالغولر: (زیربغلی، تبله، دف، دهل، قۉبیز، زنـگ، تـاس ...

اۉزبېک چالغو اسبابلری دوتار، دومبوره، غژک، دف (دایره)، زیربغلی، تبله، قۉبیز، نی، سورنی، کرنی، عود، تنبور، تاس، زنگ و قۉشقارچه (رباب نینگ بیر توری) دن عبارت دیر. بولر بیرلیک و کۉپلیک حالتده چلینه‌دی.

اۉزبېک موسیقی‌سی ایکّی تورده: محلی یـا فولکلـوری و رسـمی شـکلده بـۉلینگن. افغانستان اۉزبېک‌لری ارەسیده محلی قۉشیقلر جوده کۉپ تورلرگه اېگه. اولر جۉره قۉزوم، گله‌باغ، مکه‌یلی، دانه- دانه، الپ اکه‌دن، تۉره، قدوس بای و باشـقه‌لـر دیـر. بـو کـوی و قۉشیقلرنی اساساً اېرککلر اجرا اېته‌دیلر. قۉشیقلرنینگ بیر قسمی اساساً تـورلی مراسـم یـا ایش جریانیده کویلنه‌دی.

خاتین- قیزلر اره‌سیده هم کوی و قۉشیق‌لرنینگ کۉپ تورلری بار. اولردن نای-نای، اۉلنگلر، یار- یارلر، کېلین سلام، یازی- زیبا، طاهر- زهره، الەلر کبیلر دیر. بولر بیرلیک یا کۉپلیکده، ساز بیلن یا سازسیز اَیتیله‌دی.

بو قۉشیق و کویلر عموماً بیره‌ملر و تۉیلرده ماهر قۉشیقچیلر و نوازنـده‌لـر آرقـه‌لـی اۉقیله‌دی.

مکتبلرده اېسه، موسیقی تورلی ترانه و قۉشیقلر و نمایشلر آرقه‌لی اۉقووچیلر تمانیدن اجرا اېتیله‌دی.

علیشېر نوایی "محبوب القلوب" اثریده موسیقی و مطرب حقیده شونداق یازگن:

"مطرب طرب افزا، مغنی غم زدا. ایکالاسیگا حال و درد اهلی جان قیلورلار فدا. اُول که کۉرگوزگای ملایم ترانه و نغم، اگر اېشیتگوچی‌نینگ حیاتی نقدی آنگا فدا بۉلسه نې غم؟ کۉنگول قوتی خوش نوازدین، روح قوتی خوش آوازدین..."

اۉزبېک خلقی‌نینگ بویوک سیمالری موسیقینی چوقور تینگلب، اونگه یوقاری بها بېریب، ماهر چالغوچیلر و اشوله‌چیلرنی حرمت قیلر اېکن‌لر. اۉتمیشده آتاقلی موسیقی بیلیمدانلری و استاد موسیقی‌چیلریمیزنی اۉتگن و اۉزلریدن بویوک آت و منگو اثرلر قالدیرگن‌لر. امیر خسرو بلخی- دهلوی، قل محمد شبرغانی، حسین عودیلر موسیقی اوچون اثرلر یازیب، ینگی کویلر ایجاد قیلگن‌لر. اۉزبېک کلاسیک موسیقی‌سی اوّلده ۱۲ مقام اېدی و کېین شش مقام و ۱۲ آوازه‌گه قیسقرتیریلدی.

قوییده‌گی بابر نینگ موسیقی مقاملری و آوازه‌لری حقیده یازگن شعرینی کېلتیره‌میز:

گر اۉن ایکّی "مقام" توتسانگ یاد
قیلایین بارچه‌سین سنگا تعداد

بار "صفاهان"، "نوا"، "بزرگ"، "عراق"
"راهوی"، "راست"، "زنگوله"، "عشاق"

"زیرافگند"، "بوسلیک" یانا
چون "حسینی"، "حجاز" اۉن ایکّی سانا

بۉلدی مذکور بو اۉن ایکّی مقام
بارچه سی بینه- بینه، نام به نام

اولــین حــرف هــر مقــام، اي یــار،
"نص" دور و "زرع" و "حب" نی قیل تکرار

ایمــدی شــرح ایلایــین "شــش آوازه"
بیــر- ایکّــی بیــت آیتــایین تــازه:

"مایــه" "نــوروز"، یانــا "ســلمک" بیــل
یانــا "گردانیــه"، "گواشــت" دیگیــل

یانــا "شــهناز" بارچــه بؤلــدی شــش
باری نینگ جمع حرفـی "مـن سـگگش"

اساسی توشونچه:

موسیقی انسانلر اوچون روحی غذا همده گؤزه‌ل و ظریف ذوق و سلیقه‌لرینی عکس ایتیروچی هنر دیر. موسیقی انسانلرنینگ گؤزه‌للیک ایستکلری و چنقاقلرینی قاندیریش بیلن بیرگه، محنت و ایش پیتلریده اولرگه تورتکی بؤلیب یا که چرچاق و هاردیق‌لرینی چیقه‌ره‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی بیش دقیقه انیق اؤقیب، بو سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگلر:

- موسیقی قیسی سؤزدن کیلیب چیققن؟
- ایکّیته اؤزبیک چالغو اسبابینی آت توتینگ!
- قیسی چالغو آله‌لرنی فقط خاتین- قیزلر چاله‌دیلر؟
- جؤره و نای- نای قؤشیقلریدن قه‌ی بیرینی عیاللر و قه‌ی بیرینی ایرککلر کویله‌یدیلر؟

۲- بیرارته‌نگیز قؤشیقلردن بیرینی بیلسه، باشقه‌لرگه آیتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی سۆزلرنی معنا قیلیب، اوچ- تورتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:
موسیقی، کوی، تسکین، اشوله، مطرب، طرب، اُول، نغم، قوت

۴- هر قطاردن بیرکیشی توریب، سۆزلرنینگ معناسی، همـده تـوزگن جملـه‌لریـدن بیرینی اۆقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرببرینگیز عایله یاردمیده، ایرککلر و عياللر کویله‌یدگان قۆشیقلردن تۆرتـه‌سـینینگ آتینی یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لر و تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- آنه‌نینگ مهری قلبیمیزنینگ تسلی‌سی دیر.
- اؤلکه‌میزنینگ کؤپراق منطقه‌سی تاغلی دیر.
- مکتبیمیزنینگ آبادلیگی و گؤزه‌للیگی اؤقووچیلرگه باغلیق دیر.
- اؤلکه محبتی هردایم کؤنگلیمیزنینگ آوونچی سی دیر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر "قره تقیچ کېلیشیک" دېیله‌دی. "قره‌تقیچ" قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

قره‌تقیچ:

قره‌تقیچ کېلیشیگی (اضافت) آتدن کېین کېلگن نرسه‌نی آلدینگی آتگه تېگیش‌لیگینی بیلدیره‌دی. قره‌تقیچ کېلیشیگی (نینگ) قؤشیمچه‌سی بیلن کؤرسه‌تیله‌دی؛

مثال: کتاب نینگ ورقلری=کتاب+ نینگ+ورقلری، مېنینگ کتابیم = مېن+نینگ+کتابیم.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، تگیگه خط چیزیلگن کېلیشیک‌لرگه دقت قیلینگ:

- اؤز حدی‌نی بیلگن، هاریمس.
- زر قدرینی، زرگر بیلر.
- آزنی بیلمه‌گن، کؤپ‌نی هم بیلمس.
- بیرلشگن، یاونی قَیته‌رر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن "کېلیشیک"لر، "توشوم کېلیشگی" (دری تیلیده پسینه) دېیله‌دی.

توشوم کېلیشیگی:

بو کېلیشیک، سؤزنینگ مفعول‌لیگینی کؤرسته‌دی و کیم‌نی؟ نیمه‌نی؟ قه‌یېرنی؟ سؤراقلریگه جواب بؤلیب، "نی" قؤشیمچه سی بیلن کؤرسه‌تیله‌دی.

مثاللر:

درس‌نی اؤقیدیم.

سیز کیم‌نی کؤردینگیز؟

بو یېرنی قازینگ!

ارسلان، اوی تاپشیریغینی بجردی.

چؤلپان، اؤرتاغینی چقیردی.

اوکتم، کابل شهرینی کؤرگن اېکن.

فعالیتلر:

۱- جمله‌لرده‌گی "قره تقیچ" و "توشوم" کېلیشیکلرنی خط چیزیب، بېلگیلنگ:

- کتاب نینگ رسملری چیرایلی اېکن.
- اونینگ قرضینی قچان بېره‌سن؟
- مېنینگ سېوگن تیمیم، مسابقه‌نی یوتدی.
- قیشلاقده‌گیلرنی، بیزنینگ خیراتیمیزگه چارلنگلر.

۲- متنده‌گی بؤش یېرلرنی قره‌تقیچ و توشوم کېلیشیگی بیلن تؤلدیرینگ:

" بویوک فیلسوف ارسطو، موسیقی . . . ریاضی . . . قسملریدن بیری دېگن. اسلام فیلسوفلری هم ارسطو سؤزی ... تصدیقله گنلر. شهریمیزده بیر عامه کتابخانه بار. بیر کون آنه‌م، بیز . . . . . کتابخانه گه آلیب باردیلر، کتابخانه . . . . . کتابلری کؤپ اېکن. کتابچی‌دن بیر- بیر کتاب . . . . . امانت آلیب، اؤقیدیک. اېندی اولر . . . . . کتابخانه گه قیته‌ره‌میز.

۳- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تؤلدیریلگن جمله‌لرنی اؤقیسین‌لر.

۴- "نینگ" و "نی" کېلیشیکلرینی ایکّی جمله‌ده ایشله تینگ.

۵- تؤرت کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لرینی اؤقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

الف) درس متنیدن تؤرتته قره‌تقیچ و بېشته توشوم کېلیشیکلرنی تاپیب، اَیری- اَیری کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیریب کېلتیرینگ!

ب) ایکّی جمله‌ده قره‌تقیچ و اوچ جمله ده توشوم کېلشیگی‌نی یازیب کېلتیرینگ!

اۉن بېشینچی درس

هدفلر:

۱– ایثارنینگ مفهومی و حیاتده اهمیتینی بیلیش.

۲– جۉنه‌لیش و اۉرین–پیت کېلیشیک‌لرینی بیلیب، جمله‌لرده بېلگیلب، ایشلته‌آلیش.

سۉراق:

۱– اگر بیرکیشی سووگه باتیب، غرق بۉله‌دیگن بۉلسه یا اۉت ایچیده قالگن بۉلسه، نیمه قیلماق کېره‌ک؟

ایثارچی عایله

حکایه قیله‌دیلر که، عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنـه) بیر ییلـی کعبـه‌نـی زیـارت قیلمـاق اوچون مکۀ مکرمه‌گه جۉنه‌دیلر و قول‌لریدن هم نېچیته‌سینی اۉزلری بیلن یۉلداش آلدیلر. بیر قورروق چۉل و بیاباندن اۉته‌یاتگن چاغلریده، کۉپ آچ قالیـب هاریـدیلر. اۉشـنده کاروان‌نی تۉخته‌تیب، ییمکنی تیارلشگه بویوردیلر، لېکن قـول‌لرنینـگ یـۉزلری آقـه‌ریـب کېتدی و حیران و سرسان بیر– بیرلریگه باقیب قالدیلر.

حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) اولردن سببینی سۉره‌دیلر.

قوللر: ییمگیمیز توگدی، ییماققه نانیمیز هم یۉق دېدیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) ایلجه‌ییب، دېدیلر:

– ییمـک تاپمـاق اوچـون یان– اطرافگه بارینگ. الله ﷻ بو قیین‌چیلیگیمیزنی آسان قیله‌دی.

قول‌لر بوتون چۉلنی، کۉپ چرچب– هاریب، آچ و سووسیز کېزدیلر. تۉستدن قوللردن بیری بقیریب دېدی:

– آو، او یېرگه قرەنگ، او یېرده بیر اۋتاو کۆرینەدی!

قول‌لر قووانیب، اۋتاو تمانگه چاپدیلر اۋتاوگه یقینلشگن‌لریده، اۋتاو تشقریسیده بیر خاتین‌نی کۆردیلر.

قول‌لردن بیری: اې اولوغوار خاتین! بیزنی آچلیک و ایسیغ هوا تالیقتیرگن. سېزنینگ ساته‌دیگن یېمگینگیز بارمی؟ دېدی.

خاتین قول نینگ سۆزلرینی اېشیتگندن سۆنگ:

– ساتیله‌دیگن یېمگیم یۆق؛ لېکن باله‌لریم‌نینگ یېمگی بار، شونی آلیب بارینگ، دېدی.

قوللر، خاتینگه دېدیلر:

– یېمگینگیزنینگ یریمینی آله‌میز. یریمی اېسه، باله‌لرینگیزگه قالسین.

خاتین اۋیلب، اۋزیگه دېدی:

یېمک‌نینگ یریمینی بېرسه‌می؟ شو یریمی بولرگه یېترلی‌مېکن؟ پیغمبریمیز بویروغلریگه کۆره، بو بېره‌دیگنیم قۆناق حقی بۆلرمېکن؟

شونده او، قُللرگه قره‌ب: یۆق– یۆق، بوتون یېمکنی آلینگلر، دېب اصرار قیلدی.

حضرت ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بو موضوعدن خبر بۆلیب، خاتین‌نی اۆز قاشلریگه چارله‌دیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) اۆز– اۆزلریگه:

– بو خاتین‌نینگ ایثاری و سخی‌لیگیگه آفرین! بو میسه– اۆت‌سیز قوروق چۆل و بیابانده، بار یېمگینی بیزلرگه بېره‌دیمی؟ ایثار چیندن هم شونداق بۆله‌دی، دېدیلر.

ابن عباس، مېن بو خاتین قیلگن ایشی‌نینگ مکافاتینی بېره‌من، دېدیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتیننی اوزاقدن کۆریب، اۆرینلریدن توردیلر و اونگه یقین باریب، احوال سۆره‌شدیلر.

خاتین، حیاتیمدن راضی‌من و هر حالی‌گه شکر قیله‌من؛ دایم قانع‌من؛ تینچلیکده اوخله‌یمن؛ هېچ قنداق غم و قیغونی کۆنگلیمگه یۆل بېرمه‌یمن. شونینگ اوچون، الله‌ﷻ گه توکل قیلیب، دایم تینچلیکده یشه‌یمن.

حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتین‌نینگ سۉزلریدن قیغوریب:
– باله‌لرینگ کېلیب ییمک سۉره‌سه‌لر، اولرگه نیمه بېره‌سن؟ دېب سۉره‌دیلر.
خاتین‌نینگ رنگی اوچیب، اویاتچن:
خدانینگ اۉزی مهربان، بیر گپ بۉلر، دېب جواب بېردی.
حضرت ابن عباس:
– سیزلرگه اته‌گن ساوغه‌م بار. اولر، سیزنینگ قیلگن یخشی‌لیگینگیز بهاسی بۉلالمه‌یدی، بیراق هر حالده اولرنی بیزدن قبول قیله‌سیز دېگن امیدده‌من، دېدیلر.
– بو گپنی اَیتمنگ! مېنینگ ایثاریم‌نی یۉققه چیقره‌سیز. مېن بولرنی آلالمه‌یمن، دېدی.
ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتین‌نینگ باله‌لرینی هم یانلریگه چارلب، اولرگه هدیه‌لرینی تقدیم اېتدیلر.
خاتین نینگ باله‌لری هدیه‌نی کۉریب:
– بو نیمه؟ بو قنچه کۉپ! بیز، آنه‌میز قیلگن خدمتلری اۉرنیگه آله‌یلیک‌می؟ یۉق-یۉق، بو هدیه‌نی هېچ قچان قبول قیلالمه‌یمیز، دېب ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) گه جواب بېردیلر.
اولر هدیه‌نی آلمس‌لیککه و ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بېریشگه تیریشدیلر. اداغده، خاتین هدیه‌نی قبول قیلیب، باله‌لریگه بۉلیب بېردی.
حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بو عایله‌نینگ احسان و ایثاریدن جوده خوش بۉلیب، حقلریگه دعا قیلدیلر.

اساسی توشونچه:

اۋز جان و مالینی خطرگه تشلب، باشقه‌لرنی قیینچیلیک، محتاجلیک یا هلاکتدن قوتقرماقچی بۆلگن کیشی، درواقع ایثار یا فداکارلیک قیلگن بۆله‌دی. بو، اینگ یوکسک انسانسیورلیک دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی اۋقیتووچیدن سۆنگ، ایکّی کیشی تمثیلی شکلده اۋقیسین و باشقه‌لر دقت بیلن ایشیتسین. سۆنگ، اۋقووچیلردن ایکّی کیشی نوبتده، شو حکایه‌نی بیلگنلریچه باشقه‌لرگه ایتسینلر.

۲- اۋقووچیلردن هر بیری، ایثار و یا سخی‌لیک حقیده بیرار حکایه بیلسه، توریب ایتسین.

۳- هر بیر اۋقووچی قوییده‌گی ینگی سۆزلرنینگ معناسینی تاپیب، ایکّیته سیگه مناسب جمله‌لر توزسین:

ایثار، هاریماق، ایلجه‌بیش، تالیقماق، اۋتاو، اولوغوار، هلاکت، کېزماق، صعوبت، فتوت، حمل، آلماماق، اکرم الاکرمین

اوی تاپشریغی:

میرعلیشیرنوایی‌نینگ قوییده‌گی سۆزلرینی کتابچه‌لرینگیزگه یخشی خط بیلن یازیب، سۆنگ اساسی توشونچه‌سینی یازیب کېلتیرینگ:

"کرم و فتوت طریقیدا: کرم بیر جفاکش‌نینگ شدت یوکین کۆتارماک دور و آنی اُول صعوبت‌دین اۋتکارماک دور. بیراوینینگ محنت خار حملین قبول قیلماق و اُول تیکان نۆکیدین گلدیک آچیلماق و اُول قیلغان‌نی تیلگا کېلتورماماق و آغیزغه آلماماق و اُول کیشیگا منت قۆیماماق و آنینگ یوزیگا کۆز سالماماق، کرم صفتی اکرم الاکرمین ایشی دور، صاحب کرم کیشی حق‌نینگ بو نوع صفتی‌غه متابع کیشی دور."

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

- یخشی سۉزگه قولاق سال، یمان سۉزگه اولاق سال. (مقال)
- برچه اۉقووچیلر صنف‌گه کیلگندن سۉنگ، درس باشلندی.
- بیز اېرته‌لب وقتلی دله‌گه چیقدیک.
- یخشی آت‌گه بیر قمچی، یمان آت‌گه مینگ قمچی. (مقال)

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "گه" قۉشیمچه‌سی، "جۉنه‌لیش کېلیشیک" قۉشیمچه‌سی دېیله‌دی و تعریفی قوییده‌گیچه:

جۉنه‌لیش کېلیشیگی:

حرکت و فعالیت کیم‌دن کیم‌گه اۉتگنینی بیلدیره‌دیگن قۉشیمچه دیر. "گه" بو کېلیشیک نینگ قۉشیمچه‌سی دیر.

اېسلتمه:

الف: "ک" و "گ" تاووشلری بیلن توگه‌گن نېگیزلرگه جۉنه‌لیش کېلیشیگی قۉشیمچه‌سی "که" شکلیده قۉشیلیب، تلفظ قیلینه‌دی؛ مثاللر: یوره‌ک-یوره‌ککه، اېشیک-اېشیککه، تاک-تاککه

ب: "ق" و "غ" تاووشلری بیلن توگه‌گن نېگیزلرگه جۉنه‌لیش کېلیشیک قۉشیمچه‌سی قۉشیلسه، "قه" شکلیده تلفظ بۉله‌دی؛ مثاللر: باغ- باققه، تاغ- تاققه، قیشلاق- قیشلاققه.

اۉرین- پیت کېلیشیک قۉشیمچه‌سی:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، بېلگیلنگن قۉشیمچه‌لرگه دقت قیلینگ:

- تانگ آتمسدن، کۉچه‌لرده حرکت باشلندی.
- کۉکده، قویاش پارلب توریبدی.
- هوا بیرلحظه ده بیتیب، یاغه باشله‌دی.
- محنت، یېرده قالمس.
- یقینده امتحانلر باشلنه‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه خط چیزیلگن "ده" قۉشیمچه‌سی، "اۉرین-پیت کېلیشیگی" دېیله‌دی و تعریفی قوییده‌گیچه:

ایش–حرکت حالت‌نینگ بیر وقت یا بیر یېرده بجریلگنی یا یوز بېرگنینی انگله‌ته‌دی.
"ده" اۉرین–پیت کېلیشیگی‌نینگ قۉشیمچه‌سی دیر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرده "جۉنه‌لیش کېلیشیک" و "اۉرین– پیت کېلیشیک" لری‌نینگ تگیگه خط چیزیب، کۉرسه‌تینگ:

– آهای، اویده کیم بار؟
– آته‌م، بوگون سفرگه کېته‌دیلر.
– برق خوفلی، اونگه قۉل اورمنگ!
– سیزده قیزیل قلم بارمی؟

۲– قوییده‌گی بۉش جایلرنی مناسب جمله‌لر بیلن تۉلدیرینگ:

– قیش فصلی ... هوا ساووق بۉله‌دی.
– یولدوز مکتب ... کېتدی.
– درخت، بیر بیر ... کۉکره‌دی. (مقال)
– ایرگش ساعت سکیز ... ایش ... باره‌دی.

۳– تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگللـه‌گـن جملـه‌لریـدن بیرتـه‌سـینی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴– درس متنیده ایشـله‌تـیلگن جۉنـه‌لـیش کېلیشـیک و اۉریـن– پیـت کېلیشـیک قۉشیمچه‌سی سۉزلرنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ، سۉنگ اۉقـووچیلردن ایکّـی کیشـی یازگنلرینی باشقه‌لرگه اۉقیسینلر.

۵– املا: سیزگه اۉقیله‌دیگن متن‌نی تۉغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

جۉنه‌لیش و اۉرین پیت کېلیشیک قۉشیمچه‌لرینـی اوچ– اوچ جملـه ده ایشـله‌تیـب کېلتیرینگ!

اۉن آلتینچی درس

هدفلر:

۱- مشرب و اونینگ شعرلری بیلن تانیشیش.

۲- "چیقیش کېلیشیگی" نی بیلیب، اولرنی جمله‌لرده بېلگیلب، تۉغری ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- مشرب نینگ آتینی اېشیتگن سیزمی؟

۲- مشرب شعرلرینی اۉقیگن سیزمی؟ اېسینگیزده بۉلسه، بیرارته‌سینی اۉقینگ.

بابارحیم مشرب

ملا ولی اۉغلی بابا رحیم مشرب، آتاقلی اۉزبېک شاعرلریدن بیری دیر. او، هجری ۱۰۶۸-نچی ییلی "اندیجان" شهریده، بیر کمبغل عایله‌ده توغیلدی. بیر مدتدن سۉنگ، او آته-آنه‌سی بیلن نمنگان شهریگه کېلدی و شو یېرده ملا بازار آخوند دېگن بیر عالم قۉلیده تعلیم و تربیه کۉردی و ییگیرمه بېش ییل اونینگ خدمتیده بۉلدی.

مشرب بوگونگی اۉرته آسیانینگ کۉپگینه قیشلاق و شهرلرینی گېزیب، بلخ و هندوستان‌گچه باردی. او، اۉزی‌نینگ کوچلی و النگه‌لی شعرلری طفیلی اېل اره‌سیده کتّه داوروق قازاندی.

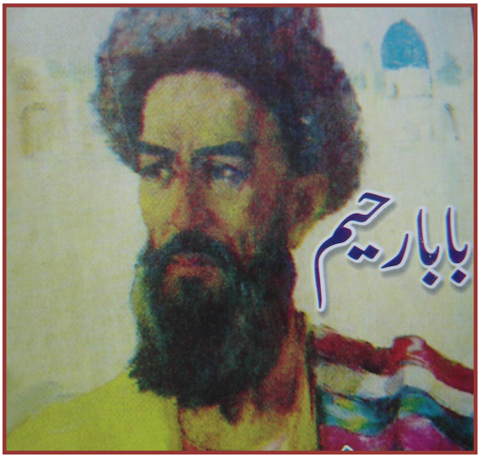

مشرب، زمانه‌سی‌نینگ ایلغار و حساس شاعرلریدن اېدی. او جفا کۉرگن و الم چېککن انسانلرنینگ درد و رنجینی اۉز شعرلریده عکس اېتتیرگن. اونینگ شعرلرینی افغانستان و باشقه یورتلرنینگ تورک خلقلری سېویب اۉقییدیلر. شونینگ‌دېک، مشرب شعرلری تورلی ادبی و هنری محفللر و مجلسلرده جوده شوق و ذوق بیلن

اشوله‌چیلر تمانیدن کویلنه‌دی.

مشرب‌نینگ تورلی شعرلریدن بیر دیوانی و اونگه منسوب "مبداء نور" آتلی اثر قالگن. مشرب دیوانی اۋلکه‌میز، همده باشقه یورتلرده کۋپ مرتبه چاپ ایتیلگن.

مشرب دیوانی، مدرسه‌لر و اوی‌لرده اَینیقسه اوغیل و قیزلرگه آخوندلر و بی‌بی آتونلر تمانیدن درسلیک کتابی صفتیده اۋقیتیلردی. بو نرسه حالی هم دوام ایتماقده. شونینگ اوچون، مشرب دیوانی کۋپلب عایله‌لرده سقله‌نیب، ایرکک-عیاللر تمانیدن مراق بیلن اۋقیله‌دی.

مشرب اۋز شعرلریده، ظالم حکمرانلرنینگ ظلم و ستملرینی قتّیق قره‌لب، آچیق-آیدین اَیتردی. شونینگ اوچون، اۋشه زمان بلخ حاکمی، محمود بیک قطغن حکمی بیلن هجری ۱۱۲۳- نچی ییلی قندوزده دارگه آسیلیب، شهید قیلیندی. مشرب‌نینگ قبری تخار ولایتی‌نینگ حاضرگی اشکمش اولوسوال‌لیگیده دیر.

مشرب شعرلریدن بیر نمونه:

راز دل زاریم

مینی راز دل زاریم فراوان دیر، اَیتیب بۋلمس
که عشق افسانه‌سینی دفتر اوزره شرح ایتیب بۋلمس
تیکان‌سیز گل، صدف‌سیز دُر، مشقت‌سیز هنر بۋلمس
ریاضت چیکمه گونچه یار وصلیغه ییتیب بۋلمس
کۋزوم توشدی یوزیغه، تیلموروب حیران بۋلیب قالدیم
فلککا قۋل اوزاتیب شمس انورنی توتیب بۋلمس
خدنگِ تیر مژگانینگ مینینگ سینه‌مغه جا بۋلدی
کۋنگول زخمین آچیب بیدردلرگه کۋرسه‌تیب بۋلمس
اوزاق ایرمیش اۋشل زیبا صنم‌نینگ قصری، ای مشرب
اگر یوز ییل جدل قیلسنگ، بو منزلغه ییتیب بۋلمس

اساسی توشونچه:

بابارحیم مشرب آتاقلی اۉزبیک شاعری و زمانه‌سی‌نینگ حساس و ایلغار شخصیت‌لریدن ایدی. او، جفا کۉرگن انسانلرنینگ درد و رنجینی اۉز شعرلریده عکس ایتتیریب، ظالملر و ستمکارلرنی قتّیق قره‌لردی. اونینگ شعرلرینی اۉزبیک کتابخوان‌لری سیویب اۉقییدیلر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی دقت بیلن جیم اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- درس‌نینگ عنوانی نیمه دیر؟
- مشرب قه‌یرده توغیلگن؟
- افغانستانده مشرب دیوانی چاپ ایتیلگن‌می؟
- مشرب نیمه اوچون شهید ایتیلدی؟

۲- قوییده‌گی لغتلرنینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، تۉرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

آخوند، داورووق، آچیق- آیدین، ارادتمند، ریاضت، شمس انور، خدنگ، صنم، جدل

۳- هر قطاردن بیرکیشی توریب، توزگن جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر تۉغری و ناتۉغریلیگی حقیده اۉز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۴- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، مشرب شعرینی باشقه‌لرگه دیکلمه قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

مشرب نینگ اوشبو شعریدن بیر نیچه بیتینی یادلب، همده نثرگه اۉزگریب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

– مېن بازاردن، تۉغری مکتب‌گه باره‌من.
– بو ییردن چیقیب، قه ییرگه بارماقچی‌سیز؟
– سیز اېل‌بېک‌دن قنچه پول قرضدارسیز؟
– یاغمیردن قاچیب، ناوه گه توتیلدیم.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "دن" سۉزی، "چیقیش کېلیشیگی" دیر.

چیقیش کېلیشیگی:

چیقیش کېلیشیگی، ایش– حرکت کیمدن و قه ییردن صادر بۉلگنینی کۉرسته‌دی. "دن" بو کېلیشیک‌نینگ قۉشیمچه‌سی دیر. "چیقیش کېلیشیگی" اېسکی ادبی تیلده "دین" و "تین" شکللریده هم ایشله‌تیلگن. مثال‌لر:

– او، اریـق‌دن سکره‌ب اۉتدی.
– تگین حاضر شو ییردن اۉتدی.
– یخشیدن شرافت، یماندن کثافت.
– یاتیب اۉلگندن کۉره، آتیب اۉل!
– احمد دشت‌دن کېلدی.

فعالیتلر:

۱. قوییـده‌گـی متنـدن "چیقـیش کېلیشـیگی" قۉشـیلگن سـۉزلرنی بېلگیلـب، کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ. کېین ایکّی کیشی نوبت بیلن بېلگـی‌لگـن سـۉزلرینی اۉقیسین:

"ادب و تواضع اوستونلوغ کۉزگوسیغه جلا بېرور و ایکّی جانب‌دین یاروغلوق تیکورور . . . محبت‌قه زیب و پیرایه، ادبدن ییتر و مؤدت‌قه رونق و بها، ترک ادبدین کېتر".

(نوایی– محبوب القلوب)

۲- یانمه-یان اۏلتیرگن اۏقووچیلر بیرگه‌لیکده، چیقیش کېلیشیگی ایشله‌تیلگن ایکّی جمله یازسینلر و تگیگه خط چیزیب بېلگی‌لسینلر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌سینی تخته‌گه یازسین. باشقه‌لر ایسه، او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴. قوییده‌گی ناقص جمله‌لرنی توگللنگ:

- آته‌نگیز سفر... قیتدیلرمی؟

- سیز، مېن ... قنچه قرضدارسیز؟

- او، آت ... توشیب، ایگر ... توشمه‌گن!

- اۏغلیم، مکتب ... چیقیب، تۏغری اویگه کېل!

۵. تۏرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری توگلله‌گن جمله‌لریدن بیر- بیر جمله اۏقیسین. اگر ناتۏغریلیگی بۏلسه، باشقه‌لر تۏغریله‌سینلر.

اوی تاپشیریغی:

الف) قوییده‌گی بیتلرده‌گی چیقیش کېلیشیگی‌نی چیزیق بیلن بېلگیلنگ:

احباب، ییگیت‌لیک نی غنیمت توتونگیز
اۏزنی قریلیک محنتی دین قۏرقوتونگیز
آیین عداوت و حسددین اۏتونگیز
هر نوع ایله اۏزنی نیچه کون آووتونگیز
(نوایی)

ب) نوایی‌نینگ رباعی‌سینی یادلب، همده چیقیش کېلیشیگی بیلن بېش جمله یازیب کېلتیرینگ!

اۉن بېشّینچی درس

هدفلر:

۱- قانون نیمه‌لیگی و اونی رعایت قیلیشنی توشونیب، تورموشده اوندن فایده‌لنیش.

۲- آتلرنینگ یسه‌لیشی، همده قۉشمه آتلرنی اۉرگنیب، جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته‌آلیش.

سۉراق

۱- قانون دېب، نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

قانوننی رعایت ایتیش

انسان بیر اجتماعی موجود دیر. شونینگ اوچون، تورموشده باشقه‌لر بیلن رابطه و علاقه اۉرنه‌تیشگه مجبور دیر. اولر بو رابطه‌لر آرقه‌لی اۉز تورموش ضرورتلرینی برطرف قیله‌دیلر. جماعتچیلیکده بو رابطه‌لر اَیریم قاعده‌لر و یۉریقلر تیزیمی آرقه‌لی بیلگیلنه‌دی. شو قاعده‌لر و یۉریقلر تیزیمی "قانون" دېیله‌دی.

حقیقتده، قانون ایریم بویروقلر، حق و حقوق، بورچلر و مسؤولیتلر تیزیمیدن توزیلگن بیر تۉپلم دیر. قانونلر، دولتینینگ قانون توزووچی (تقنین) اداره‌سی تمانیدن توزیلیب، تصویب اېتیلماق اوچون پارلمانگه یېباریله‌دی.

قانون، اولوس نینگ جامعه‌ده‌گی حقوقی، صلاحیتی و بورچلرینی بیلگیله‌یدی؛ یورت‌نینگ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی فعالیتلری و رابطه‌لر یوسونینی منظم صورتده انیقلب بېره‌دی. قیسقه‌سی، قانون هر بیرجامعه‌نینگ مدنی حیات کۉزگوسی و یۉللاوچیسی دیر.

قانون‌نی عملگه آشیرماق و نظارت قیلماق دولت‌نینگ ذمه‌سیگه دیر. قانون سیندیرووچیلر قانون ماده‌لریگه کۉره اۉز جرم و خطالریگه یره‌شه جزالنه‌دیلر، چونکه جامعه‌ده‌گی هرقنداق ناتینچلیک، بوزوقچیلیک و یره‌مس ایشلر فقط قانون‌نی رعایت

قیلمسلیک، اؤز باشیمچه‌لیک و اؤزگه‌لرنینگ حق- حقوقینی ایاق آستی قیلماقدن کېلیب چیقه‌دی.

جامعه‌ده‌گی هر بیر کیشی قانونلردن یېترلیچه باخبر بؤلماغی کېره‌ک. قانون‌نی بیلمسلیک اؤزی خطا و گناه سنه‌له‌دی. کیشی جرم قیلیب، اونی قانون‌نی بیلمسلیگی‌گه حواله قیلماقچی بؤلسه، خطا قیلگن بؤله‌دی. شونینگ اوچون، هر بیریمیز اؤلکه‌میزنینگ تورلی قانونلریدن یېترلیچه آگاه بؤلیب، اونی رعایت قیلیشیمیز کېره‌ک. عکس حالده، یشب تورگن جامعه‌میزده تورلی ترتیب‌سیزلیک، ناتینچلیک و جنایت‌لر یوز بېریشی ممکن.

اېرکین و دموکراتیک توزوم‌نی یره‌تیش فقط قانون حاکمیتی طفیلی میسر بؤله‌آله‌دی. قانون حاکمیتی اوچون اولوس نینگ باسوادلیگی، بیلیملی‌لیگی و قانونلردن خبردارلیگی کتّه یاردم بېره‌دی.

قانون جامعه‌نینگ هر بیر عضوی گه تېنگ و بب برابر تطبیق اېتیله‌دی، هېچکیم قانون‌دن مستثنی بؤله آلمه‌یدی. حکومت قانون نینگ تطبیق اېتیشی ده مؤظف و مکلف دیر.

اساسی توشونچه:

قانون، انسانلر تورموشی و تورلی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی فعالیتلرینی نظم و ترتیب‌گه سالماق اوچون توزیلگن. جامعه‌نینگ تینچ و چقّان اؤنیب- اؤسماغی و یشنه‌ماغی، قاله‌برسه برچه‌نینگ حقوقی تأمین‌لنیشی فقط قانونی حرمت، رعایت و عملی قیلماق آرقه‌لی میسر بؤلاله‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم و دقیق اؤقینگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- قانون دیب نیمه‌نی ایته‌دیلر؟
- قانون جامعه‌ده‌گی کیشیلر اوچون نیمه‌لرنی بیلگیله‌یدی؟
- قانون حاکم بؤلگن بیر جامعه‌ده، نیمه یوز بیره‌دی؟
- قانون حاکم بؤلمه‌گن بیر جامعه‌ده، نیمه بؤله‌دی؟
- قانونی رعایت قیلماق بیلن نیمه‌گه ایریشه‌میز؟
- قانون بیلگی‌لگن بیرار حقینگیزنی اَیته‌آله‌سیزمی؟

۲- ایکّی گروپگه بؤلینیب، قانونی رعایت قیلیش و رعایت قیلمسلیک نینگ عاقبتی حقیده فکر المشتیریب، ایکله‌سیگه تیگیشلی مثال‌لر یازینگ.

۳- هر گروپدن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلرنینگ معنالرینی سؤزلیکدن تاپیب، اولرنینگ اوچ-تؤرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

دستور، جامعه، صلاحیت، مدنی، پیترلیچه، جرم، رعایت، اؤزباشیمچه‌لیک، تیزیم، قاله‌برسه

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لرینی اؤقیسین. اگر ناتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغری‌لسین.

اوی تاپشیریغی:

قانون‌نینگ فایده‌لری حقیده بیش مثال یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

آتلرنینگ یسه‌لیشی:

اۉزبیک تیلیده آتلر ایکّی طریقه‌ده یسه‌له‌دی:

۱– آتلر سۉز یساوچی قۉشیمچه‌لرنینگ قۉشیلیشی بیلن یسه‌له‌دی؛

مثاللر:

- چی:

ایش+چی= ایشچی، قۉر+چی= قۉرچی، ساق+چی= ساقچی، ساو+چی= ساوچی

- لیک:

شهر+لیک=شهرلیک، تۉغری+لیک=تۉغریلیک، کابل+لیک=کابللیک، ایرکین+لیک=ایرکینلیک کبی؛

- چک:

کېلین+چک=کېلینچک، تیلم+چک=تیلمچک؛

- چه:

قلم+چه=قلمچه، قیزیل+چه=قیزیلچه، رۉمال+چه=رۉمالچه؛

- گینه، قینه، کینه:

قیز+گینه=قیزگینه، آق+قینه=آققینه (آقینه)، باله+گینه=باله‌گینه، توزوک+کینه=توزوککینه؛

- چیلیک:

دهقان+چیلیک= دهقانچیلیک، قورووق+چیلیک= قورووق‌چیلیک، آبادان+چیلیک= آبادانچیلیک؛

- لاق:

چقه+لاق= چقه لاق، اۉت+لاق= اۉتلاق، قیش+لاق= قیشلاق کبی‌لر.

۲– بو طریقه‌ده آتلر، سۉزنی سۉزگه قۉشیش آرقه‌لی یسه‌له‌دی:

مثاللر:

تاش+بقه= تاشبقه، تیز+پیشر= تیزپیشر، آی+سولو= آی‌سولو، بېش+اریق= بېش‌اریق، آش+پیچاق= آش پیچاق، کون+باتر= کون باتر، کون+چیقر= کون چیقر، بیک+تاش= بیکتاش، یۉل+داش= یۉلداش، یورت+داش= یورتداش، قرین+داش= قریدداش و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- یانمه-یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لشیب، قوییده‌گی سؤزلرنی اؤقیب، اولرده قؤشیمچه‌لر و ایکّی سؤز یا اوندن آرتیق بیلن یسلگن آتلرنی انیقلنگ:

بیلباغ، بال اری، بیده پایه، کؤک بولاق، مال باقر، اؤرته آسیا، خلق ارا، یوویندیق، ایشانچ، سپوینچ، اؤراق، قاچاق، کؤریک، مکتبداش، کؤپلیک، ایگه‌لیک، آوچی و آقسای

۲- هرقطاردن بیرکیشی توریب، انیقلنگن سؤزلردن اوچته‌سینی اؤقیسین.

۳- یانمه-یان اؤلتیرگن‌لر بیرگه، قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بؤش یېرلرینی مناسب قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن تؤلدیرینگ:

- بیز هرکون ایکین... لرگه چیقیب، تماشا قیله‌میز.
- آنه‌م آش...ده ییمک تیارله‌یدیلر.
- شرق ... لر اؤلکه‌میز باره‌سیده کؤپگینه کتابلر یازگنلر.
- زر... دن آلینگن اوزوک، یخشی اوزوک ایکن.
- ساعت... ساعتیم‌نی یخشی توزه‌تیبدی.
- محنت... خلق نینگ قؤلی گل دیر.
- یؤل... هرکون مکتب‌گه کیته‌دی.

۴- ییتّی کیشی نوبت بیلن توریب، تؤلدیرگن بیر جمله‌سینی اؤقیسین و اگر ناتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغریله‌سین.

۵- قوییده‌گی قؤشمه سؤزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله تینگ:

اَیری تام، طلا تیپه، بیلباغ، آق کؤنگول، شؤر تیپه، آق بولاق

۶- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن ایکّی جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بیرینچی بؤلیم متنیده‌گی قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن یسلگن آتلرنی علیحده ستونلرده کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیریب، همده قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن توزه‌لگن بیشته مثال یازیب کیلتیرینگ!

اۉن سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- ایرکینلیک مفهومینی توشونیب، اونی اسره‌ش یۉل و یوسین‌لرینی بیلیش.

۲- "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" نی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب ایشلته آلیش.

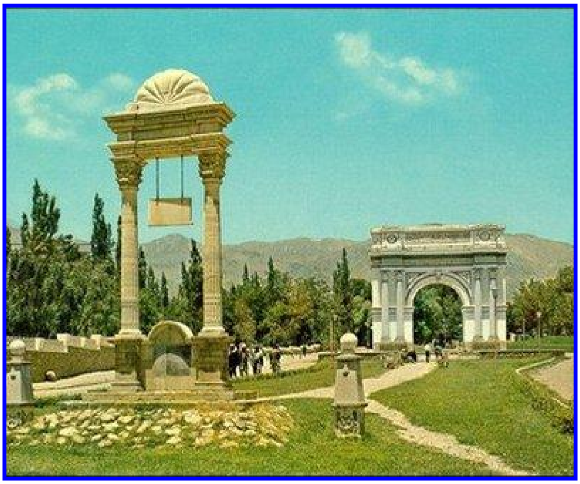

سۉراقلر:

۱- ایرکینلیک دېگنده نیمه‌نی توشونه سیز؟

۲- افغانستان، قیسی ییلده ایرکین‌لیککه ایریشگن؟

ایرکین‌لیک

تېنگری تعالی انسانلرنی ایرکین یره‌تگن دیر. ایرکینلیک و ایرکین یششـش هـر بیـر انسان‌نینگ طبیعی حقی سنه‌له‌دی. تورموشده برچه انسـانلر اوشـبو حققـه ایگـه بۉلمـاق اوچون اینتیله‌دیلر. دنیا اۉلکه‌لری و خلقلری اونی جانبازلیک بیلن اسره‌یدیلر. ایرکین‌لیـک انسانلر قلبیگه اینگ ایزگو قوونچ بغشله‌یدی. حاضرگی و کیلـه‌جـک حیـات گـه امیـدوار ایته‌دی. چونکه ایرکینلیک و استقلال هر بیر اۉلکه‌نینگ بیلگی‌سی، اعتباری و اونوتیلمس افتخاری دیر.

عزیز اؤلکه‌میز افغانستان اولوسی، اېرک سېورلیک و اېرکین یشش‌گه دانگ تره‌تگن.

آته- بابالریمیز اؤز شیرین جانلریدن کېچیب، اېرکینلیک‌نی قؤلگه کیریتگن دیرلر، هجری ۱۲۹۸- ییلی اسد آیی‌نینگ ۲۸- ده اؤلکه‌میزنینگ قهرمان و باتور اؤغلانلری، غازی امیرامان‌الله‌خان باشچیلیگیده اؤلکه اېرکین‌لیگینی انگلیس استعمارچیلردن قؤلگه کیریتدیلر. اوشبو مقدس کوره‌ش‌ده، وطنیمیزده یشه‌یاتگن برچه قوم و اېلاتلر اولکن حصه قؤشدیلر. اولر جمله‌سیدن وزیرمحمد اکبرخان، میرمسجدی خان، میرزا امام بېردی خان، نایب امین الله لوگری، ملامشک عالم و باشقه‌لردن بو مقدس کوره‌ش رهبرلری صفتیده آت توتیش ممکن. حاضرگی و کېله‌جک نسل‌لر، هردایم بولرنینگ آتی و کوره‌شلریگه فخرلنه‌دیلر و خاطره‌لرینی منگو سقله‌یدیلر.

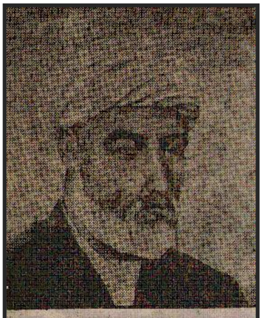

امام بیردی مبارز ضد استعمار انگلیس

اېرکینلیک‌نی قول‌گه کیریتیش و اونگه اېریشیش قنچه‌لر قیین و عین حالده ارزشلی بؤلسه- ده، اونی اسره‌ش و آوه‌یلش اوندن هم قیین‌راق و مهم‌راق دیر. شونینگ اوچون حاضرگی نسللر اینیقسه ییگیت‌لر تمانیدن قهرمان و کوره‌شچن آته- بابالری دېک شونداق بی‌بهاء بیر میراث‌نی سقله‌شی اوچون و اؤلکه‌میز نینگ یشنه‌شی و آلغه باریشی مقصدیده چرچه‌مسدن ایشلشلری لازم دیر.

اساسی توشونچه:

اېرکینلیک، هر بیر انسان‌نینگ طبیعی حقی بۉلیب و هر بیر اۉلکه‌نینگ بېلگی‌سی، اعتباری و اونوتیلمس افتخاری جمله‌سیدن سنه‌له‌دی. اونده یشه‌یدیگن کیشی‌لرنی حاضرگی و کېله‌جک حیات‌گه امیدوار اېته‌دی.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچی درس متنی‌نی اۉقی‌یاتگنده، اۉقووچیلر دقت بیلن اېشیتیب، بو سۉراقلرگه جواب بېرسینلر:

- افغانستان قیسی ییلده اېرکینلیککه اېریشگن؟
- اۉلکه اېرکینلیگی کوره‌شیده اۉزبېک ایلغار رهبری کیم اېدی؟
- سیزنینگچه، درس متنیده اېنگ چیرایلی سۉز قیسی سۉز دیر؟
- اۉلکه‌میز اېرکینلیگی کیم‌نینگ باشچیلیگیده قۉلگه کیریتیلدی؟

۲- اۉقووچیلر بیر نېچه گروپگه بۉلینیب، اېرکینلیک حقیده فکر المشتیرسین‌لر، کېین هرگروپدن بیر کیشی توریب، اۉز گروپی‌نینگ فکرینی ایتسین.

۳- قوییده‌گی ینگی سۉزلرنینگ معناسی‌نی یازیب، اولرنی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

اېرکینلیک، اېرک، کېله‌جک، ارداقله ماق، گواه، اېسده‌لیک، منگو، اینتیلماق

اوی تاپشیریغی:

اېرکینلیک حقیده بیر کیچیکینه متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

جفت آتلر و قیسقرتمه آتلر:

قوییده‌گی جمله‌لر نینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- توناکون هوا بولوتلی ایدی، یاغمیر اپسه میده- میده یاغردی.
- ارسلان مکتب تمانگه کتّه- کتّه آدیم باسیب بارردی.
- بیز هردایم آته- آنه میزنی حرمت قیلیشیمیز کېره‌ک.
- یولدوز هر آقشام قزان- تباق یوویشده، آنه سی بیلن یاردم‌لشه‌دی.

یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن سؤزلر "جفت آتلر" دېیله‌دی. جفت آتلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

ایکّی هرخیل یا بیرخیل معنالی سؤزلرنینگ باغله‌نیشیدن تشکیل تاپگن آت، "جفت آت" دېیله‌دی؛ بو سؤزلر گرامر جهتیدن تېنگ دورلر. مثاللر: تامچی- تامچی، چاپه- چاپه، استه- سېکین، اکه- اوکه، اؤزاق- یقین، کلته- اوزون، باش- اداغ و باشقه‌لر.

قیسقرتمه آتلر:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه چیزیق چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- بیز ا.ا.ج. اؤلکه‌سینینگ تبعه‌سی‌میز.
- بوگون ب.م.ت. نینگ عمومی ییغیلیشی بؤلیب اؤتدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "ا.ا.ج." (افغانستان اسلامی جمهوریتی) و "ب.م.ت." (بیرلشگن ملتلر تشکیلاتی) قیسقرتمه آتلر دیر.

"قیسقرتمه آتلر" قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

آتلر، نطق و یازوو ده ایخچم‌لیککه ایریشماق ضرورتی بیلن قیسقرتیریله‌دی. اولر اوزون و چوزاق آتلرنینگ باش حرفلرینی آلیش بیلن یسه‌له‌دی. قیسقرتمه سؤزلر، اساساً آت تورکومیگه خاص بؤلیب، باشقه سؤز تورکوم‌لریده اوچره‌مه‌یدی. قیسقرتمه آتلر آغزه‌کی و یازمه نطقده خیلمه‌-خیل شکلده بؤله‌دی. ایریم قیسقرتمه آتلر، سیاسی، حزبی اویوشمه‌لر، مدنی نهادلر، دولتی و علمی مؤسسه‌لرنی بیلدیره‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر"دن جمله توزینگ:

باردی- کېلدی، یؤل- یؤریق، اېرکک- عیال، "ا.ج.ا." (افغانستان جمهوری اردوسی)، (صلعم) یا (ص) (صلی الله علیه وسلم)، (ک) (کرم الله وجهه)، (رض) (رضی الله عنه)، (رح) (رحمة الله علیه)، (ع) (علیه السلام).

۲- قوییده‌گی متنده "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" نی کؤرسه‌تینگ:

اؤلکه آبادانلیگی اوچون کېچه-کوندوز ایشلش کېره‌ک. اؤلکه‌گه خدمت قیلیش هر بیر کتّه-کیچیک، اېرکک- عیال و یاش- قری‌نینگ اساسی وظیفه‌سی دیر. هر بیریمیز قیشین- یازین ایشله‌شیمیز لازم. ا.ا.ج. اساسی قانونیگه بناءً، اؤزبېک تیلی، اؤچینچی رسمی تیل دېب تن آلینگن، ب.م.ت. نینگ ییلگی ییغینیده، افغانستان موضوع‌سی هم بحث‌گه قؤییلدی.

۳. ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری بېلگی‌لگن "جفت آتلر" و ایکّینچیسی "قیسقرتمه آتلرنی" ایتسین.

۴- "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" بیلن تؤرت جمله یازینگلر.

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌سینی اؤقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۶- املاء: اؤقیله‌دیگن متن‌نی اېشیتینگ و اونی تؤغری یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

کؤنگلینگیز ایسته‌گن موضوعده تؤرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب، اونده بیر نیچه جفت آتلر و قیسقرتمه آتلرنی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن تۉقّیزینچی درس

هدفلر:

۱- نادره بېگیم‌نینگ حیاتی و فعالیتلری بیلن تانیشیش، اونینگ شعرلری حقیده معلومات تاپیش.

۲- صفتنی اۉرگنیب، متنلرده بېلگیلب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- نادره بېگم‌نینگ آتینی اېشیتگن‌می‌سیز؟ بیلگنینگیزنی سۉزلنگ!

۲- کیم بیرار عیال شاعرنی تانییدی؟

نادره بېگیم

نادره بېگیم اندیجان حاکمی رحمانقلی‌خان‌نینگ قیزی اېدی. شونینگ اوچون، اونی نادره اندیجانی دېیدیلر. او، عایله‌سیده ناز و نعمتده اۉسیب، اولغه‌یدی و عقللی اېنه‌گه‌لر و بیلیملی اۉقیتووچیلرنینگ تعلیم و تربیه‌سی آستیده اۉسدی.

نادره بېگیم‌نینگ اصل آتی "ماهلرآییم" دیر. ماهلرآییم کیچیک‌لیگیدن اۉتکیر ذهنلی، نازک طبعلی، چیرایلی و ستاره‌سی ایسیق قیز اېدی. اونینگ مربی‌لریدن بیری تانیقلی اۉزبېک شاعره‌سی "اویسی" تخلصی "جهان آتون" اېدی. او، اویسی یانیده علمی، ادبی کتابلر، اینقسه شاعرلر دیوان‌لرینی اۉقیب، شعر عالمی نینگ گلزاریگه کیریب باردی.

قوقند حاکمی امیرعمرخان، نادره بېگیم‌نینگ چیرایی و بیلیمی‌گه مفتون بۉلیب، او بیلن اویلندی. امیرعمرخان هم آتاقلی شاعر اېدی و امیر تخلصی بیلن دری و اۉزبېکچه شعرلر یازردی. اونینگ تۉلیق بیر دیوانی، "امیری دیوانی" بیلن شهرت قازانگن.

نادره بېگیم‌نینگ اېری امیر عمر خان هجری ۱۲۳۹ییلده تۉستدن وفات اېتدی و اونینگ اۉرنیگه یاش اۉغلی محمدعلی‌خان حاکم بۉلدی؛ بیراق دولت باشقروی اساساً بیلیملی آنه‌سی نادره بېگیم قۉلیده اېدی.

نادره بېگم شو فرصتدن فایده‌لنیب، کۉپلب شاعر، ادیب، عالم و هنرمندلرنی اۉز خدمتیگه آلدی. او بیر بای کتابخانه توزیب، اونده خوشنویسلر، مذّهبلر، رساملر و صحافلرنی تۉپله‌دی. بولردن تشقری اولوس آسایشی اوچون کۉپگینه خیریه بنالر هم قوردیردی.

ماهلر آییم یا نادره بېگیم‌دن ایکّی اۉزبېکچه و دری دېوان قالگن. اولرده شعرنینگ تورلی قالبلریدن نمونه‌لر بار؛ بیراق کۉپراق بۉلیمی غزل دیر. نادره بېگم هجری ۱۲۵۸ ییلده دنیادن کۉز یومدی. او "نادره" دن تشقری "مکنونه" و "کامله" تخلص‌لرینی هم اۉز شعرلریده قۉلّه‌گن.

نادره اۉزبېک شعرلری بیلن اۉزبېک ادبیاتی تاریخیده، اینیقسه اۉزبېک عیال شاعرلری اره‌سیده یوکسک و یېتکچی اۉرینگه اېگه دیر. اونینگ شعرلریده تورلی اجتماعی، تربیوی، دینی و عاطفی موضوعلر کویلنگن. نادره بېگیم‌نینگ اۉزبېکچه دېوانی "نادره و شعرهای او" عنوانی آستیده هجری ۱۳۶۸ ییلی کابلده باسیلگن. قوییده‌گی غزل اونینگ شعرلریدن بیر نمونه دیر.

کېل، دهرنی امتحان اېتیب کېت
سیرِ چمن جهان اېتیب کېت
بېدردلرنینگ جفالریدن
فریاد چېکیب، فغان اېتیب کېت
دنیا چمنی‌نی بلبلی سېن
گل شاخیده آشیان اېتیب کېت
مقصدنی اېدی جهانه کېلدینگ؟
کیفیتی‌نی بیان اېتیب کېت
کېل عشق یۉلیده کۉزلرینگ‌نی
اې نادره، دُرفشان اېتیب کېت

اساسی توشونچه:

ماهلر آییم نادره بېگیم ۱۳- نچی هجری عصرنینگ اۉزبېک شاعرەسی دیر. اونینگ اۉزبېکچه و دریچه تۉلیق دېوانی بار. نادره شعرلریده سېوگی، اېزگولیک و انسانی فضیلتلر عکس اېتتیریلگن. او، اۉزبېک شاعرەسی صفتیده اۉزبېک ادبیاتی تاریخی‌نینگ پارلاق سیمالریدن دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

- نادره بېگم شعرلری‌نینگ اساسی موضوعلری نیمه‌لردن عبارت دیر؟
- نېچه تیللی شاعر اېدی؟
- قیسی عصرده یشه‌گن؟
- نادره بېگیم‌نینگ اصل آتی نیمه؟

۲- متنده‌گی شعرنی اختیاری روشده ایکّی کیشی نوبتده توریب، دیکلمه قیلسین.

۳- آلدین کبین ایکّی چوکیده اۉلتیرگنلر بیر- بیر گروپ بۉلیب، قوییده‌گی شعرنینگ مضمونی حقیده فکر المشتیرسین‌لر. سۉنگ هر گروپدن بیرکیشی توریب، فکرلرینی ایتسین:

مقصد نه اېدی جهانه کېلدینگ؟
کیفیتی‌نی بیان اېتیب کېت

۴- قوییده‌گی سۉزلرنینگ معنالرینی سۉزلیکدن تاپیب، تۉرتته‌سیگه مناسب جمله توزینگ:

اېنه‌گه، اۉتکیر، مربی، تانیقلی، قریحه، استعداد، مشاعره، تۉستدن، سېویملی، باشقروو، مُذَهب، صحاف، قالب، یېتکچی، عاطفی، آشیان، کیفیت

اوی تاپشیریغی:

اۉزبېک عیال شاعرلریدن ینه بیری حقیده بیر کیچیککینه متن یازیب، همده شعرینی تۉلیق یا نېچه بیتینی یادلب کېلینگ‌لر!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- مېوه‌لی درختنی کۉپ اېکماق کېره‌ک.
- سوادسیز آدم، یریم آدم دیر.
- مېن، کېچه و کوندوز ایزچیل ایشلب، یخشی‌گینه اوی قوریب آلدیم.
- الداقچی آدملردن احتیاط قیلینگ.
- کوزگی یونگدن قالین توقیلسه، کش قیلمه‌یدی.
- تۉره، کوچلی پهلوانلردن دیر.
- بدخشان ولایتی، اۉلکه‌میزنینگ سېرسوو ولایتلریدن دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلری صفت دېیله‌دی. صفت تعریفی قوییده‌گیچه:

صفت:

آت نینگ خصوصیتلرینی بیان اېتووچی سۉز صفت دیر، تۉلیق‌راق قیلیب ایتگنده نرسه‌لرنینگ، رنگی، حجمی، شکلی، مزه‌سی، اۉرنی، وقت مناسبتی و کیفیتی‌نی بیلدیروچی مستقل سۉز ترکومی صفت دېیله‌دی؛ مثاللر: گۉزه‌ل، علمی، کیچیک، قیزیق، شیرین، آغیر، یېنگیل، کوزگی، یازگی، چیگل

صفتلر، (قنداق، قنده‌ی) سۉراغیگه جواب بېره‌دی. صفتلر نرسه‌لر بېلگی‌سینی درجه‌لب، گاهیده کوچه‌یتیریب یا که کمه‌یتیریب کۉرسه‌ته‌دی؛ مثلاً: یخشی‌راق، اېنگ یخشی درجه، یمانراق، اېنگ یمان درجه، سب- سریق، سرغیش صفتلر، آتگه باغله‌نیب کېله‌دی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، کېین صفتلرنی چیزیق بیلن کۉرسه‌تینگ:

– تال میوه سیز بیر درخت دیر؛ لېکن المه، میوه‌لی دیر.
– داو یوره‌ک ییگیتلر هیچ نرسه‌دن قۉرقمه‌یدیلر.
– تېمور، ابپچیل ییگیت دیر، هر ایشنی بجره‌آله‌دی.
– مظلوم آدملرنی هردایم حمایت قیلماق کېره‌ک.
– بیلیملی آدملر بیلن صحبتده بۉل، اولردن بیر نرسه اۉرگنه‌سن.
– نامرد بیلن دۉست بۉلمه.

۲– آلتی کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری بیر جمله‌ده‌گی بېلگیلنگن صفتنی ایتسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳– یانمه–یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لشیب، صفت بیلن ایکّی جمله یازسینلر. کېین هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن جمله‌سینی اۉقیب، اونده‌گی صفتنی ایتسین.

۴– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش یېرلرینی مناسب صفتلر بیلن تۉلدیرینگ:

– بو میوه‌لر ... ایکن.
– هندوکش اۉلکه‌میز نینگ ... تاغی دیر.
– ... کیشی، امانتگه خیانت قیلمه‌یدی.
– ایلبېک، ... بۉیلی ییگیت ایدی. او، تیم‌نینگ ... اعضاسیدن ایدی.

۵– تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری تۉلدیرگن بیر جمله‌سینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

درس‌نینگ بیرینچی بۉلیمیده‌گی متن‌نی انیق اۉقیب، اوندن سکّیزته صفتنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، اوچته‌سیگه مناسب جمله توزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه‌نچی درس

هدفلر:

۱– عالی همت و حلال‌لیک نینگ ماهیتی‌گه توشینیش.

۳–"آرتتیرمه و قیاس صفت"نی بیلیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– حاتم طایی حقیده قیسی حکایت و یا مثل بیله‌سیزمی؟

۲– کیم‌گه عالی همت و جوانمرد دیب اَیته‌سیز؟

عالی همت

حـــاتم طـــایی غـــه بیـــر آزاده وش
دیـدی کـه ای همتینـگ آزاده کـش

تاکـه سـخا بۉلـدی کفینـگ ورزشـی
کوردونگ ایکین‌مو بیر اوزونگ‌دیک کیشی

دیدی که بیر کـون قیلیبـان جشـن عـام
اینـداب ایـدیم بادیـه اهلـین تمـام

مطـبخ ارا یـوز تیـوه قربـان ایـدی
قـۉی و قـۉزی بیحـد و پایـان ایـدی

بـزم ایچیـدین دشـت سـری بیـر نفـس
کسـب هـوا ایلامـاک ایتـیم هـوس

سـیردا کـوردوم بیـر اسـیر محـن
بیـر قوچـاق ارقاسـیغه یـوکلاب تـیکن

جسمی اوبین ایلابـان اول یـوک نگـون
تیرکابان اول اوی گـا عصـادین سـتون

بیـر قـدم آلغونچـه بیتیـب مـدتی
بیـر نفـس اورغونچـه اوتـوب فرصـتی

سالدی اول ایمکاک اۉتـی کونگلومغـه تـاب
لطـف و تـرحم بیلـه قیلـدیم خطـاب

کای قدین ایمکاک یوکی پست ایلاگـان
جسـمیدا غـم خـاری نشسـت ایلاگـان

دشـت ارا گویـا کـه خبـر بیلمادینـگ
حـاتم اویـی سـاری گـذر قیلمادینـگ

دعـوت اپتیـب اسـرو فـراوان بوکـون
قیلدی یمان یخشی نی مهمان بوکـون

تاشـــلاتیکن گلشـــن عـــزت قـــه یـــت — چیکمه مشقت قـوت دعـوت قـه یـت

میندا چو فهـم اېتـی بـو نـوع اضـطراب — باش کوتاریب کولدی و بېـردی جـواب

کـای سـالیبان حـرص ایاغینگغـه بنـد — آز و طمـع بۆینونگـا بـاغلاب کمنـد

وادی غیرتغـــــه قـــــدم اورمغـــــان — کُنگـــر همـــت قـــه علـــم اورمغـــان

سـین داغـی چیکیـل بـوتیکن محنتـین — تارتماغیـــل حـــاتم طـــی منتـــین

بیـــردرم آلمـــاق چېکیبـــان دســـترنج — یخشیراق اندین که بیـراو ببرسـه گـنج

اول که بو ینگلیغ سـۆزی مـوزون اېـدی — مېنیـدن انینـگ همتـی افـزون اېـدی

همـــت اگـــر بۆلســـه نـــوایی ســـېنگا — بنـــده دورور حـــاتم طـــایی ســـېنگا

(نوایی مخزن الاسراریدن)

اساسی توشونچه:

حاتم طایی عرب‌لردن بۆلیب همده سخاوت وجوانمردلیک‌ده آوازه‌سی ترقه لیب، بوتون اورته شرق و اورته آسیا و مسلمان مملکت‌لر اورته‌سیده‌گی ادبیات‌لرده قۆلله نیب، دانگ چیقرگن سیمالردن بۆلگن، و او هرکون تیوه‌لر قۆی و قۆزیلر سۆییب، اولوسگه ضیافت بیرر ایکن. بیر کون اوندن سۆره یدیلر اۆزینگدن عالی همتراق کیشی‌نی کورگن‌سن‌می؟ جواب‌ده اَیته‌دی هه! مندن کۆره عالی همتراق تیکن تشیدیگن بیر چال ایدی که اونی مهمانلیککه اونده‌گنیمده منگه باقیب دیدی:

بیر درم آلمـــــاق چیکیبان دسترنج
یخشیراق اندین که بیراو بیرسه گنج

فعالیتلر:

۱- اۆقووچیلردن بیرکیشی شعرنی اۆقیسین، باشقه‌لر انیق ایشیتسینلر.

۲- قوییده‌گی سۆراقلرگه جواب بیرینگ:

- شعر نیمه حقده یازیلگن دیر؟
- شعر کیم نیکی دیر؟
- تیکن تشیدیگن محنتچی چال نیمه ایش‌نی اۆزیگه افضل بیلدی؟
- انسان گه بلند همت‌لیک قیسی حس‌لرنی توغدیره دی؟

۳- قوییده‌گی سۆزلر نینگ معناسینی یازیب، بیر- ایکیّته‌سیگه جمله توزینگ:

ثمر، نخل، ایمکاک، تیرکابان، ایندار، سالیبان، دعوت، اضطراب و حرص

۴- یانمه-یان اۆلتیرگنلر قوییده‌گی بیت‌نینگ مضمونی حقیده فکر المشتیرسین‌لر:

بیردرم آلماق چیکیبان دسترنج   یخشیراق اندین که بیراو بیرسه گنج

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن شعر مضمونی حقیده فکرلرینی ایتسینلر.

اوی تاپشیریغی:

عالی همت حقیده کمیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

– مېن آته– آنه‌م، همده اۉزیم‌دن اولوغ کیشیلرنی جوده حرمت قیله‌من.

– عادتلرنینگ اېنگ یمانی، یلغان ایتماق دیر.

– امیرعلیشېرنوایی سۉزلری، غایت سېر معنا و حکمتلی دیر.

– تاشقین نهایتده یخشی اۉقووچی دیر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر آرتتیرمه صفت (عالی صفت) دیر. آرتتیرمه صفت قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

بیر نرسه‌نینگ اونگه اۉخشه‌گن بیر قنچه نرسه‌لردن مقدار و کیفیت جهتیـدن انچـه کۉپ و یوقاری یا آز و قوییلیگینی کۉرستووچی درجه، آرتتیرمه درجـه دېیلـه‌دی؛ مثـاللر: جوده زۉر، اۉته چقّان، کۉپ چوقور اېنگ چیرایلی و باشقه‌لر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلری آرتتیرمه درجه (عالی صفت) دېیله‌دی.

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

– بېگ نظرنینگ اویی بیزنینگ اویمیزدن کتّه راق دیر.

– المه‌نینگ یخشی راغی‌نی آلینگ!

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر، قیاسی (تفضیلی صفت) دېیله‌دی:

بیر نرسه‌نینگ باشقه بیر اۉخشش نرسه‌دن مقدار و کیفیت جهتیدن آرتیق یا که آزلیگینی کۉرستووچی درجه، قیاسی درجه دېیله‌دی. بو صفت "راق" قۉشیمچه‌سی بیلن یسه‌له‌دی؛ مثاللر: کلته‌راق، آق‌راق، قتیق‌راق، ...

فعالیتلر:

۱. قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش ییرلرینی "آرتتیرمه" و "قیاسی" درجه‌لی صفتلر بیلگی‌لری بیلن تۉلدیرینگ:

- ارسلان ... استعدادلی اۉقووچی دیر.
- سنجرنینگ اۉقیتووچی‌سی ... حرمتلی کیشی دیر.
- علیشیرنوایی ... آتاقلی شاعرلردن بیری دیر.
- مین صنفداشلریم‌نینگ کیچیک ... من.
- مکتبیمیز اوییمیزدن اوزاق ... ده جایلشگن.

۲- بو سۉزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ: قره راق، اینگ چیرایلی، جوده یومشاق، قویی‌راق.

۳. تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لریدن بیر- بیر جمله‌سینی اۉقیسین.

۴. قوییده‌گی متنده آرتتیرمه و قیاسی درجه‌لی صفتلرنی تاپیب، تگیگه خط چیزینگ:

"بیز نینگ جوده کۉپ ملی و تاریخی شخصیتلریمیز بار. اولر تاریخیمیزنینگ اینگ پارلاق سیمالریدن سنه‌له‌دیلر. اولرنینگ آتلری تاریخ صفحه‌لریده اینگ چیرایلی و اۉچمس آلتین خط بیلن یازیلگن. اولرگه آلقیشلر بۉلسین! اولرنینگ مشهورراغینی خلقیمیز تانییدی."

اوی تاپشیریغی:

آرتتیرمه و قیاسی درجه‌لی صفتلر بیلن آلتی جمله یازیب کیلتیرینگ!

بیگیرمه بیرینچی درس

هدفلر:

۱- کمپیوتر و اونینگ اهمیتینی توشونیب، حیاتده اوندن تـوزوک فایـده‌لنیشـگه قیزیقیش.

۲- سان و توب (ساده) سان‌نی بیلیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- کیم کمپیوترنی یقیندن کؤریب، او بیلن ایشله‌گن؟

۲- نیگه کمپیوتردن فایده‌لنیش کېره‌ک؟

کمپیوتر

کمپیوتر، کمپیوت (Compute) یعنی سنه‌ماق سـؤزیدن آلیـنگن دیـر. (r یـا ر) حرفی قؤشیلگنده فاعل‌گـه اؤزگریـب، سـناقچی معناسـینی افـاده‌لـه‌یـدی. کمپیـوتر بیـر الکترونیک اوسکونه بؤلیب، تاپشیریلگن معلوماتنی میه‌سیده اسره‌یدی و کېـره‌کلـی پیتـده معلوماتلرنی چقّان اختیاریمیزگه قؤیه‌دی.

حاضر کمپیوتردن تجارت، مخابرات، صنعت، بیلـیم اؤرگنـیش، رسـانه‌لـر، طبابـت، حسابلش، تکنالوجی، معلوماتلرنی المشتیریش، تفریح و باشقه تورلی سـاحه‌لـرده خیلمـه- خیل پروگراملر آرقه‌لی فایده‌لنیله‌دی.

بیگیرمه بیرینچی عصرده کمپیوتر انسانلر تورموشیده کېنگ اؤریـن‌نـی آلگـن دیـر، اینقسه کمپیوتر انترنت‌گه باغله‌نیب، کېنگ جهـاننی بیـر کیچیـک قیشـلاققه ایلنتیـرگن.

حاضر انترنت آرقه‌لی دنیانینگ خواهله‌گن نقطه‌سی بیلن علاقه اؤرنتـه آلـه‌میـز و قیسـقه مدتده دنیاده یوز بېرگن واقعه‌لر و ینگی خبرلردن آگاه بؤله‌آله‌میز.

شو اساسـده، حاضـرگی عصـرنینگ بیلـیم و تکنـالوجی یوتوقلریـدن کمپیوترسـیز فایده‌لنیش ممکن ایمس. شونینگ اوچون، ییگیرمه بیرینچی عصـرنی کمپیـوتر عصـری، دېب هم ایته‌دیلر. بو عصرده کمپیوتر و انترنت‌نـی اؤرگنـیش و اونـدن فایـده‌لنـیش هـر بیرکیشی گه ضرور دیر.

اساسی توشونچه:

کمپیوتر، الکترونیک اوسـکونه بؤلیـب، اونـدن تجـارت، مخـابرات، صـنعت، بیلـیم اؤرگنیش عاموی اخبار واسطه‌لری، طبابت، تکنالوجی، معلومـات المشـتیریش، حسـابلش، تفریح و باشقه ساحه‌لرده فایده‌لنیله‌دی. کمپیوتر اؤرگنیش و اوندن فایده‌لنـیش، برچـه‌گـه ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱- درس‌نینگ هر پاراگرافینی بیر اؤقووچی اؤقیسین. باشقه اؤقووچیلر دقت بـیلن اېشیتیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرسین:

* کمپیوتر قیسی سؤزدن آلینگن دیر؟
* کمپیوتر قنداق بیر اوسکونه دیر؟
* کمپیوتردن قیسی ساحه‌لرده فایده آلینه‌دی؟
* تورموشده کمپیوترنینگ قنداق اؤرنی بار؟
* کمپیوتر نیمه آرقه‌لی بیزنی دنیا بیلن باغله‌یدی؟
* ییگیرمه بیرینچی عصر، نیمه‌نینگ عصری دېیله‌دی؟

۲- کمپیوترنی بیله‌دیگن و ایشلته‌آله‌دیگن بیر اؤقووچی، باشقه اؤقووچیلرگه بیر آز معلومات بېرسین.

۳- قوییده‌گی بؤش جایلرنی تؤلدیرینگ:

- کمپیوتر . . . اوسکونه بؤلیب، . . . میه‌سیده اسره‌یدی.
- حاضر کمپیوتردن . . . معلومـاتلرنی المشـتیریش، تفـریح و باشـقه ساحه‌لـرده فایده‌لنیله‌دی.
- بو عصرده. . . بیلیش و اوندن . . . هر بیر کیشی‌گه . . . دیر.

۴- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

الکترونیک، مخابرات، طبابت، انترنت، المشتیرماق

اوی تاپشیریغی:

۱- یشه‌یدیگن جایلرینگیزده کمپیوتر کورسی قوریلگن بؤلسـه، کـورس و کمپیـوتر اؤقیتووچیسی‌نینگ آتی‌نی یازیب، همده کمپیوترنینگ کېره‌کلی‌لیگـی حقیـده قیسـقه بیـر مقاله یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

سان و توب (ساده) سان:

قوییده گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

* بیر کۉرگن بیلیش، ایکّی کۉرگن تانیش. (مقال)
* ییتتی اۉلچب، بیر کیس. (مقال)
* مرد بیر مرته اۉله‌دی، قۉرقاق یوز مرته. (مقال)
* بیر ورق کاغذگه بیش جمله یازگنیمچه، مینگ قتله اۉیله‌یمن.
* بیزنینگ صنفیمیز ده اۉتیز تۉرت کیشی اۉقووچی بار.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده بیر، ایکّی، ییتی، یوز، بیش، مینگ، اۉتیز تۉرت سۉزلری "سان" دییله‌دی. بیر خیل نرسه‌لرنینگ نیچیته‌لیگی و ترتیبینی بیلدیروچی سۉز، "سان" دییله‌دی، دیمک "سان"، ترتیبینی بیلدیریب، نیچه؟، نیچینچی؟ نیچی ته؟ قنچه؟ کبی سۉراقلردن بیریگه جواب بۉله‌دیگن مستقل سۉزلر "سان" دییله‌دی. سانلر کۉپینچه رقم بیلن یازیله‌دی:

الف- عرب رقملری: ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹

ب- روم رقملری: I، II، III، IV، V، VI، VII، VIII، IX، X

ایشلتیله‌دیگن سانلر ۲۳ ته ساده سان بۉلیب، باشقه سانلر شو سانلرگه قۉشیلیشدن حاصل بۉله‌دی.

توب سانلر بولردن عبارت: صفر، بیر، ایکّی، اوچ، تۉرت، بیش، آلتی، ییتی، سکّیز، تۉقّیز، اۉن، ییگیرمه، اۉتیز، قیرق، ایلیک، آلتمیش، ییتمیش، سکسان، تۉقسان، یوز، مینگ، لک، میلیون، ملیارد

سانلر توزیلیشی‌گه کۉره، ساده، قۉشمه و جفت تورلرگه بۉلینه‌دی.

توب (ساده) سانلر: بیر نیگیزدن توزیلگن سانلر توب (ساده) سان دییله‌دی.

مثال: ۱، ۲، ۳، ۴، . . . ۹

فعالیتلر:

قوییده‌گی جمله‌لرده سانلرنی کؤرسه‌تینگ:

* حلیمه بازاردن اوچ جلد کتاب ساتیب آلدی.
* بابرشاه مکتبی ده ۲۰۰۰ اؤقووچی درس اؤقییدی.
* بیز هرکون سکّیز ساعت ایشله‌یمیز.
* اؤزی بیرته، کؤزی مینگته. (جوماق جوابی: غربیل)
* بیر ییل تؤرت فصل‌دن عبارت دیر.

۲- هرکیم ایشله‌تیلگن سانلردن ایکّی جمله یازسین، کېین هرقطاردن بیر اؤقووچی توریب، یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیسین.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بؤش یېرلرینی مناسب سانلر بیلن تؤلدیرینگ:

- بیر ییل . . . آی بؤله‌دی.
- بیر آی . . . هفته بؤله‌دی.
- بیر هفته . . . کون بؤله‌دی.
- بیر آی . . . کون بؤله‌دی.
- بیر ییل . . . کون بؤله‌دی.
- هفته ده . . . کون دم آلیش کونی دیر.

۴- املاء: اؤقیله‌دیگن متن‌نی تؤغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه، سان ایشله‌تیلگن تؤرت- بېش جمله یازیب کېلتیرینگ!

ییگرمه ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- شهریار و اونینگ اثرلری بیلن تانیشیش.

۲- مرکب سان یسمه سان و جفت سانّی اؤرگنیش و اولرنی ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱- شهریارنینگ آتی و شعرلریدن بیرار نمونه نی حالیگچه اِشیتگن‌می‌سیز؟

۲- شهریار قه‌ی یېرلیک دیر؟ قیسی زمانده یشر ایدی؟

شهریار

استاد محمد حسین شهریار ایران آذربایجانی‌نینگ آتاقلی و بویوک شاعرلریدن بیری دیر. او آذربایجان‌نینگ خشکناب دېگن منطقه سیده توغیلدی و اوشه یېرده باله‌لیک دورینی اؤتکزدی، کیینچه‌لیک تهرانگه کیلیب، فارسی تیلیده شعر یازه باشله‌دی و بو تیلده اؤز وقتیده‌گی فارسی شاعرلردن کؤره یخشی‌راق شعرلر یازدی. شونینگ اوچون اونی بو تیلده اؤز وقتی‌نینگ حافظی دېب لقب بېردیلر. شهریار اول‌لرده اؤز آنه تیلی یعنی ترکی آذری‌ده یازمسدی، لیکن کیینچه‌لیک، بو تیلده ایجاد قیله‌باشله‌دی و کؤپگینه اثرلر یازدی. بو اثرلرنینگ کتّه بؤلگی شاهی سلطنت استبدادینی قره‌له‌یدی و اولرده طنز چاشنی‌سینی کؤپراق کؤره‌آله‌میز. طنز ژانری تنقید مسئله‌لریده جوده هم اؤتکیر تیلگه ایلنه‌دی و هنرمندگه کیسکین قورال بؤله‌دی.

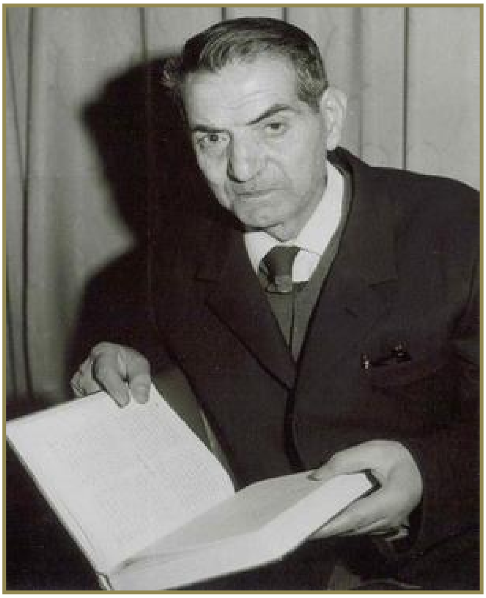

شهریار، مشهور آذری شاعر سهند (بولوت قره چورلو) نینگ توجه‌سی و

آنه‌سی‌نینگ فارسی تیلینی توشونمه‌گنی اوچون کیچینچه‌لیک اؤز آنه تیلی‌گه کؤپ بها بېردی و حیدربابا‌گه سلام ناملی شهکارینی آنه تیلیده یره‌تدی. شهریار بو اثرنی هجری ۱۳۳۲نچی ییل‌ده یازدی. حیدر بابا اثری‌نینگ حجمی کیچیک، لېکن مضمون نقطهٔ نظریدن تؤلیق و بای دیر. شهریارنینگ، "حیدربابا‌گه سلام" اثری بوتون ایرانده شهرت قازاندی و برچه خلق علاقه‌سی و محبتی‌نی اؤزی سری تارتیب، همده ایران سرحدلریدن آشیب، بوتون تورک خلقلری اؤرته‌سیده یاییلدی؛ یوزلب نظیره‌لر بیلن قرشیلنه‌دی؛ حافظلر آهنگ‌لری و مغنی‌لر آوازلریده ینگره‌دی. بو اثردن سؤنگ، شهریار آنه تیلیده کؤپ اثرلر یره‌تدی.

بو معجزه‌لی اثر، طاغوتی قانونلر بویوک بیر خلق‌نینگ تیلی‌گه قفل اورگن بیر زمانده یره‌تیلدی. شهریار، حیدربابا سیماسیده غُل و زنجیرلی وطنگه سلام و قارانغولردن چیقه‌یاتگن آنه تیلی‌گه یاروغ تانگ مژده‌سینی بېردی و بو سلام‌گه هر تماندن علیک السلام سېسی کېلدی.

حیدر باباگه سلام

حیدر بابا، چقماقلرینگ چاققنده — سېللر- سوولر شقیلله‌شیب آققنده
قیزلر اونده صف باغله‌شیب باققنده — سلام بؤلسین شوکتینگگه، اېلینگگه
مېنینگ هم بیر آتیم کېلسین تیلینگگه

حیدر بابا، ککلیک‌لرینگ اوچگنده — تون آستیدن قویان توریب قاچگنده
باغلرینگده گللر گلبرگ آچگنده — بیزلرنی هم ممکن بؤلسه، یاد ایله
آچیلمه گن یوره‌کلرنی شاد ایله

"حیدر باباگه سلام" نینگ اؤزبېکچه ترجمه‌سیدن

اساسی توشونچه:

استاد محمد حسین شهریار ایران آذربایجان‌نینگ آتاقلی و بویوک شاعرلریدن بیری دیر. آنه تیلی تورکی آذری ایدی. اول‌لرده آنه تیلی‌گه یازمسدی. کیینچه‌لیکده اؤز آنه تیلی‌گه ایجاد قیله باشله‌دی و کؤپگینه اثرلر یازدی. بو اثرلرده سلطنت استبدادینی قره‌له‌یدی. ۱۳۳۲نچی هجری شمسی ییلده حیدر باباگه سلام آتلی شهکارینی آنه تیلیده یره‌تدی. بو اثری بوتون ایرانده شهرت قازاندی و خلق محبتی‌نی اؤزیگه تارتیب، ایران سرحدلریدن آشیب، برچه تورک خلقلری اؤرته‌سیده یاییلدی.

فعالیتلر:

۱- متن‌نی بیش دقیقه‌ده جیم اؤقینگ.

۲- قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بیرینگ:

- شهریار قه‌ی ییرده توغیلدی؟
- او، قیسی تیللرده شعر یازر ایدی؟
- اونگه نیمه دیب لقب بیرگن‌لر؟
- نیمه اوچون آنه تیلیده اثرلر یازه باشله‌دی؟
- قیسی اثرینی شهکار دیب بیله‌دیلر؟
- حیدر باباگه سلام اثری قیسی زمانده یره‌تیلدی؟

۳- قوییده‌گی لغتلرنینگ معنالرینی لغتنامه‌دن تاپیب، تؤرتته‌سیگه مناسب جمله‌لر توزینگ:

۱- ایجاد، ۲- استبداد، ۳- ماهیت، ۴- طنز، ۵- چاشنی، ۶- ژانر، ۷- تنقید، ۸- اؤتکیر، ۹- کیسکین، ۱۰- حجم، ۱۱- نظیره، ۱۲- قرشی‌لش، ۱۳- طاغوتی

۴- تؤرت گروپ‌گه بؤلینیب، حیدر باباگه سلام شعرینی اؤقینگ، اوندن کیین هر گروپ‌دن بیر کیشی توریب، شعر مضمونی حقیده باشقه‌لرگه سؤزله‌سین و اولر توغری و ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بیرسین و لغتلر توگه‌گینچه دوام ایتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

حیدرباباگه سلام شعرینی اؤزبیکچه نثرگه اؤزگریب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

۱- چو تاریخ ییلین ایله‌ی دیدیم توز
سکیز یوز سکسن اېردی و داغی یوز (نوایی)

۲- نکتۀ تاریخی که احسن دېدی
یوز و سکیز یوز و سکسن دېدی (نوایی)

۳- ساعت اۉن ایکّی‌ده رحمان مکتب‌دن کېله‌دی، بیرگه‌لشیب درس اۉقییمیز.

۴- میلادی بیر مینگ و تۉقوز یوز و اۉن تۉرتینچی ییلده اۉلکه‌میز اۉز استقلالینی قۉلگه کېریتدی.

۵- بیر کون‌ده اوچ- تۉرت درس‌نی اۉقیدیم.

۶- گللرنی اوّل اۉنته- اۉنته‌گه بۉلیب، کېین دسته‌لنگ.

۷- ایلغارنینگ اوییگه بېش- اۉن کیشی مهمان کېلگن.

۸- ارسلان، باغیدن هر کون بېش- اۉنته آلمه بیزگه کېلتیره‌دی.

قۉشمه سان:

ایکّی و اوندن آرتیق سان اوزه‌گیدن توزیله‌دی، مثال: اۉن ایکّی، اۉن ایکّی یریم، بیر یوز و اۉن تۉرت، بیر مینگ و سکّیز یوز و سکسن کبی‌لر.

جفت سان:

ایکیته هر خېل اوزه‌ک سان‌نینگ کېتمه-کېت کېلیشیدن یا که بیر خېل اوزه‌ک سان‌نینگ تکرارلنیشیدن توزیله‌دی. بېش- اۉنته، اوچ- تۉرت، بېش-اۉن، تۉرتته-تۉرتته

فعالیتلر:

۱- تؤرت گروپ‌گه بؤلینیب، جفت سان و قؤشمه سانلرنی انیقلاوچی تـؤرت-بـېش جملـه توزینگ.

۲- هر گروپدن بیر کیشی توریب، اؤز جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین و اولر فکر بیلدیرسین‌لر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرنی مناسب جفت سان و قؤشمه سان بیلن تؤلدیرینگ:

- مېن . . . . . ییل‌دن بېری امریکاده درس اؤقییمن. بیرینچی بار او ییرگه . . . . ییل‌ده بارگن ایدیم. . . . . ییل‌دن کېین فاکولته‌دن فارغ بؤله‌من.

اوی تاپشیریغی:

جفت سان و قؤشمه سان‌نی انیقلاوچی کېچیککینه مطلب یازیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه اوچینچی درس

هدفلر:

۱– اینتیلیش‌نینگ تورموشده‌گی اهمیتی و فایده‌لرینی توشونیش.

۲– سناق سانلر و ترتیب سانلرنینگ مفهومی و قنده‌ی ایشله‌تیلیشی‌نی بیلیش.

سؤراقلر:

۱– انسان قنده‌ی قیلیب، مقصدگه ییته‌دی؟

۲– اؤز حیاتی‌نینگ یخشی‌لشی اوچون اینتیلمه‌گن کیشی‌نینگ عاقبتی نیمه بؤله‌دی؟

اینتیلگن، مقصدگه ییتر!

امیرتیمور صاحبقران سمرقندده تیموری دولت‌نی قوریشده قنچه‌لر محنت چیکیب، قیین‌چیلیکلرنی باشیدن کیچیردی. همه یؤلیده‌گی بار تؤسیق‌لرنی عاقلانه تدبیر و محکم عزم بیلن کؤته‌ریب تشله‌دی و کؤپ سعی و اینتیلیش نتیجه‌سیده تیموری امپراتورلیگینی آسیا و بیرقنچه عرب اؤلکه‌لریده اؤرنتدی.

روایت قیلیش‌لریچه، امیر تیمور چیریک تؤپلب، ماوراءالنهر و خراسان‌نینگ اَیریم شهرلری و ولایت‌لرینی قؤلگه کیریتیشده کؤپگینه مخالفلر بیلن دوچ کیلدی. جمله‌دن بدخشان منطقه‌سیده مخالفلری اونگه اوستون بؤلدی. امیر تیمور ایسه، بیرقنچه مصاحب‌لری و یقین کیشی‌لری بیلن بیرگه بیر ویرانه‌گه کیردی. خرابه‌ده دیوارگه دان آلیب چیقه‌یاتگن بیر چومالی‌گه کؤزی توشدی. چومالی دانه نی آغزیگه تیشلب، آلتمیش تؤقیز قتله یوقاری چیقرماقچی بؤلیب، قوییگه ییقیلدی. نهایت، ییتمیشینچی قتله‌ده، آغزیده‌گی دانه‌نی دیوار

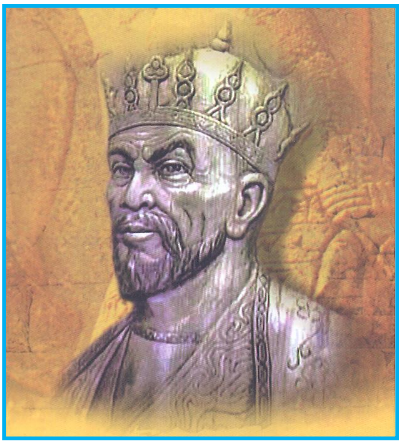

اوستیگه چیقریشگه ابریشدی. امیر تیمور بونی کؤرگچ، اؤزیگه اؤزی:

– بیرگینه چومالینی کوره‌سن‌می، اؤز مقصدیگه ابریشیش اوچون قنچه‌لب اینتیلدی و اداغده اؤز هدفیگه یتدی. دیمک هر بیر انسان اؤز مرام– مقصدیگه ابریشیش اوچـون اوشبو چومالی‌دن الهام آلیشی کیره‌ک. امیر تیمور چومالی‌نینگ ایشیدن عبرتلـه‌نیـب، اؤز مقصدیگه ابریشماق اوچون کؤپدن کؤپ تلاش و اینتیلیش‌گه محکم بیل باغله‌یدی. شـو لحظه‌دن باشلب، کوچلی اراده بیلن یانیده‌گی آز یؤلداشلری بیرگـه‌لیگیـده، یاوگـه قرشـی یوریش قیلیب، نظرده توتگن منطقه‌لرینی قؤلگه کیریتدی. او، محکم اراده و ایزچیل سعی و اینتیلیش بیلن بویوک امپراتورلیک‌نی قوردی.

خلقیمیز اره‌سیده‌گـی "قیمیـرلگن قیـردن آشـر"، "یـوریگن دریـا، اؤلتیـرگن بؤریـا"، "حرکت‌گه برکت" و "سیندن حرکت، میندن برکت" دیگـن مضـمونلی مقـال‌لـر هـم شـو مسئله‌نی آچیقله‌یدی.

اساسی توشونچه:

انسان‌نینگ حیات مضمونی اینتیلیش و تلاش دیر. برچه بیلیم و تخنیک یوتوقلری هم انسانلرنینگ اینتیلیشی طفیلی قۉلگه کیلگن. شوباعث، هر بیر انسان اینتیلیش آرقه‌لی اۉز مقصدلریگه ایریشه آلیشی ممکن.

فعالیت:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- حکایه نیمه حقیده یازیلگن ایدی؟
- امیرتیمور نیمه‌نینگ اینتیلیشی‌نی کۉردی؟
- درس متنیده اینتیلیش تۉغریسیده نیچه آته‌لر سۉزی یا حکمتلی سۉزلر کیلتیریلگن؟
- بیز قنده‌ی قیلیب، موفقیت و هدفگه ایریشه‌آله‌میز؟

۲- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولردن بیر نیچته‌سیگه جمله توزینگ:

تۉسیق، عزم، اینتیلیش، امپراتورلیک، عظمتلی، روایت، چیریک، اوستون، مصاحب، مرام، الهام، ایزچیل، قیر

۳- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن‌لر "حرکت‌گه برکت" دیگن آته‌لر سۉزی حقیده فکر المشتیریب، نیچیته‌لری بو حقده سۉزله‌سین.

۵- هر بیر اۉقووچی، شو مقال حقیده اۉز فکرینی بیش سطرلیک بیر متنده عیان قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

"یوریگن‌دریا، اۉلتیرگن بۉریا" مقال‌نینگ مضمونی حقیده تۉرت سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ آستیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

۱- امیرتیمور صاحبقران تیموری دولت‌نی قوریشده قنچه محنت چیککن؟

۲- تیموریلر امپراتورلیگی آسیا و عرب دنیاسی نینگ انچه اۉلکه‌لریده اۉرنه‌تیلدی.

۳- یۉلداشلری سانی آز بۉلسه هم، بیرگه‌لیکده یاوگه قرشی یوریش قیلیب، موفقیتگه ایریشدی.

۴- امیرتیمور یوزلرچه بنالر قوردیرگن.

آستیگه چیزیق چیزیلگن یوقاریده‌گی سۉزلر "سناق سانلر" دیبله‌دی.

سناق سانلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

- نرسه‌نینگ سانی- سناغینی انیق ایتمه‌ی بیلدیره‌دیگن سۉزلر و "قنچه؟" و "نیچه؟" کبی سۉراقلرگه جواب بیره‌دیگن سانلر، "سناق سانلر" دیبله‌دی.

مثال: انچه، بیرنیچه، کۉپ، آز، مینگ‌لرچه، یوزلب، اۉنلب، بیرقنچه، آزگینه، آزمونچه، سان- سناقسیز و باشقه‌لر.

قوییده‌گی جمله‌لرگه قره‌نگ:

۱- امیرعلیشیر نوایی تۉقیزینچی هجری عصرده یشه‌گن.

۲- بیز، ییتینچی صنفده درس اۉقییمیز.

یوقاریده‌گی آستیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلر، "ترتیب سانلر" دیبله‌دی. ترتیب سانلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

بیرخیل نرسه- حادثه‌نینگ ترتیبینی بیلدیره‌دی "نچی" و "ینچی" قۉشیمچه‌سی آرقه‌لی یسله‌دی؛ مثال اوچون: آلتینچی صنف، بیرینچی قطاری، تۉرتینچی قتله و باشقه‌لر.

فعالیت:

۱- ایکّی جمله‌ده "سناق سانلر" و "ترتیب سانلر"ینی ایشله‌تینگ!

۲- ایکّی کیشی یـازگن جمـله‌لریـدن بیرینـی تختـه‌گـه یازسـین، باشـقه‌لـر فکـر بیلدیرسینلر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ قیسی‌سیده "سناق سانلر" و قَیسی‌سیده "ترتیب سانلر" قۉللنگن:

* امیرتیمور صاحبقران، اۉنلرچه اۉلکه‌لرنی اۉز تصرفی‌گه آلدی.

* شاهرخ میرزا، امیرتیمورنینگ تۉرتینچی اۉغلی ایدی.

* عمرشیخ میرزا، امیرتیمورنینگ ایکّینچی فرزنـدی بۉلیـب، بیرقنچـه اوروشـلرگه قتنشگن.

* امیرتیمور، مینگ‌لرچه چیریک‌نی تربیه قیلگن ایدی.

* امیرتیمور، ییتینچی عصرده یشه‌گن بویوک شخصیتلردن دیر.

۴- متنده‌گی بۉش ییرلرنی "سناق سانلر" و "ترتیب سانلر" بیلن تۉلدیرینگ:

امیرتیمورصاحبقران تیموری دولتنی اۉرنه‌تیشده . . . . . محنت چیکدی. امیر تیمور . . . . . . مصاحبلری بیلن بیرگه بیر ویرانه گه کیردی. او . . . . . . عصرده یشردی. او . . . . . . اۉلکه‌لرنی اۉز تصرفی‌گه آلگن.

۵- "ترتیب سانلر" نینگ بیلگی‌لرینی ایتینگ.

اوی تاپشیریغی:

بیر کونده‌لیک (خاطره) لرینگیزنی یازیب اونینـگ ضـمنیده سـناق سـانلر و ترتیـب سانلرنی ایشله‌تیب کیلتیرینگ!

ییگیرمه تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱- استاد حرمتی و خدمتی‌نینگ قدرینی بیلیش.

۲- آلماشلرنی اۉرگنیش و اولرنی ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- کوره‌ش قنداق ورزش دیر؟

۲- قیشلاق و محله‌لرده قیسی پیت‌لرده کوره‌ش ورزشی صورت تاپه‌دی؟

حکایت

بیر کیشی کوره‌ش فنیده اینگ ماهر و استاد ایدی. او، کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و آلتمیش تورینی بیلردی و هرکون بیر توری بیلن کوره‌ش توتردی. استادنینگ مهری شاگردلری‌نینگ بیریگه کۉپراق ایدی. او، شاگردیگه کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و ایلیک تۉقیز تورینی اۉرگتیب؛ بیراق بیر تورینی اۉرگتمه‌دی.

باریب- باریب، شاگرد کوچ و قوتده هم، کوره‌ش توتماقده هم برچه‌دن ممتاز بۉلدی و هیچکیم اونگه تینگ کیلالمسدی. او جوده مغرور بۉلیب، شو درجه‌گچه یتدی که، بیرکون پادشاه‌نینگ حضوریده:

"استادیم‌نینگ میندن آرتیقلیگی، یلغوز یاشی اولوغلیگی و تربیت حقی جهتیدن دیر. یۉق ایسه، کوچ و قوتده اوندن کم ایمس من و کوره‌ش فنیده او بیلن تینگ من" دیدی.

پادشاه گه شاگردنینگ بو سؤزی یاقمه‌دی، اما شاگردنینگ سینش اوچون، بیر کېنگ یېرنی کوره‌شگه تیارلش‌نی بویوردی. مسابقه تماشاسیگه دولت ارکـانی، یـورت اعیـانی و اقلیم پهلوانلری حاضر بؤلدیلر.

اؤغلان میدانگه جولان قیلیب، چیقدی. او، تېمیر تاغ نی یېردن قؤپاره آله‌دیگندېک شاشیلیب کؤرینردی. اسـتاد، شـاگردی‌نینـگ قوتـده اؤزیـدن آرتیقـراق‌لیگینـی سـېزیب، شاگردیدن یشیرگن، کوره‌ش فنی‌نینگ اؤشه بیر نادر چلینی ایشله‌تـیش پیتـی کېلگنینـی توشوندی. کوره‌ش باشله‌نیب، اولر بیر– بیرلریگه یاپیشـدیلر. شـاگرد اؤشـه یشـیرین فـن نینگ دفعینی بیلمه‌دی. استاد ایکّی قؤلی بیلن شاگردنی یېردن کؤتـه‌ریـب، باشـی‌نینـگ اوستیگه اَیلنتیریب، یېرگه اوردی. خلقدن آفرین و مرحبا فریادلری چیقدی.

پادشاه، استادگه فاخر سروپا و بخشش بېریشگه بویوردی و شاگردنی قیینب دېدی:

– سېن اؤز استاد و ولی نعمتینگ بیلن مقابله دعواسینی قیلدینگ؛ بیراق اداغیگه یېتکیزه آلمه‌دینگ.

شاگرد اَیتدی: اې پادشاه، استادیم مېنگه زؤر و قوت بیلن ظفر تاپگنی یؤق؛ بلکه پهلوانلیک علمیدن بیر فننی مېندن دریغ توتیب، اؤرگتمه‌گن اېدی. او، شوگون، اؤشه فندن فایده‌لنیب، مېنگه غالب بؤلدی.

استاد اَیتدی: بونی انه شوکون اوچون سقلر اېدیم. شونینگ اوچون، بیلیملی کیشی‌لر ایتیب دیرلر:

– دؤست گه اونچه‌لیک قوت بېرمه که اگر سېن بیلن دشمنلیک قیلماقچی بؤلسه، سېنگه غالب بؤلغه‌ی!

اېشیتمه‌دینگ‌می که نې سؤزله‌دی اُول کیمسه که اؤز شاگردی‌دن جفا کؤردی:

یا وفـا یؤق اېدی بو عـــــالم ده
یا کیشـــی بو زمـــــانده قیلمادی
مېندن– اؤق، علمینی بیلگن یؤق کیم
مېنی آخـــر نشـــــانه قیلمادی.

(شیخ سعدی علیه الرحمه گلستانیدن)

اساسی توشونچه:

استاد، اۉز شاگردی‌نینگ بیلیم آلیشی، تربیه‌لنیشی، همده شخصیتی‌نینگ شکل‌لنیشیده مهم اۉرنی بار. شاگرد، کمال‌گه یېتیب، بیلیملی بۉلگنیده، مغرور بۉلمسدن، استادی‌نینگ قدرینی بیلیب، مناسب حرمت قیلیشی کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اۉقیب، سۉنگ ایکّی کیشی نوبتده حکایه‌نی بیلگنیچه، باشقه‌لرگه یاددن ایتسین.

۲- ایکّی اۉقووچی نوبتده توریب، حکایه‌ده‌گی اۉز استادیگه قرشی تورگن مغرور شاگردنینگ قیلمیشی حقیده اۉز فکرینی ایتسین.

۳- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ممتاز، آرتیق، قۉپارماق، قیینه‌ماق، اۉق

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی شعرنی کتابچه‌لرینگیزگه یازیب، مضمونی حقیده ۴ سطرلیک بیر متن بیتیب کېلتیرینگ!

یا وفا یۉق ایدی بو عالمده
یا کیشی بو زمانده قیلمادی
مېندن- اۉق، علمینی بیلگن یۉق کیم
مېنی آخر نشانه قیلمادی

گرامر قاعده‌لری:

آلماش (ضمیر):

قوییده‌گی پاراگرافنی اۇقیب، تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

بیر کیشی کوره‌ش فنیده اینگ ماهر و استاد ایدی. او، کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و آلتمیش تورینی بیلردی و هرکون بیر توری بیلن کوره‌ش توتردی. استاد نینگ مهری شاگردلری‌نینگ بیریگه کۉپراق ایدی. او، شاگردیگه کوره‌ش نینگ اوچ یوز و ایللیک تۉقوز تورینی اۉرگتیب؛ بیراق بیر تورینی اۉرگتمه‌دی.

باریب- باریب، شاگرد کوچ و قوتده و کوره‌ش توتماقده هم برچه‌دن ممتاز بۉلدی و هیچکیم اونگه تینگ کیلالمسدی. او جوده مغرور بۉلیب، شو درجه‌گچه ییتدی که، بیرکون پادشاه‌نینگ حضوریده:

"استادیم نینگ مین‌دن آرتیقلیگی، یلغوز یاشی اولوغلیگی لحاظیدن و تربیت حقی جهتیدن دیر. یۉق ایسه، کوچ و قوتده اوندن کم ایمس من و کوره ش فنیده او بیلن تینگ من" دیدی.

یوقاریده‌گی پاراگرافده او، شو، هیچکیم و مین سۉزلری "آلماش" دییله‌دی.

آلماش (ضمیر):

تکرار بۉلمسلیک اوچون، آت اۉرنیگه کیله‌دیگن مستقل سۉز، آلماش دییله‌دی.

آلماشلر جدولی

مثاللر	قۉشیمچه‌لر	سۉراقلر	سۉزتورکوملری نامی	
مېن، سېن، او، بیز، سیز، اولر	–	کیم؟	کیشی‌لیک	
بـو، شـو، او، اۉشـه، انـه او، منه‌بو	–	قیسی؟	کۉرسه‌تیش	
کیم، نیمـه، قیسـی، قنـداق، قنچه، نېچینچی	–	–	سۉراق	
هــرکیم، هرنیمــه، بعضــی، هرقنداق، هرقیســی، برچـه، اۉز، اۉزی	–	کیم؟ نیمه؟	بېلگیلش	
هېچکیم، هــېچ نیمــه، هــېچ قنداق، هېچ قچان	–	کیم؟، نیمه؟	بۉلیش سیزلیک	
کـیم دیـر، الـه‌کـیم، بیـرار، بیران، بیراو، بعضی بیر.	دیلر، اله، آو، آن، آر	کیم؟، نیمه؟	گمان	

آلماش قوییده‌گی تورلرگه بۉلینه‌دی:
کیشیلیک آلماشی (شخصی ضمیر)، کۉرسه‌تیش آلماشی (اشاره ضمیری) ، سۉراق آلماشی، بېلگیلش آلماشی، بۉلیش سیزلیک آلماشی و گمان آلماشی (مبهم).

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلیب، ایشله‌تیلگن آلماشلرنی کؤرستینگ:

– او، خط یازیش اوچون کاغذ کېلتیردی.

– احمدگه شو هفته اوییدن خط کېلدی.

– سیز، بو کتابنی قیسی کتابخانه‌دن ساتیب آلدینگیز؟

– مېن شوکون کتابدن بیر قیزیقرلی لطیفه‌نی اؤقیدیم.

۲– یانمه–یان اؤلتیرگن‌لر، قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بؤش یېرلرینی مناسب آلماشلر بیلن تؤلدیرسین‌لر:

– آته‌م ... کون سفردن قیته‌دی.

– بېکتاش جان، ... گه یاردم بېرینگ!

– ... بازاردن حاضر کېلدیم.

– ... شنبه کونی مسابقه قیلر ایکن‌لر.

– ... بیلن ... هیچ هم کېلیشمه‌یدیلر.

۳– هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، هربیری تؤلدیرگن بیر جمله‌سینی اؤقیسین.

۴– (بو، سیزلر، سېن، اؤشه) آلماشلری بیلن جمله توزینگ.

۵– تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری توزگن جمله‌سیدن بیرته‌نی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

(بیز، قیسی؟، برچه، قنچه؟، بیراو، بولر، اؤز و هیچ نیمه) آلماشلردن مناسب جمله‌لر توزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بېشینچی درس

هدفلر:

۱– هیرووین ضررلرینی توشونیب، اوندن اۉزینی اسرەش.

۲– کیشیلیک و کۉرسەتیش آلماشلرینی جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– تصویرده قنداق بیرکیشی‌نی کۉره‌سیز؟

۲– هیرووینگه معتاد کیشی‌نینگ تورموشی قنداقلیگینی کۉرگن‌سیزمی؟

هیرووین ضررلری

آیدین آپه آقشام اوقاتینی تیارلب، دسترخوان‌گه کېلتیردی. ایری سنجر اکـه قـۉلینی یوییب، اوقات ییماقچی بۉلیب، دسترخوان تیگره‌گیده اۉلتیردی.

سنجر اکه، او یاق– بو یاققه قره‌ب: خاتین! طغرل قه‌یېرده؟ نیمه اوچون طعام ییگنی کېلمه‌یدی؟ دېب سۉره‌دی.

آیدین آپه اۉکسینیب: اوچ– تۉرت کوندن بېری، طغرل‌نینگ حـالی یخشـی ایمـس. اونگه نیمه بۉلگنینی بیلمه‌یمن، دېدی.

شو پیتده، طغرل ایاغلرینی ایگری– بوکری تشلب، کیریب کېلدی. یوزی سرغه‌یگن، ساچلری پوریپگن ایدی. او، تیلبه‌لرچه سنقی– سنقی یوریب، یاتاقخانه سیگه کېته بېردی.

سنجر اکه: طغرل، ییمک حاضر، کېل بیز بیلن یې، دېدی.

طغرل: نان ییگیم کېلمه‌یدی، تۉقمن دېب، اتاقیگه کېتدی.

سنجر اکه: خاتین! بونگه نیمه بۉلیبدی؟ دېدی.

آیدین آپه، آه تارتیب: سیز آته‌سی سیز. بونینگ حالیدن خبـر آلیـب تورینـگ. مـېن باله‌لرینگیزنینگ آش و نانیدن چیقه آلمه‌یمن، دېدی.

سنجر اکه ایرته‌سی ایشیگه کېتمه‌ی، طغرل نینگ یقین اۉرتاغی توران‌نینگ آلدیگه باردی. اوندن طغرل حقیده سۉره‌دی. توران دېدی:

– شو کونلرده، طغرل ایکّی یره‌مس یمان کیشی بیلن اؤرتاق‌لشگن. اولر بیلن قؤشیلیب، مخدره ماده‌لرگه یؤلیققن. اَینیقسه، نېچه کوندن بېری اؤرتاقلری بیلن هیرویین هم چېکه‌دی. مېن طغرل‌نی بو یؤلدن قیته‌ریش‌گه انچه اوریندیم؛ لېکن اونگه یاقمه‌دی.

توران، طغرل‌نینگ برچه قیلمیشلرینی، سنجر اکه‌گه ایتدی.

سنجر اکه، اونینگ سؤزلریدن پریشان بؤلیب، بوباره‌ده کؤپ اؤیلب، باشی آغریب، اوییگه کېلدی. او خاتینی‌گه:

– خاتین! طغرل بلاگه اوچره‌بدی. او، ایکّی یره‌مس و یمان کیشی بیلن قؤشیلیب، هیرویین چېکر ابمیش، دېدی.

آیدین آپه‌نینگ کؤزی یاشدن تؤلیب، ییغی سیره‌ب: وای! ابندی قنداق قیله‌میز؟ باله‌میز تباه بؤلیبدی-کو! طغرل جان‌نی بو بلادن قوتقه‌ریش اوچون بیرار ایش قیلینگ آته‌سی، دېدی.

سنجر اکه: مېن، سېندن کؤره کؤپراق پریشان من. قؤلیمدن کېلگن ایشنی قیله‌من، دېدی.

آقشام، ینه یېمک تیارلنگنده، طغرل کېلیب، نان یېمسدن یاتاقخانه‌سیگه کېتدی.

سنجر اکه، طغرل‌نی آلدی‌گه چقیردی. طغرل، آته‌سیگه سؤزله‌یمن دېسه، تیلی توتیلیب، توزوک سؤزله‌آلمه‌دی.

سنجر اکه، طغرل‌گه دېدی:

"– بالهم! قیله‌دېگن ایشینگنی مېندن یشیرمه. مېن بوکون اؤرتاغینگ توران‌نی کؤردیم. اوندن سېن قیله‌یاتگن ایشلرنی بیلیب آلدیم. هیرویین‌نینگ قنچه یمان نرسه‌لیگینی، شیرین حیاتینگ‌گه آغو قؤشگنینی بیله‌سن‌می؟

سؤزلریمگه یخشی قولاق سال، هیرویین‌نینگ ضررلرینی اَیتیب بېره‌من:

– هیرویین‌نی اؤزینگ هم کؤرگن‌سن- کو، پودرگه اؤخشش بیر نرسه؛ لېکن بو برچه مخدر موادّدن کؤره خطرلی‌راق و اېنگ یمانی دیر.

اقتصاد و جامعه‌دن تشقری، انسان‌نینگ تن و روحیگه هم کۉپ ضررلی دیر. بونگه یۉلیققن کیشی‌نینگ قۉل- ایاغی قلتیره‌ب، آغیرلیک قیله‌دی. آنگی جاییده بۉلمه‌ی، قیله‌دیگن ایشینی بیلمه‌یدی. معتاد بۉلگن کیشی‌نینگ یوره‌گی اۉینب، تنی تیتره‌ب، ضعیفلیک سېزه‌دی. باشی اَیله‌نیب، کۉزی و بورنیدن سوو آقه بېره‌دی. قارنی آغریب توره‌دی. کۉریش قابلیتی کمه‌ییب، وجودی‌نینگ دفاعی سیستمی یخشی ایشله‌مه‌ی قاله‌دی. تېریسی قوریب، اېتی جیمیرلب، قیچییدی. هر قنداق کسل‌لیککه تېز یۉلیقه‌دی و تېز آره‌ده ساغه‌یمه‌یدی. قیسقه‌سی، معتاد کیشی آدملر قطاریدن چیقیب، جمعیتدن اجره‌له‌دی.

منه، بو دیر چېکه‌یاتگن نرسه‌نگ‌نینگ نتیجه‌سی!

اۉزینگگه یوره‌گینگ کویسین! الله بېرگن ساغلیکنی بېهوده قۉلدن بېرمه!

طغرل جان! بو عملینگ‌دن آگاه بۉلگنیم یخشی بۉلدی. شکر، حالی سېن معتاد بۉلگه‌نینگ یۉق. بیرینچیدن اۉشه ایکّی یره‌مس اۉرتاغینگدن اجره‌لیشینگ کېره‌ک. دایم یخشی کیشیلر بیلن یانداشیب، اولردن یخشی ایشلرنی اۉرگن!

بو حقده بابالریمیز ایتگن‌لر: "یخشی بیلن یورسنگ، یېترسن مرادگه، یمان بیلن یورسنگ، قالرسن اویات گه". بو بلادن قوتیلیشینگ اوچون، خدا خواهلسه، اېرته‌گه سېنی شفاخانه‌گه آلیب باره من...."

اېرته‌سی سنجر اکه، طغرل‌نی شفاخانه‌گه آلیب باردی. داکتر، طغرل‌نی دوالش اوچون بیرینچیدن تصمیمی گه محکم توریشی و قیله‌یاتگن ایشیدن واز کېچیشینی بویوردی.

طغرل، قیلگن ایشیدن کۉپ پشیمان بۉلیب، داکتر حضوریده، بوندن بویان یره‌مس کیشیلر بیلن اۉرتاق بۉلمسلیک و هیرویین چېکمس‌لیککه وعده بېردی.

اساسی توشونچه:

یمان و یره‌مس آدملر، کیشینی یۉلدن آزدیریب، قینغیر ایشلر و عمللرگه یېتکله‌یدی. اینیقسه، هیرویین‌گه معتاد بۉلگن آدم‌لردن اوزاق بۉلیش ضرور دیر. هیرویین چېککن کیشی بیرینچیده ساغلیگیدن، ایکّینچیده پولیدن، اوچینچیده اېل اراسیده‌گی موقف و موقیعتیدن اجره‌له‌دی. شونینگ اوچون ییگیت‌لر محتاط بۉلیب، هیرویین و باشقه مخدره موادگه معتاد بۉلیشیدن اۉزلرینی اسره‌سین‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اؤقیب، بو سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- سنجر اکه، اویاق- بویاققه قره‌ب، نیمه دیدی؟
- آیدین آپه، اوکسینیب نیمه دیدی؟
- طغرل قنداق حالتده اویگه کیریب کیلدی؟
- سنجر اکه، ایرته‌سی ایشیگه کیتمه‌ی، قه‌ییرگه باردی؟
- طغرل‌نینگ اؤرتاغی کیم ایدی؟
- او، سنجر اکه‌گه نیمه دیدی؟
- سنجر اکه طغرل‌نی، قه‌ییرگه آلیب باردی؟
- طغرل، داکتر حضوریده قنده‌ی وعده بیردی؟

۲- آلدین و آرقه چوکی‌گه اؤلتیرگن صنفداشلر، بیر گروپ بؤلیب، چلم، سگرت، ناس، چرس، تریاک و هیرویین کبی ضررلی مخدر مادّه‌لرنینگ بیری حقیده بحث قیلیب، ضررلرینی بیرمه- بیر یازسین‌لر.

۳- هر گروپدن بیرکیشی توریب، اؤشه مخدره مواد ضررلری حقیده یازگن مطلب‌لرینی اؤقیسین.

۴- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، ایکّیته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

اوکسینماق، سنقی- سنقی، اونده ماق، هیرویین، آغو، اینتیلماق، ییغی سیره‌ب، آنگ، یانداشماق

۵- ایکّی کیشی توریب، بیری سؤزلرنینگ معناسی و ایکّینچیسی توزگن جمله‌سینی اؤقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

هیرویین ضررلری حقیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

کیشیلیک (شخصی) و کؤرسه‌تیش (اشاره) آلماشلری:

- او، اوچ- تؤرت کوندن بیری، طغرل‌نینگ حالی یخشی ایمس، اونگه نیمه بؤلگنینی بیلمه‌یمن، دیدی. شو پیتده طغرل، اپاغلرینی ایگری- ایگری تشلب، کیریب کیلدی.

- سنجر اکه: خاتین! بونگه نیمه بؤلیبدی؟ دیدی.

آیدین آپه، یوره‌گیدن آه تارتیب: سیز آته سی سیز، بونینگ حالیدن خبر آلیب تورینگ. مین باله‌لرینگیزنی آش و نانیدن چیقه آلمه‌یمن، دیدی.

- سنجر اکه: مین سیندن کؤره کؤپراق پریشان من. اونینگ حقیده قؤلیمدن کیلگن ایشنی قیله‌من، دیدی.

یوقاریده اؤقیگن جمله‌لرینگیزده‌گی (او، شو، بو، سیز، مین و سین) سؤزلری آلماش دیبله‌دی. بو آلماشلردن (او، مین، سین و سیز) کیشیلیک آلماشی دیر.

کیشیلیک آلماشی (شخصی ضمیر):

شخص‌نی بیلدیره‌دیگن وشخص اؤرنیگه کیله‌دیگن آلماشلر، کیشیلیک آلماشی دیبله‌دی. اوچ شخص نینگ بیرلیک و کؤپلیک شکل‌لریده قوییده‌گی آلماشلر موجود:

شخص	بیرلیک	کؤپلیک
بیرینچی کیشی	مین	بیز
ایکّینچی کیشی	سین	سیز
اوچینچی کیشی	او	اولر

یوقاریده‌گی جمله‌لرده (بو، شو) سؤزلری، کؤرسه‌تیش آلماشلریدن دیر.

کؤرسه‌تیش آلماشی (اشاره ضمیری):

نرسه یا که شخص‌نی کؤرسه‌تیش اوچون ایشله‌تیله‌دی. بو، شو، اؤشه، انه او، منه (اُول، بول، شول، اؤشل) کبی آلماشلر "کؤرسه‌تیش آلماشلری" دیر.

کؤرسه‌تیش آلماشلری معناسی و قؤلله‌نیش خصوصیتیگه کؤره، بیر- بیریدن معلوم درجه‌ده فرق قیله‌دی. شونینگدیک، بو آلماشلر، سؤزلاوچی‌گه یقین یا اوزاق نرسه‌نی کؤرسه‌تیش یا که بیرار نرسه و واقعه نی ایسله‌تیش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثلاً: انه حرمت!، بو کیشی، شو آدم، قیزیل گل پیوند قیلینگن اؤشه نسترن، اوچ قتله فلم گه آلیندی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۇش یېرلرینی مناسب آلماشلر بیلن تۆلدیرینگ:

- ... کون بیر یخشی اۇرتاغیم‌نی کۆرماقچی من.
- ... آته‌نگ اَیتگن سۆزلرنی یخشیلب میه‌نگگه آل!
- ... حلال و محنتکش کیشیلر دیرلر.
- ... بیلگنی‌نی ... اۇرگتدی.
- ... حکایه کتابیم‌نی ... بېرماقچی من.

۲- قوییده‌گی پاراگرافده ایشله‌تیلگن آلماشلرنی، بېلگیلب کۆرسه‌تینگ:

سنجر اکه، اېرته‌سی ایشیگه کېتمه‌ی، طغرل‌نینگ یقین اۇرتاغی توران‌نینگ آلدیگه باردی و اوندن طغرل حقیده سۆره‌دی.

شو کونلرده، طغرل ایکّی یره‌مس یمان کیشیلر بیلن اۇرتاقلشگن؛ اولر بیلن قۆشیلیب، مخدره موادگه یۆلیققن. اینیقسه، نېچه کوندن بېری اۇرتاقلری بیلن هیـرویین چیکـه‌دی. مېن طغرل‌نی بو یۆلدن قیته‌ریشگه انچه اوریندیم؛ لېکن اونگه یاقمه‌دی.

۳- کیشیلیک و کۆرسه‌تیش آلماشلری ایشله‌تیلگن تۆرتته جمله یازینگ.

۴- تۆرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری بیر جمله‌نی اۇقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- املاء: اۇقیله‌دیگـن مـتن‌نـی تینگلـب، چیرایلـی خـط بـیلن یازینـگ و تینـیش بېلگی‌لری (. - ، - ؛ - : - ! و باشقه‌لر) نی اۇز اۇرنیگه قۆیینگ!

اوی تاپشیریغی:

نېچه جمله کتابچه‌لرینگیزگه یازیب، اونده ایشله‌تیلگن آلماشلرنی بېلگی‌لـب، تگیگـه خط چیزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه آلتینچی درس

هدفلر:

۱– ملکه توماریس و اونینگ حماسه‌سی بیلن تانیشیش.

۲– سؤراق آلماشی و بیلگیلش آلماشینی بیلیب، اولرنی جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱– ملکه توماریس آتینی اېشیتگن سیزمی؟

۲– بو ملکه، قه‌ی ییرده یشر ایدی و فارسلرنینگ قیسی حکمرانی بیلن عصرداش ایدی؟

ملکه توماریس

ملکه توماریس مساگیتلر قبیله‌لری‌نینگ ملکه‌سی و باشلیغی ایدی. خزر دېنگیزیدن آمودریا قیرغاقلریگچه بؤلگن یورتده حکمرانلیک قیلردی. او، اولوسی‌نینگ تینچلیک، آسایشده‌لیک، سعادت و بختیارلیگی اوچون اینتیلیب، اؤز یورتی اېرکینلیگینی کؤز قراچیغیدیک اسرردی.

میلاددن آلدین، آلتینچی عصرده هخامنشی‌لر حکمرانی کوروش نیچه مملکتنی باستیریب آلیب، اؤرته آسیاگه هم یوریش ایتدی. مساگیتلر باشلیغی ملکه توماریس، اؤز اولوسی، همده اؤرته آسیا اولوسلرینی تؤپلب، باسقینچیلرگه قرشی کوره‌شگه آتلنه‌دی.

باسقینچیلر حکمرانی کوروش، مساگیتلرنینگ تینچ حیاتینی خطرگه ساله‌دی. باشده کوروش، ملکه توماریس بیلن اویله‌نیش بهانه‌سیگه مساگیتلر قبیله‌لرینی اؤزیگه قرم قیلماقچی بؤله‌دی؛ بیراق ملکه توماریس اونینگ شوم نیتی‌نی بیلیب، بو ظالم و قانخؤر حکمران‌نینگ ایسته‌گینی قبول قیلمه‌یدی. کوروش، اوروش یؤلیگه اؤتیب، شو یؤل بیلن اؤز ایسته‌گی‌گه یېتماقچی بؤله‌دی. ملکه توماریس، اوروش آلدینی آلیش اوچون کؤپ اینتیله‌دی؛ بیراق کوروش کؤنمه‌ی، اوروشماقچی بؤله‌دی. توماریس ناچار بؤلیب، اؤز اولوسی و وطنیدن ددیل‌لیک بیلن دفاع‌گه تیارلنیب، یاوگه خطاب قیلیب آیته‌دی:

"سېنینگ تینچلیک ایستمه‌گنینگ‌نی بیز بیلردیک. اگر بیزنینگ مصلحتی‌میزگه قناعت قیلمه‌ی، مساگیتلر بیلن اوروشماقچی بؤلسنگ، آمودریاگه کؤپریک قوره‌من، دېب

آواره بۆلیب یورمه. بیز سېنگه خلل بېرمه‌ی، دریادن اوچ کونلیک یۆل ییراقه کۆچیب کېته‌میز! سېن بېملال و دغدغه‌سیز دریادن اۆته‌سن. کېین بیر- بیریمیز بیلن یوزمه- یوز بۆلیب اوروشه‌میز. بالفرض، اگر سېن، بیز بیلن دریا بۆییده اوروشماقچی بۆلسنگ، اونی هم بیزگه اَیت. بیز اونگه هم راضی‌میز. فقط بیز بیلن نامردلیک اېتمه‌سنگ، بۆلگنی".

ملکه توماریس، مردانه اوروش باشله‌دی؛ لېکن کوروش حیله و نیرنگگه باشلب، اونینگ اۆغلی "سپرگنیس" باشچیلیگیده‌گی بیر گروه مساگیتلرنی مست قیلیب، اَسیر آلدی. توماریس خانم، بونی اېشیتیب، کوروش‌گه شونداق پیغام ییباردی:

"ای قانخور کوروش، قیلگن ایشینگگه فخرلنمه! سېن اۆغلیم‌نی یوزمه- یوز اوروشده یېنگمه‌گن‌سن! اونی مکر و حیله بیلن شراب ایچیریب، اوشله‌گن‌سن! حاضر مېنینگ نصیحتیم‌گه قولاغ سالیب، اۆغلیم‌نی مېنگه تاپشیر و کېلگن یۆلینگ‌گه قیتیب کېت! اگر بو سۆزلریمگه کیرمه‌سنگ، سېندیک غله‌موس اژدهانی قاندن تۆیدیره‌من دېب خداگه آنت ایچه‌من.

کوروش، مساگیتلر رهبری‌نینگ سۆزلریگه اعتناء قیلمه‌ی، اوروشنی دوام بېردی. ملکه توماریس رهبرلیگیده مساگیتلر قبیله‌لری ایاوسیز قتیق اوروشدیلر. اونینگ اردوسینی یېنگدیلر و اۆزینی اۆلدیردیلر. خانم توماریس، کوروش‌نینگ باشینی قاندن تۆله آلتین‌لگن‌گه پیشیب، ایتدی:

"ای نامرد، سېن اۆز صداقت و تۆغریلیگیدن، توزاقه توشگن بیر اۆغیل‌نی مکر و فریب بیلن اۆلدیردینگ؛ آنه‌نی اۆز باله‌سیدن اَییریب، داغیگه کویدیردینگ؛ سېن عمرینگ‌ده اوروشدن و قان ایچیش‌دن تۆیمه‌دینگ! مېن، اۆز آنتیم‌نی عمل‌گه آشیریب، اېندی سېنی قاندن تۆیغزدیم. آنه‌سینی باله‌سیدن آییریب، باشقه‌لر یورتیگه زۆر و جبر بیلن باستیریب کېلگن قانخورنینگ جزاسی منه‌شو دیر".

اساسی توشونچه:

اۆز توپراغی و اېرکین‌لیگیدن دفاع قیلیش هر بیر اۆلکه خلقی‌نینگ مشروع حقی دیر. بو درسده، انه شونداق بیر تاریخی واقعه بیان اېتیلگن. اونده، اوروش ایسته‌گن حکمدارنی صلح و تینچلیک ایسته‌گن بیر حکمدار عیال، قینغیرلیک و حیله‌نی صداقت و تۆغریلیک بیلن یېنگه‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن جیم اۏقیب، قوییده‌گی سۏراقلرگه قیسقه جواب بیرینگلر:

- توماریس کیم ایدی؟
- کوروش کیم ایدی؟
- کوروش نیمه مقصدده اوروشردی؟
- بو حماسه‌نینگ اساسی مضمونی نیمه ایدی؟
- توماریس اۏغلی‌نینگ آتی نیمه ایدی؟
- او، قنداق کوروش قۏلیگه اسیر بۏلدی؟
- اوروش‌نی کیم یوتدی؟
- توماریس نیمه دیب آنت ایچدی؟
- توماریس اۏز آنتی‌نی قنداق عملگه آشیردی؟

۲- قوییده‌گی سۏزلرنی سۏزلیک یاردمیده معنی قیلیب، اولردن اوچ-تۏرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

قبیله، کۏز قراچیغی، مساگیت، هخامنشی، باسقینچی، قرمه، اینتیلیش، خلل، ییراق، دغدغه، بالفرض، اعتناء، ایاوسیز، توزاق

۳- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، سۏزلرنینگ معناسی و توزگن جمله‌سینی اۏقیسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴- یانمه-یان اۏلتیرگن اۏقووچیلر، توماریس حکایه‌سی حقیده فکر المشتیرسین. کیین هر قطاردن بیرکیشی نوبتده توریب، توماریس حماسه‌سی‌نینگ نتیجه‌سی باره‌سیده سۏزله‌سین.

اوی تاپشیریغی:

ایرکینلیک و تینچلیک مهملیگی حقیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

- هر کیم ایشله‌سه، تیشله‌یدی.
- هر نیمه قیلسنگ، وقتینگ ضایع بۆله‌دی؛ اۆزینگگه کېره‌ک نرسه‌نی قیل.
- بعضی وقت آدم بیرار ایش‌نی بیلمه‌ی قاله‌دی و اونینگ وقتی اۆته‌دی.
- برچه ایش‌لرنی مصلحت بیلن قیلیش کېره‌ک، مصلحت بیلن پیچیلگن تۆن، نـې کیچیک بۆله‌دی، نې اوزون.
- مېنگه بو ایشینگ بری بیر.
- بوگون بازارگه کیم کېتدی؟
- ترکیه گه کېتگن کیشی‌لر قیسی وقت کېله‌دیلر؟
- قنچه وقتدن بېری درس اۆقیسیز؟
- نېچینچی درسنی اۆقیگن سیز؟

سۆراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلری:

نرسه، شخص، بېلگی و مقدار حقیده‌گی سۆراق‌نی بیلـدیره‌دی. باشـقه چـه قیلیـب ایتگنده سۆراق آلماشلری آتلر، صفتلر و روشلرگه، شونینگ دېک مقدار بیلدیروچی سۆزلر و سانلرگه نسبتاً، سۆراق‌نی افاده‌لیدی؛ مثلاً: سۆراق آلماشلری، سان‌گه نسبتاً قوللنه‌دی.

بېلگی لش آلماشی:

نرسه یا که اونینگ بېلگی‌سینی جمع‌لب، یکه‌لب، اجره‌تیـب کۆرسـه‌تـیش اوچـون ایشله‌تیله‌دی، بری، برچه، بعضی، هرکیم، هرنیمـه کبـی آلماشـلر بېلگـی‌لـش آلماشـلری حسابلنه‌دی.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۆقیب، سۆراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرنی بېلگیلنگ:

آدمی جـایـزالخطا بۆلمیـش
بو خطا برچه غه روا بۆلمیش
(نوایی)

– هرکیم سېنگه ایتسه عیبینگنی، سېن اوندن منتدار بۉل.
– اسد آیی‌نینگ نېچینچی تاریخیده استقلال بیره‌می بۉله‌دی؟
– قنچه وقت‌دن بېری آته و آنه‌نگ‌نی کۉرمه‌گن‌سن؟
– کیم بیلن مکتب‌ده درس اۉقییسن؟
– مهمان‌لر قیسی کون کېلدیلر؟
– اېرته‌لب برچه‌دن آلدین طهارت قیلیب، نماز اۉقییمن، کېین درسلریمنی تکرار اېته‌من.

فعالیتلر:

۱– گروپلرگه بۉلینیب، سۉراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی انیقلاوچی تۉرت-بېش جمله توزینگ.

۲– توزگن جمله‌لرنی هر گروپدن بیر کیشی توریب، باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین. اېشیتگن‌لر تۉغری و ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳– قوییده‌گی شعرده سۉراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی بېلگی‌لب تۉلدیرینگ:

– جهانده . . . . نی کیم کۉرسانگ طربساز.
اولوس خوشوقت و عالم عیش پرداز (حیدر خوارزمی)
– گل دوریده ایچ باده‌نی کیم عاقل اېمستور
. . . . که بوکون دنیاده هوشیار تاپیلسه
یاز بۉلدی کېره‌ک اول بت عیار تاپیلسه
. . . . تاپیلور، بیزگه کېره‌ک یار تاپیلسه (لطفی هروی)

اوی تاپشیریغی:

سۉراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی انیقلاوچی بیرار قیسقه شعر یا متن یازیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بېشینچی درس

هدفلر:

۱– طلا تېپه و اونینگ تاریخی اثرلری بیلن تانیشیش.

۲– تاریخ و تاریخی یادگارلیکلرنی اسره‌ش‌گه قیزیقیش.

۳– بۉلیش‌سیزلیک و (مشترک ضمیرلری) و اۉزلیک آلماشلرینی توشونیب، جمله‌لرده کۉرسته و ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– اۉلکه‌میزنینگ تاریخی منطقه‌لریدن ینه بیرارته‌سینی اَیته آله سیزمی؟

۲– بو تاریخی منطقه‌لرده قنده‌ی آبده‌لر حاضرگچه سقله‌نیب قالگن دیر؟

طلا تېپه‌نینگ تاریخی اثرلری

سېویملی اۉلکه‌میز افغانستان جوده اېسکی تاریخ و مدنیتگه ایگه دیر. بو مدنیتینی یره‌تیلیشیده، برچه قوم و ایلتلری‌نینگ اولوشی بار.

اۉلکه‌میزنینگ جوده قدیمی و قیمتلی تاریخی یادگارلیکلریدن بیری "طلا تېپه" دن تاپیلگن خیلمه–خیل آلتین بویوملر دیر. "طلا تېپه" جوزجان ولایتی مرکزی شبرغان شهری‌نینگ کون چیقر تمانیده، قریب بېش کیلومتر اوزاقلیکده جایلشگن. قدیمدن، آدملر تېپه‌نینگ اۉزی و تېگره‌گیدن بعضی بیر آلتین پرچه‌لر و بویوملر تاپر ایکن‌لر. شونینگ اوچون، بو تېپه "طلا تېپه" آتی بیلن مشهور بۉلگن.

هجری ۱۳۵۷– ۱۳۵۸ ییل‌لر دوامیده، "طلا تېپه" ده بیر گروه باستانشناس‌لر تمانیدن قازیشمه ایشلری آلیب باریلدی. قازیشمه‌لر نتیجه‌سیده تورک سلاله‌سی کوشانیلرنینگ شهزاده‌لر و ملکه‌لریگه تېگیشلی آلتیته قبر کشف اېتیلدی. بو ملکه‌لر جسدی تورلی آلتین تاقینچاقلر و بېزه‌کلر بیلن بیرگه کۉمیلگن ایکن‌لر.

آلتیته قبردن قۉلکه کېلگن آلتین بویوملر سانی قریب ۲۴۰۰۰ تهگه یېتیشهدی. بویوملر جوده اوستالیک بیلن اۉته ظریف، چیرایلی و نفیس یسلگن. اولر چیرایلی بېلباغ، سیرغه، اوزیک، نتّی، شادهلر، بلداقلر، بیلرزیکلر و باشقه تورلی تاقینچاقلر و بېزهکلردن عبارت دیر. بویوملرنینگ کۉپلریده یاقوت، فیروزه، زمرد کبی قیمتلی تاشلر ماهرلیک بیلن اۉرنهتیلگن.

بویوملر صنعتکار اجدادلریمیزنینگ صنعتینی اۉزیده یقّال مجسملنتیرگن. بولرنینگ گۉزهللیگیگه هېچکیم بیتفاوت قاله آلمهیدی.

"طلا تېپه" دن تاپیلگن تاریخی اثرلرنینگ قیمتی بېقیاس دیر. اونی هېچکیم مبلغ بیلن اۉلچالمهیدی. بو بویوملر، اۉتمیش تاریخیمیز و مدنیتیمیزنینگ یارقین کۉزگوسی صفتیده، اولرنی اۉرگنیش تانیشیمیزگه خدمت قیلهدی.

"طلا تېپه" نینگ آلتین بویوملریدن بیر قنچه نمونه‌لری امریکا، روسیه و اروپا مملکتلری کؤرگزمه‌لریده نمایشگه قۆییلگن و تماشاچیلر و عالملرنینگ دقت و تحسینی‌نی اؤزیگه تارتگن. بو اثرلر، اؤلکه‌میزنینگ فخری، همده اؤته قیمتلی تاریخی و فرهنگی بایلیگی دیر.

اساسی توشونچه:

سېویملی اؤلکه‌میز اېسکی تاریخ و بای مدنیتگه اېگه. اونینگ قدیمی تاریخی یادگارلیک‌لریدن بیری تورک سلاله‌سی کوشانیلر ملکه‌لریگه تېگیشلی دیر، جوزجان ولایتیده‌گی "طلا تېپه" دن تاپیلگن ۲۴۰۰۰ ته‌گه یقین آلتین بویوملر و تاقینچاقلر دیر. بو یادگارلیکلر، اؤلکه‌میزنینگ اولکن فرهنگی بایلیگی همده تاریخی هویتی‌نینگ بېلگیسی دیر.

فعالیتلر:

۱– درس متنینی اۉقیتووچینگیز اۉقی یاتگنده، اونی دقت بیلن اېشیتینگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

– طلا تېپه قه یېرده دیر؟

– بو تېپه‌نی نېگه "طلا تېپه" دېگنلر؟

– او یېردن نیمه‌لر کشف اېتیلگن؟

– تاپیلگن بویوملر سانی قنچه؟

– بو تاریخی اثرلر قیسی سلاله‌گه تېگیشلی؟

– بیرارته‌نگیز طلا تېپه‌دن تاپیلگن بویوملر یا عکسینی ایلگری هم کۉرگن اېدینگیزمی؟ کۉرگن‌لردن بیرته‌سی توریب سۉزله‌سین.

۲– درس متنیدن اوچته آلماش‌نی بېلگیلب، دفترینگیزگه یازینگ. کېین هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگنینی اۉقیسین.

۳– بیر چوکیده یانمه–یان اۉلتیرگنلر طلا تېپه‌نینگ تاریخی حقیده فکر المشتیریب، کېین هر قطاردن بیر کیشی باشقه‌لرگه فکرینی ایتیب بېرسین.

۴– قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، اولردن مناسب جمله توزینگ:

اېلت، بویوم، کون چیقر، قازیشمه، کۉرگزمه

۵– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لری‌نینگ ایکیّته‌سینی اۉقیسین.

۶– املاء: اۉقیتووچی اۉقیب بېره‌دیگن متن‌نی تینیش بېلگی‌لرینی قۉیگن حالده انیق و تۉغری یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

هر کیم اۉز عایله اعضاسی یاردمیده "طلا تېپه" حقیده باشقه ینگی معلومات یا چیرایلی عکس و آلبوم تاپیب، همده باشقه بیرار تاریخی یادگارلیگیمیز حقیده معلومات تۉپلب، یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

– آیـدین، بو رومالچه‌نی اۉزی تیککن.

– هرکیم اۉز وطنی‌نی سیور.

– بو ایشنی اکه – اوکه اۉزلری بجریبدیلر.

– کتابنی اۉزیم سینگه کیلتیره‌من.

– مهمانلرنی اۉزینگ کوتیب آل!

یوقاریده‌گی اۉزی، اۉز، اۉزلری، اۉزیم و اۉزینگ سۉزلری "اۉزلیک آلماش" لری دیر.

اونینگ تعریفی قوییده‌گیچه:

اۉزلیک (شخصی) آلماشی:

نرسه– بویومنی انیقلب یا که تأکیدلب کۉرسه‌تیش اوچون ایشله‌تیله‌دیگن "اۉز" سۉزی دیر. بو آلماش نرسه– بویومنینگ شخص‌گه خاصلیگی‌نی، تېگیشلی‌لیگی‌نی یا که شخص‌نینگ ایگه‌لیگی‌نی بیلدیره‌دی؛ مثاللر: اۉز اویی، اۉز اوکه‌سی و باشقه‌لر. اۉزلیک آلماشی ایگه‌لیک قۉشیمچه‌سینی آلیب، اوچله شخص‌نینگ بیرلیک و کۉپلیگی‌گه ایشله‌تیله‌دی و کیشلیک آلماشلریگه معناداش (مترادف) بۉله‌دی: اۉزیم– مېن، اۉزینگ– سېن، اۉزی– او، اۉزیمیز– بیز، اۉزینگیز– سیز (سیزلر)، اۉزلری– اولر.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

– جایزه‌نی هیچ کیم یوتالمه‌دی.

– شونچه حقدارلیگی بیلن هم یولداش بیزدن هیچ نیمه‌نی آلمه‌دی.

– بو قیین‌چیلیک‌نی بېچیشده هیچ قنداق یۉل قالمه‌دی.

– بو اویده هیچ نرسه یۉق ایکن.

– بو اورینیش‌لردن هیچ بیر نرسه قۉلگه کیلمه‌دی.

– مېن، سیزگه هیچ قنچه پول بیرالمه‌یمن.

جمله‌لرده‌گی هیچ نیمه، هیچ قنداق، هیچکیم، هیچ نرسه، هیچ بیر و هیچ قنچه سۉزلر نینگ برچه‌سی بۉلیش سیزلیک آلماشلری دیر.

بۆلیش سیزلیک (مبهم) آلماشلری:

موجود بۆلمه‌گن نرسه، بېلگی و مقدارنی عموملشتیریب بیلدیره‌دیگن آلماش‌لر دیـر. بولر اساساً "هېچ" سۆزی‌نینگ اۆزی و شو سۆزنینگ بعضی سۆراق آلماشلریگه بیریکیشیدن حاصل قیلینه‌دی. بو آلماشلر اېگه‌لیک و کیشیلیک قۆشیمچه‌لری بـیلن کېلـه‌دی؛ مثـاللر: هېچ کیم‌نی کۆرمه‌دیم. هېچ نیمه‌م یۆق. او یېردن هېچ نرسه تاپیلمه‌دی و باشقه‌لر.

"هېچ" سۆزی یکّه حالـده، کۆپینچـه فعـل‌لـر آلدیگـه کېلیـب، روش وظیفـه‌سـینی بجره‌دی؛ مثاللر: او هېچ ایش قیله آلمه‌دی؛ اولوغ بېگ هېچ تۆختهمه‌ی، کېتدی. "کیمسه" سۆزینی هم بۆلیش سیزلیک آلماشلری اۆرنیگه قۆللش ممکن؛ مثال: بونی کیمسـه (هـېچ کیم) بېلمسلیگی کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱– درس متنیدن بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی بېلگی‌لنگ.

۲– قوییده‌گی جمله‌لرنی تېگیشلی بؤلیش سیزلیک آلماشلری بیلن تُوگل‌لنگ:

– اویگه بارسم، . . . . یؤق ایکن.

– ایدیش بؤش، اونده . . . . نرسه یؤق.

– ایشنی بجریشده . . . . یؤل قالمه‌دی، دېنگ!

۳– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگلله‌گن جمله‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۴– بیر چوکیده یانمه–یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب، درس متنیـدن اؤزلیـک آلماشینی تاپیب، کتابچه‌لریگه کؤچیرسینلر.

۵– اؤزیم و اؤزینگ آلماشلرینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ، کېین هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین.

۶– قوییـده‌گـی متنـدن اؤزلیـک و بـؤلیش سـیزلیک آلماشـلرینی اَیـری– اَیـری کؤرسه‌تینگ:

"سېن هیچ نیمه قیلمه‌ی تور. ایرته‌گه اؤزیم باره‌من. اوشنده اؤزیمیز بیرگـه‌لشـیب، بیرار یؤل تاپرمیز. هیچ قنده‌ی چاره یؤق ایکن، دېب اؤزینگنی قیینه‌مه."

۷– صنفده بیر کیشی توریب، اؤزلیک آلماشلری و ینه بیر کیشـی بـؤلیش‌سـیزلیک آلماشلرینی کتابچه‌سیدن اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

تؤرت– بېش سطرلیک بیر متنده، اؤزلیک و بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی ایشله‌تیـب کېلتیرینگ!

بیگیرمه سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- ساغلیک مهم‌لیگینی توشونیب، اونی سقلش اوچون مناسب شرایط یره‌تیشگه اینتیلیش.

۲- گمان آلماشلرینی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- ساغلیک‌نی قنده‌ی قیلیب سقله‌ی‌سیز؟

۲- کسل بؤلمس‌لیک اوچون نیمه قیلیش کېره‌ک؟

ساغلام یشش

ساغلیق الله ﷻ نینگ نعمت‌لریدن بیری دیر. ساغلیقنی سقلش، بیرینچیده عایله‌دن باشله‌نه‌دی. هر بیر کیشی اؤزی و عایله‌سی‌نینگ ساغلام یشه‌شینی ایسته‌سه، بیرینچیدن اوی-جایی، حویلی‌سی، مکتب و ایشخانه‌سی، کوچه و شهری، قاله بیرسه، اؤز اؤلکه‌سینی پاک اسره‌شی لازم. اگر هر بیر عایله اؤز تېگره‌ک- تاشی و محیطی‌نی پاک اسره‌سه، محله، شهر و بوتون یورتی پاک بؤله‌دی. نتیجه ده، ساغلام محیط یره‌تیله‌دی.

بونده محیط نی کۉرکملشتیریش‌نینگ هم علیحده اۉرنـی بـار. شـونینگ اوچـون، تورلی کۉچتلر، درختلر و اۉسیملیک‌لرنی اېکیش کېره‌ک؛ چونکه، درختلر و اۉسـیملیک‌لـر هوانی تازه‌له‌یدی و ضررلی گازلرنی یۉقاته‌دی. ساغلیک اوچون تورلی جسمانی و روزگـار ایشلری هم بدن‌نی قورچ و چیده‌ملی قیله‌دی.

بولردن علاوه ورزش برچه آدملر، اینیقسه یاشلرگه کـۉپراق ضـرور دیـر. بـدن‌نـی، تورلی کسللیک‌لر، اینقسه آرتیقچه یاغ و سېمیریش‌دن سقله‌یدی.

ساغلیق‌نی سقلش، همده ساغلام یشـش اوچـون مناسـب و یخشـی یېمـک هـم کېره‌ک دیر. تورلی ویتامینلر، معدنلی ماده‌لر، پروتینلرگه بای بۉلگن یېمک‌لر، کۉکت‌لر، دان و سوت محصولاتیدن فایده‌لنماق هر بیر کیشی‌گه ضرور دیر. بیراق بولرنینگ اَیریم‌لرینی اینقسه مېوه‌لر و کۉکت‌لرنی استعمال قیلیشدن آلدین ضررلی میکروب‌لرنی اۉلـدیره‌دیگـن پتاس، کلورین و توز کبی ماده‌لر بیلن یخشی یوویش کېره‌ک.

اوندن تشقری، باله‌لر تورلی کسـللیک‌لرگـه یـۉلیقمس‌لیکلـری اوچـون، اولرنـی اۉز وقتیده واکسین اېتتیریش کېـره‌ک. واکسـین، بالـه‌لرنـی کـۉک یۉتـل، قیـزه مـوغ، سـل (توبرکلوز)، فلج، چېچک و شونگه اۉخشش کسللیک‌لردن قوتقه‌ره‌دی.

دېمک، بیز ساغلیک مسله‌سی قنچه‌لیک اهمیت‌گه اېگـه بـۉلگن‌لیگـی‌نـی نظـرده توتیب، اونگه مناسب شرطلرنی یره‌تیش ضرور اونـی سقلشـده هـر قنـده‌ی امکـانیتلردن فایده‌لنیشیمیز کېره‌ک. نېگه ساغلام محیطده ساغلام یشش هر بیر کیشی‌نینـگ مسـلم حقی دیر و ساغلام محیطده ساغلیک نعمتی میسر بۉله آله‌دی.

اساسی توشونچه:

ساغلیک، تیریکلیککنینگ کتّه نعمتی دیر. اونی سقلش اوچون هر قنداق امکانیتلردن فایده‌لنیش کېره‌ک. ساغلیکنی سقلش اوچون، یشش ییرلرنی پاک اسره‌ش، تورلی مېوه‌لر و کۉکتلرنی پاکیزه‌لب ییماق ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱- درسنی جیم اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

- ساغلیک اوچون نیمه‌لر فایده‌لی دیر؟
- ویتامینلر قیسی نرسه‌لرده تاپیله‌دی؟
- کۉچت و درخت اېکیش‌نینگ نیمه فایده‌سی بار؟
- واکسین، باله‌لرنی قیسی کسللیک‌لردن اسره‌یدی؟
- بیز، نیمه اوچون کسل بۉله‌میز؟
- ورزش و جسمانی ایشلر ساغلیک اوچون قنده‌ی فایده بېره‌دی؟
- مېوه و کۉکتلرنی نیمه‌لر بیلن یوویش کېره‌ک؟

۲- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر، بیرگه‌لیکده، ساغلام یشش اوچون بیرار یۉل-یۉریق یا ضرور ییمک-ایچمک‌نی اۉیلب، کتابچه‌لرگه یازسین‌لر.

۳- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن نرسه‌سینی اۉقیسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، اولرنی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ساغلام، حیات کېچیریش، کۉرکم، محیط، بیرلشگن ملتلر، شغل‌لنماق، پتاس، کلورین، یۉلیقماق

۵- املاء: اۉقیتووچینگیز اۉقییدیگن متن‌نی تینیش بېلگی‌لرینی قۉلله‌گن حالده، تۉلیق و توزوک یازینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

– ایشـیک‌نی تقّیلتگن کیم دیر؟

– اونگه بیرآز کمک‌لشسنگ، یخشی بؤلردی.

– کمبغل و قشاق آدم‌لرنینگ حالینی سؤره‌یاتگن بیرار کیشی یؤق!

– اؤلکه‌میزده بؤلگن یخشی ایشـــلرنینگ قه‌ی بیری‌دن آت توته‌ی؟

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر "گمان آلماش" لـری دېـر. گمـان آلماشـی قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

گمان آلماشی:

سؤزلاوچی‌گه ناانیق و نامعلوم بؤلگن پدیده یا که بېلگینی کؤرستووچی سؤز، گمان آلماشلری، دیر و اله، آو، آر، آن کبی عنصرلر قؤشیلیشی آرقه‌لی یسه‌له‌دی. کیم دیر، نیمه دیر، بیران (بیرار)، بیراو، فلان، فلانچی، بیرآز، اله کیم، نرسه‌لر: بعضی بیر، قیسی بیر کبی سؤزلر، گمان آلماشلریگه کیره‌دی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرده "گمان آلماش" لرینی کؤرسه‌تینگ:

– مېن کؤپ یؤل یوریب، بیرآز چرچب قالدیم.

– بو ایشنی بجره‌دیگن بیرار کیشی بارمی؟

– تورغون اَله‌قچان بیزنی اونوتوب قؤیگن ایکن.

– بویوک سیمالریمیزدن بیرارته‌سینی آت توته آله‌سیزمی؟

۲– بېش کیشی نوبتده توریب، هربیری بیر جمله‌ده "گمان آلماشی" نی ایشله‌تیب ایتسین.

۳– قوییده‌گی بؤش یېرلرنی مناسب "گمان آلماشی" بیلن تؤلدیرینگ:

– ... نینگ مالیگه تېگمه!

– بوگون ... مېنی ایسته‌ریب کېلگن ایمیش.

– وقتینگ بۉلسه ... مېنی کوتیب تور!

– مهمانلر ... کېلیب بۉلدیلر.

۴– تۉرت کیشی نوبت بیلن توگلله‌گن جمله‌لریدن بیر جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵– بعضی بیر، بیران کیشی، کیم دیر، آلماشلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ.

۶– ایکّی کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن جمله‌لرینی یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌ده‌گی گمان آلماشلرینی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، همده تۉرتته گمان آلماشینی اۉز اختیارینگیز بیلن تنلب، جمله توزه‌تیب کېلتیرینگ!

یېتّینچی صنف درس سؤزلیگی

- **آبادان:** آبادلیک، کؤپ کؤرکم
- **آتاقلی:** بیرار ساحه‌ده آت چیقرگن، مشهور، معروف کیشی
- **آچیق:** صفا، یاییلمه‌گن، محکم قیلینمه‌گن
- **آخوند:** مدرس، ملا، مسجدده باله‌لرگه دین‌نی اؤقیته‌دیگن معلم
- **آرتیق – آرتوق:** آشیق، کؤپ، حددن تشقری
- **آرمان:** ارمان، امید
- **آشیان:** اویه، این
- **آغو:** زهر
- **آق:** گونگل، تؤغری یوره‌ک
- **آلتین:** طلا، زر
- **آلتین لگن:** طلا، زردن توزه‌لگن ایدیش
- **آنک:** کیشی‌نینگ فکرلش قابلیتی، عقل، ادراک
- **آتاقلی:** بیرار ساحه‌ده، آت چیقرگن، مشهور، معروف کیشی
- **اتنوگرافیک:** طایفه و اوروغلرنینگ احوالی‌گه تیگیشلی بیلم و اتنوگرافی، نژاد شناسلیک
- **احکام:** فرمان، حکم، امر
- **اختراع:** ینگی نرسه یره‌تیش، حاضرگچه مثلی بولمه‌گن نرسه
- **اختلاف:** قرشیلیک، کیلیشمسلیک، ضدیت، فرق
- **اداره:** باشقریش، یؤل گه سالیش
- **ارادتمند:** مخلص، اردتلی
- **ارداقله ماق:** تربیه‌لش، غمخوارلیک، حرمت و احترام قیلیش
- **استعداد:** لیاقت، قابلیت
- **اطوار:** یؤریقلر، طریقه‌لر، روشلر، عادت، قیلیق
- **اعتناء:** توجه، پروا، دقت
- **اغیار:** بیگانه‌لر، یاتلر، باشقه‌لر،
- **اقوال:** سؤزلر، قوللر
- **الکترونیک ماشین:** الکترونیک بیلم و تخنیکی اساسیده توزیلگن و برق بیله ایشله‌یدیگن ماشین
- **الداقچی:** فریبگر، یالغانچی
- **المپیک:** سپورت کمیته‌سی
- **الهام:** یوره‌ککه تشلش، تلقین قیلیش
- **انترنیت:** تورلی کمپیوترلرنی بیر- بیریگه باغلش، تورلی معلوماتلرنی بیریش، خلق ارا کمپیوتر
- **اهمال:** سهل انگارلیک، کوتاه‌لیک
- **اوتکیر ذهن:** تیز هوش
- **اوتکیر:** یخشی کیسه‌دیگن، کیسکیر، تیغی تیز
- **اوته:** جوده کؤپ، حددن تشقری
- **اوزولوکسیز:** کېتمه- کېت
- **اؤقووچی:** شاگرد
- **اؤلکه:** یورت، وطن، مملکت
- **اولکن:** اولوغ، اهمیتی کتّه، بیوک
- **اوکسینماق:** خفه بؤلماق، غم چېکماق، افسوسلنماق
- **اونده‌ماق:** دعوت قیلماق، بویورماق، بیرار ایش و حرکت‌نی بجریش‌گه چقیرماق
- **اوسماق:** کوکریب، اوسیب، توپراق یوزیگه چیقماق
- **اونه‌ماق:** راضی بؤلماق، کونماق، قبول قیلماق
- **اویغاق:** اوخلمه گن، اویغانگن، هوشیار، سیزگیر
- **ایاوسیز:** رحم‌سیز
- **ایجاد:** یره‌تیش
- **ایراق:** بیراق، اوزاق
- **ایریشماق:** قولگه کیریتماق، یېتماق، موفق بؤلماق
- **ایثار:** فداکارلیک
- **اېرک:** آزادلیک
- **اېرکین لیک:** آزادلیک، مستقللیک
- **اېزچیل:** بیر معیارده، بیر یؤنه‌لیشده، منظم، تدریجی، دوام اېته‌دیگن

- **ایستک:** بیرار نرسه‌نی قولگه کیریتیش یا بجریش‌گه بؤلگن خواهش، میل، آرزو
- **ایسده لیک:** ایسده سقلنگن، ایسده سقلش اوچون یازیب قوییلگن خاطر، یادگار
- **ایشان:** عالم‌لر و روحانی‌گه احترام قیلیش سؤز، اوچینچی حرمتلی شخص الماشی
- **ایکین زار:** کشت زار، مزرعه، ایکین، کشت
- **ایل:** معلوم یورت منسوب اهالی، اولوس، رام، اهلی،
- **ایلت:** تیره، قوم، طایفه
- **ایلغار:** پیشقدم، آلدینگی صفده بارووچی
- **ایمن:** امان بؤلماق، خاطر جمع‌لیک، خوفسیزلیک
- **اینتیلیش:** برار مقصد اوچون حرکت قیلماق
- **اینتیلماق:** کوشش قیلماق، حرکت قیلماق، اورینماق، تلاشماق
- **اینه گه:** دایه، باشقه بیراوننیگ باله‌سینی باقیب پرورش قیله‌دیگن خاتین
- **باتور:** جسور، قورقمس
- **باسقیچ:** زینه‌نینگ، شاتی‌نینگ هر بیر پاغانه‌سی، مرحله، پاغانه، پله
- **باسقین:** هجوم، باستیریب کیلیش، شبیخون
- **باسقینچی:** شبیخون اوروچی
- **باش:** باشقداقلیک، خودسرلیک، اؤز باشیمچه‌لیک
- **باشقروو:** اداره، مدیریت
- **بجرماق:** عمل‌گه آشیرماق، اجرا قیلماق، انجام بیرماق
- **بدعت:** سابقه‌سی بؤلمه‌گن، ینگی تاپیلگن دینی، عرف و عادتلرگه توغری کیلمه‌یدیگن ایش یا نرسه
- **بدیعی:** هنری، ینگی و تازه خصوصیت‌گه ایگه
- **برالله:** آشکار، آچیقچه‌سیگه
- **برقع:** چادر، حجاب
- **بورچ:** وظیفه، مسوولیت، وجیبه
- **بویوک:** کتّه، حرمتلی، اولوغ
- **بولوم:** تیریک چیلیک و روزگارده کیره‌ک بؤله‌دیگن هر بیر نرسه، اشیا و اسباب
- **بیراق:** تینگ حقولی گپ بولکلری یا گپلرنی ضدلاو یؤلی بیلن باغله‌یدی، اما، لیکن
- **بیرلشگن:** بیر بؤلگن، متحد
- **بیکه:** ملکه، پادشاه‌نینگ خاتینی، بیک‌نینگ خاتینی
- **بیلیش:** بیلماق
- **پتاس:** میکروبلرنی اولدیره‌دیگن کیمیاوی ماده
- **تاغ:** یېر سطحی‌نینگ تیکیسلیککه نسبتاً بلند
- **تاقینچاق:** اؤزوک، سیرغه، بیلک اوزوک کبی زینت بویوملری
- **تالیقتیرماق:** چرچه‌ماق، هاریماق
- **تانیقلی:** دانگ تره‌تگن، مشهور معروف ناملار
- **تجاوزچی:** جسمی یا معنوی جهتدن بیر کیمسه‌گه هجوم قیله‌دیگن.
- **تحفه:** هدیه، سوغات، ارمغان
- **تحقیق:** تیکشیریش، سؤریشتیریش، انیقلش
- **تره‌تگن:** نشر قیلگن
- **تصمیم:** بیر ایش‌گه اراده قیلیش، مستحکم اراده بیلن بیر ایش‌نینگ بجریش‌گه کیریش
- **تطبیق:** برابر قیلیش، ایکّی نرسه‌نی بیر- بیری بیلن برابرلش
- **تنقید:** یخشی- یمان گه اجره‌تیش، سره‌لش، نقد، کم‌چیلیکلر یا خطالرنی آیتیش
- **توتقونلشماق:** توتقون، حالت، اسارت
- **تورلی:** هر رقم، بیر- بیریگه اوخشمه‌یدیگن
- **توزاق:** قوش توتیش اوچون قیلدن یسله‌دیگن سیرتقماقلی ماسلمه، دام
- **توزوک:** قانون، قاعده، کمچیلیگی یوق تؤغری
- **توستدن:** بیردن کوتیلمه‌گن، ناگهان، یوزه‌سیدن، ظاهراً
- **توغیلگنی بیلن آق:** توغیلگن زمان، توغیلگن پیتیده
- **توق:** قارنی تویگن، کامل، محتاجلیگی بؤلمه‌گن بای‌کیشی، رنگی قراگه مایل، قویوق، تیره- مثل، توق رنگ

- **توکین:** مؤل، فراوان
- **توکین- ساچین:** کؤپلیک و فراوانلیک
- **تولیق:** تولگن، تولدیریلگن، تؤله
- **تؤنماق:** درخشش،
- **تویغو:** تشقی تاثیرنی سیزیش، حس اېتیش، قبول قیلیب آلیش قابلیتی، احساس
- **تؤیوملی:** ویتامین و بدن اوستیگه فایده‌لی بؤلگن باشقه مادّه‌لردن بای ییمک
- **تیکانتو:** تیکان زار
- **تېگیشلی:** قره‌شلی، باغلیق، مربوط، علاقه‌لی
- **تېنگ:** اؤلچمی، حجمی، کتّه کیچیکلیگی، سانی وشوکبی جهتلردن اؤخشش و برابر
- **تینیمسیز:** تینیم بیلمیدیگن، بېکار و تینچ تورالمیدیگن، حرکتچن
- **ثمر:** حاصل، مېوه، بیرار ایش محنتدن کېله‌دیگن نتیجه
- **جامعه:** بیرگروه مردم، بیر توده کیشیلر
- **جدل:** تارتیشوو، نزاع، خصومت
- **جزا:** بیر عمل یا صادر بؤلگن ایش اوچون بېریله‌دیگن تنبیه
- **جیم- جیریت:** خاموش، آرام، هېچ قنده‌ی سېس بؤلمه‌گن حالت
- **چاشنی:** مزه، شیرنلیک
- **چمبرچس:** محکم، یاپیشگن، اوزیلمه‌یدیگن
- **چؤت:** محاسبه‌ده قؤللنه‌دیگن، دانه‌لرینی سوریب قؤشیش یا اجره‌تیش عملی بجریله‌دیگن اسباب
- **چوچوک:** شیرین، تاتلی، مزه‌لی
- **چېچکتو:** گل زار
- **حامی:** حمایه اېتووچی، یاردم بېرووچی
- **حجم:** بیرار نیرسه‌نینگ بؤیی، این و بلندلیگی جهتدن کتّه کیچیکلیگی، فضاده اېگللب تورگن اؤرنی، هندسه‌ده نرسه‌لرنینگ اوزونلیک، بلندلیک و اینی
- **حراست:** پاسبانلیک، قؤریقلش، اسره‌ش، محافظت
- **حرص:** بیرار نرسه‌گه بؤلگن کوچلی ایستک، حددن کؤپراق میل و ایستک
- **حریت:** آزادلیک، اېرکینلیک
- **حریص:** بیرار نرسه‌گه کؤپ مشتاق، آچکؤز، غله‌موس
- **حساس:** نرسه، حادثه ماهیتینی تېز و تؤغری حس اېتووچی، ذهنی اؤتکیر، سېزگیر
- **حمایت:** بیرایشده یاردم بېریش
- **حمیده:** قبول قیلینرلی، یخشی، اېزگو، نیکو
- **حیات کېچریش:** حیات اؤتکزیش، یشش، تیریکچیلیک قیلماق
- **خالصه:** خالص، خاصه، بی‌آلایش، دولت‌گه تعلق بار ملک
- **حصه قؤشماق:** سهم قؤشماق، اشتراک اېتماق
- **حیرت:** حیران بؤلیش، تعجبده قالیش عجبله‌نیش، تعجب، حیرانلیک
- **خبط:** خطاء، سهو
- **خدنگ:** اؤق، تیر
- **خصوصیت:** بیرارکیمسه یا نرسه‌نینگ اؤزیگه خاص، باشقه‌لردن اجره‌لیب توره‌دیگن تمانی
- **خلق ارا:** خلقلر اؤرته‌سیده‌گی مناسبتلرگه عاید، بین‌المللی
- **خله خوت:** اخلال، مزاحمت
- **دانگ:** شهرت، داوروق، آت آوازه
- **دستور:** قاعده و قانون، آیین وروش، فرمان، بویروق
- **درفشان:** در و جواهر ساچیووچی
- **دروغ:** یلغان
- **دسپلین:** نظم، ترتیب
- **دغدغه:** تشویش، نگرانلیک
- **ددیل:** قؤرقمس، جرأتلی، باتیر
ذمه: کیمسه‌نینگ بوینیده‌گی، اوستیده‌گی ایش، وظیفه، بورچ
- **رحمت للعالمین:** عالم‌گه مهربان، برچه مخلوقات‌گه مهربان

- **رساله:** معین بیر موضوعنی یاریتیشگه بغیشلنگن اثر، کتابدن حجمی کیچیک، یازوو.
- **رعایت:** حامیلیک، مدد، خوف، خط یا هجومدن سقلش، محافظه، مدافعه
- **روایت:** بیراوننیگ گپینی، سؤزینی نقل قیلیش، حکایه، نقل
- **ریاضت:** نفس تهذیبی و یخشی اخلاق کسبی اوچون رنج چېکیش، قیینچیلیککه چیدش، تفکر، عبادت، گؤشه نیشینلیک، پرهیزگارلیک اختیار قیلیش
- **زیور:** تاقینچاقلر
- **ژورنالست:** عامه خبرلر یا رسانه‌لر ایشلاوچیسی
- **ژانر:** نوع، قسم، تور، قالب
- **سالیق:** معلوم ترتیبده اهالیدن دولت فایده‌سیگه آلینه دیگن پول، مالیه
- **ساغلام:** درددن، کسللیکدن فارغ، ساغ- سلامت
- **ساوغه:** تحفه، هدیه
- **سپرگنیس:** ملکه توماریس‌نینگ اؤغلی
- **سرای:** خان، امیر، پادشاه‌لرنینگ دایمی یشه‌یدیگن حشمتلی کتّه بنا، قصر، دربار
- **سنتی:** قدیمی نرسه‌لرگه کؤپ بېریلگن یا پیرولیک قیله‌دیگن
- **سنقی- سنقی:** بېکار- بېکار، بېهوده
- **سواد:** قره‌لیک
- **سوژه:** موضوع، زمینه، مضمون، مبحث
- **سؤلیم:** یاقیملی، گؤزه‌ل، کیشینی اؤزیگه تارته‌دیگن، طناز
- **سؤنماق:** یانمی، یاروغلیک بېرمی قؤیماق، اؤچماق
- **سېویملی:** سېویکلی، سویوکلی، کؤنگیلگه یاقه‌دیگن
- **سهل ممتنع:** قولاق سالیش‌گه آسان و ایتگن‌گه قیین بؤلگن نرسه
- **سیاره:** قویاش اطرافیده ایلنووچی و اوندن نور آلووچی سماوی جسم
- **سیر:** یورماق، قدم اورماق، تماشا قیلیب یورماق
- **سیز:** اؤزیدن کتّه کیشیگه، عموما هر قنده‌ی شخص‌گه نسبتاً حرمت بیلدیروچی خطاب سؤزی، کؤپلیک آلماشی
- **سیناو:** سینه‌ماق فعلی‌نینگ ایش آتی، مهارتنی انیقلش اوچون اؤتکزیله‌دیگن تېکشیرو، امتحان، تجربه
- **سیزیلرلی:** حس بؤله‌دیگن
- **سینچکاو:** کنجکاو
- **سیما:** تشقی قیافه، چهره، یوزه‌تمثال
- **سېن:** ایکّینچی شخص کیشیلیک آلماشی، نطق قره‌تیلگن شخص‌نی بیلدیره‌دی، اؤزیدن کیچیک، یقین کیشیگه مراجعتده ایشله‌تیله‌دی
- **سینگری:** اؤخشش، مثل
- **شاشیلیب:** تیزلیک بیلن
- **شاهانه:** پادشاهلرگه خاص، شاهلرگه بؤله‌دیگن عالی درجه‌ده‌گی، اېنگ یخشی
- **شرف:** بویوکلیک، یوکسکلیک
- **شریعت:** ۱. تؤغری یؤل، حق و دین یؤلی، ۲. اسلام دینی‌نینگ قرآن اساسیده ایشلب چیقیلگن قانون- قاعده‌لری
- **شغللنماق:** بیرار ایش بیلن مشغول بؤلماق، بیر ایش قیلماق
- **شمس انور:** یاروغ قویاش
- **شهکار:** شاهکار ، اېنگ یوکسک ایش
- **شهامت:** باتیرلیک، جسورلیک، قؤرقمسلیک
- **صحافی:** کتاب‌نی جلد و مقوالش
- **صدمه:** آسیب، رنج، ضرر
- **صلاحیت:** معلوم بیر ایش‌گه ارەلشیش یا قیلیشگه حقی بؤلیش
- **صنم:** تاشدن، یاغاچدن یا تېمیردن انسان قیافه‌سیده یسلگن هیکل، بت
- **طاغوت:** خدانینگ بویرویغیدن باش تارته‌دیگن اؤجر کیشی، تجاوزکار
- **طبابت:** کسل لرنی دوالش
- **طرب:** خوشلیک، قیزیق بیلن چوچیلیش

- **طرفه:** عجیب، حیرت آور
- **طریق:** اصول، یۉل، طرز
- **طفیل:** سبب، سببلی
- **طمع:** بیراودن بیر نرسه کوتیش نیمه دیر اوندیریش حسی، بیراودن اۉلجه آلیشگه اینتیلیش، حرص
- **طنز:** ناز قیلیش، استهزا و یا کولگی یۉلی بیلن بیر موضوع چیرایلی قیلیب آیتیش، ادبی تورلرنینگ بیر توری
- **عاطفی:** مهربانلیک، شفقتلیک
- **عاید:** تېگیشلی، مربوط، دایر
- **عطیه:** بیراوگه بغیشلنه‌دیگن نرسه، بېریش
- **عظیمتلی:** شوکتلی، بیوک
- **عمارت:** قوریش، آباد قیلیش، بنا، اوی
- **عمر یۉلداش:** همسر، زوج، اېر، خاتین
- **عنعنوی:** رسم، عادت بۉلیب قالگن
- **عیان:** آشکار، آچیق، معلوم
- **غـل و زنجیـر:** بنـدیلرنینگ قـۉل و اياقلريگـه سالینه‌دیگن اوسکونه
- **فضـا:** سـاحه، کېنـگ يېـر، اوی صحنی، آسـمان، کاینات
- **فقه:** دین، شریعت قانونلری حقیده‌گی علم
- **فلسفه:** حکمت، دانالیک
- **قالب:** قویمه شکل بېرووچی ماسلمه
- **قاریشمه:** اره‌لشتیریش، قاریشتیریش نتیجه‌سیده حاصل بۉلگن ماده
- **قالاقلیک:** ترقیاتدن آرقه‌ده قالگن‌لیک، اونچه‌لیک ترقی اېتمه‌گن حالت
- **قاله بیرسه:** بوندن علاوه، بوندن تشقری
- **قبیله:** قریندا‌شـلیک، مناسـبتلری، عـرف و عـادت، تیل و ساحه جهتدن اۉز ارا بـاغلنگن کیشـیلر، طایفـه، گروه
- **قتیق قۉللیک:** محکـم قۉلیـک، سـخت گیرلیـک، انضباطلی
- **قرشیلش:** استقبال، ضدیت، ناراضیلیک، اعتراض
- **قره‌شلی:** تېگیشلی، قره‌یدیگن، مربوط
- **قره‌م:** اختیاری، صلاحیتی اۉزیده بۉلمه‌گن، تابع
- **قریحه:** شعر و کتابده بۉلگن طبـع، ذوق و طبیعـی گوچ و استعداد
- **قشر:** قابیق، قتلم
- **قلندر:** فانی دنیادن واز کېچگن، ترک دنیا قیلگن کیشی، درویش
- **قناعت:** آزگه یا باریگه کۉنیش
- **قۉپارماق:** بوزماق، اۉزیب آلماق، کۉچیریب آلیش
- **قوت:** طعام یېگولیک
- **قوچاق:** قۉیین، آغوش
- **قورال:** اسلحه
- **قوروق:** سووی یا نمـی بولمـه‌گـن، سـووی‌نـی یـا نمی‌نی آزگینه یا بوتونله‌ی یوقتماق
- **قۉشنی:** همسایه
- **قۉنماق:** اوچیشدن تۉختب یېرگه یا بیرار نرسه‌گه اۉلتیرماق
- **قۉیاش:** آفتاب، کون، گونش
- **قیر:** تراشله
- **قیرماق:** تراشله ماق، بیر باشدن اۉلدیرماق
- **قیزغینش:** رشک قیلماق، حسا دت قیلماق
- **قیزیل:** قان رنگیده‌گی، قرمزی، آل
- **قیش:** ییل‌نینگ کوزدن کېین کېلـه‌دیگـن سـاووق فصلی
- **قیغــولی:** ۱. باشـیگه مصـیبت توشـگن، قیغـو تارته‌یاتگن ۲. الملی، مصیبتلی ۳. یمان و آغیر حال
- **قیغو:** کلفت، الم، غم، غصه، درد
- **قینه ماق:** جۉش اورماق
- **کاشف:** آشکار قیلووچی، آچووچی، کشف قیلووچی
- **کرم:** بویوکلیک، جوان مردلیک، سخاوت
- **کلورین:** کیمیاوی مادّه
- **کوچ:** قوت، زۉر، قدرت
- **کۉرگزمه:** کۉریش، تماشـاقیلیش اوچـون قـۉییلگن نرسه‌لر و شو نرسه‌لر، نمایشگاه

- **كۆركم:** تشقی کورینیشی، چیرایلی، گۆزەل

- **کوره ش:** ۱. مبارزه، ۲. پهلوانلیک

- **کۆزقراچیغی:** کۆزنی قراسی، مردمک

- **کۆزگو:** آئینه

- **کون چیقر:** شرق

- **کۆنماق:** بیرار ایش، نرسه و تقاضا کبیلرگه راضی بۆلماق، کۆنیکماق

- **کوی:** نغمه، موسیقی اسبابلریدن ترقه لگن یاقیملی سپس

- **کېسکین:** ۱. قطعی ۲. جدی ۳. شدتلی

- **کیفیت:** نرسەنینگ صفتی، حالتی و قندەی‌لیگی

- **کېلگوسی:** کېلەسی، کېلەجک

- **کېلەجک:** آینده

- **کېنگ:** اینلی، سیغیمی یا سطحی کتّه بۆلگن، کتّه

- **کېنگاش:** ۱. مصلحت، مشوره ۲. ییغیلیش، مجلس، جلسه ۳. معلوم بیر تشکیلات

- **گرد:** چنگ، غبار، تۆزان، ذره

- **گواه:** شاهد

- **کېزرماق:** رنگی اوچیب آقریب کېتماق، بۆزرماق

- **لیسه:** مکتب‌نینگ ۹– ۱۲ صنف‌گچه بۆلگن دوری

- **ماحول:** اطراف، محیط، تېگرەکو

- **ماس:** تېنگ، برابر

- **ماهیت:** بیرار نرسەنینگ ضمیریدەگی توب معنا، بیرار نرسەنینگ حقیقت سرشتی طبیعتنی بیلدیرەدیگن خصوصیت

- **مبهم:** توشونرسیز، نالنیق، نامعلوم، گنگ

- **مبین:** بیان قیلووچی، انیقلاووچی، بابرنینگ رسالەسی

- **محیط:** ۱. احاطه قیلووچی اۆز ایچیگه آلووچی ۲. دایره اطرافینی اۆز ایچیگه آلگن خط

- **مخابرات:** مخابره جمعی

- **مخترع:** اختراع قیلووچی، بیرار ینگی نرسەنی یرەتووچی، ایجاد قیلووچی

- **مدنی:** مدنیتیگه منسوب، مدنیتگه خاص، فرهنگی

- **مرام:** مقصد، هدف

- **مربی:** تربیەلاوچی، باقووچی، تربیه ایشی بیلن شغللنووچی

- **مرید:** اراده قیلووچی ایستاوچی، ارادتمند

- **مذهیب:** نقش و نگار قیلەدیگن، تذهیب قیلووچی

- **مستقل:** بیراوگه قرەم بۆلمەگن، اختیاری اۆزیگه بۆلگن

- **مستند:** سندگه، دلیلگه، اساسلنگن، سندلی، واقعی

- **مسلم:** مسلمان، اسلام دینیده بۆلگن کیشی

- **مسؤولیت:** بیرار شخص ذمەسیدەگی وظیفه، بورچ

- **مساژیت:** قدیم تورکی قوملردن بیری

- **مشاعره:** شعر اۆقیش محفلی، معلوم بیر شعرگه پیرولیک قیلیب ایتیلگن شاعرلرنینگ شعری، شعر خوانلیک بزمی

- **مصطفی:** حضرت پیغمبریمیزﷺ نینگ لقبلری

- **مصلحت:** بیرار ایش و اونی قندەی عملگه آشیریش بارەسیدەگی فکر، ملاحظه، مشوره

- **مصور:** نقاش، رسام

- **معجزه:** ۱. باشقەلر خودی اۆشه نرسەنینگ بجریشیدن عاجز بولگن خارق العاده ایش، ۲. حیاتدەگی آسمانی کوچ دخالتی بۆلگنی حیرتلنرلی ایش، نرسه یا حادثه

- **معنوی:** روحانی

- **معیشت:** ۱. رۆزگار کېچیرماق، گذران ۲. عیش، عشرت

- **معیار و ستندرد:** اندازه، اولچم و خصوصیتی قبول بۆلگن نرسه

- **مقتنچاق:** مقتەیدیگن، اۆزینی کۆپ تعریف قیلەدیگن

- **مفتون:** شیدا، عاشق

- **مفرط:** حددن آرتیق، جوده کۆپ

- **مقدرات:** تقدیرلر، سرنوشت

- **مقررات:** قاعده و قانونلر

- **مکنونه:** یاپیق، یشیرین

- **منزل:** جایگاه، یشش جایی، اوی
- **منگو:** ابدی، دایمی، بیر عمرگه
- **مهر:** انسان‌نینگ باشقه آدملرگه بولگن صمیمی علاقه‌سی، محبت
- **نامه نی آق ایلاماک:** گناهلردنی کېچماق
- **نخل:** خرما درختی
- **نظام:** ۱. ترتیب، قاعده ۲. توزوم
- **نظیر:** اۉخشش، مانند، مثل
- **نوا:** ۱. نغمه، آهنگ، آواز، ۲. اۉزبېک موسیقی مقام، تیزیمده‌گی ایکّینچی کوی نامی
- **نوع:** نرسه‌لرنینگ عمومی خصوصیتلریگه کۉره بیرلشووچی گروهی، تور
- **نې‌چاغلیق:** قنچه‌لیک، قنده‌ی
- **وقایع:** واقعه‌لر، حادثه‌لر
- **وجیبه:** بورچ، دین، وظیفه
- **هاریماق:** چرچه ماق
- **هخامنشی:** ایرانلیک قوم‌لردن بیری
- **هلاکت:** فاجعه‌لی اۉلیم، قیریلیش
- **هیرویین:** مخدره ماده‌لردن بیری
- **یاروق:** روشن، نور، یاغدو توشیب تورگن، نورلی
- **یازوق (یازیق):** ۱. یاییلگن، آچیلگن، ۲. کېنگ، اینلی یاییق
- **یازوولی:** یازووی بار، یازیلگن
- **یاساق:** ۱. منع قیلینماق، قدغن بۉلیش، جزالنیش ۲. قره‌نطین
- **یاغمیر:** بولوتدن یېرگه تامچی- تامچی توشه‌دیگن سوو
- **یانداشماق:** ۱. یانمه-یان کېلماق، یقینلشماق ۲. مساله‌گه و ایشگه معلوم بیر نقطه نظردن قره‌ماق
- **یاووزلیک:** دشمن‌لیک، یامان‌لیک
- **یلغوز:** یکّه، تنها، بیرارته هم شیریکی یۉق، بیراۉزی
- **یقّال:** واضح و آشکار
- **یوتوق:** ۱. بیرار ساحه‌ده اېریشیلگن موفقیت، غلبه ۲. لاتری اۉیینلریده قۉلگه کیریتیله‌دیگن نرسه
- **یوسون:** طریقه، روش
- **یوکسک:** ۱. بلند، یوقاری، یوقاریگه اۉرنتیلگن، بلنده‌گی ۲. یوقاری درجه‌ده‌گی، عالی،
- **یوگوردېک:** پایدو، دستیار
- **یۉللتماق:** یۉلگه تشله ماق، رهنمالیک قیلماق
- **یۉلیقماق:** دوچ کېلماق، اوچره‌ماق، دچار بۉلماق، مبتلا بۉلماق، چلینماق
- **یووویندیق:** عین یووویندی
- **یومشاق (یومشاغ):** ۱. نرم، بۉش ۲. آسانلیکچه تورلی شکلگه کیره‌دیگن، ایشلاو بېریشی آسان، ملایم
- **یېتکچی:** ۱. باشلب، یېتکلب، اېرگشتیریب باروچی ۲. یۉلباشچی، رهبر
- **یېتوک:** ۱. جسمی جهتدن تۉله رواجلنگن، کمالاتگه اېریشگن ۲. بیلیملی، علملی، معلوم بیر ساحه‌ده مهارت آرتتیرگن تجربه‌لی
- **یېچماق:** آچماق، حل قیلماق
- **ییراق:** اوزاق
- **ییلاق:** یازگی یېر